

Zempléni Múzsza

szerkeszti:
Bolvári-Takács
Gábor

XVIII. évfolyam
4. szám

2018
tél

Élet elvitelre

LÁTÓTÉR

KÓNYA Péter:
Eperjes magyarsága
a századok során

5

KOVÁTS Dániel:
Tompai Mihály hazaképe

12

SZABADFALVI József:
Egy konzervatív társada-
lomtudós pályája. Ottlik
László (1895–1945)

18

SZATMÁRI Emília:
Különc filozófusok és
protestáns teológusok.
Kierkegaard magyar
nyelvű recepciója
az 1930-as években

26

GODZSÁK Attila:
A „Magyar a Magyarért”
mozgalom Zemplénben,
1938–1939

31

STUMPF István:
Ötven éve újra város Patak

39

...

*Lapszámunkat Kisteleki Dóra
grafikáival illusztráltuk. A
címlapon a BiodiverCity IV.,
a hátoldalon a BiodiverCity III.
című alkotások láthatók.*

LÁTÓMEZŐ

SIPOS Tünde:
Improvizált fantáziavilág.
Kisteleki Dóra grafikái

43

**BÁZELI
Eszter Kinga**
versei

57

VERÉB László
versei

62

KISS Dávid
versei

64

KATONA Ágota
versei

66

VADÁSZ János:
Balatongyörök

68

Butcovan FIGERALD:
versei

69

**NYERGES
Gábor Ádám:**
Élete és bukása
(regényrészlet)

72

LÁTÓSZÖG

TUSNÁDY László:
Giuseppe Ungaretti,
a „Nagy Háború
nagy költője”

76

A.GERGELY András:
Tejberizs-mozgalom,
lego-figurák, meztelen
lányok az elnyomók ellen

78

LANSZKI Anita:
Tanulmánykötet a digitális
történetmesélésről

82

RÉNYI András:
Bródy János dalköltészete

85

**BOLVÁRI-TAKÁCS
Gábor:**
Önmaga szerepében:
Sztankay István

88

Polcraivaló
(könyvajánlók)

90

**A XVIII. évfolyam
összesített
tartalomjegyzéke**

95

Lapalapító és főszerkesztő: Bolvári-Takács Gábor

Lapigazgató és felelős kiadó: Bordás István

Szerkesztőségi munkatársak: Barna Péter, Haffner Anikó

Arculat és tördelés: Tellinger András

A lap szellemiségét gondozó Zempléni Múzsza Kör további tagjai:

Baráth Béla Levente, Koncz Gábor, Lapis József, Lőrincz Szabolcs,
Takács Ádám, Ugrai János.

ISSN 1585-7182

Kiadja a Zempléni Múzsza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány

Honlap: www.zemplenimuzsa.hu; www.facebook.com/zemplenimuzsa

Szerkesztőségi és kiadói postacím: 3950 Sárospatak, Pf. 235.

Közlésre szánt kéziratot csak elektronikusan fogadunk: titkarsag@zemplenimuzsa.hu

Megjelenik évszakonként. Ára: 400,- Ft. Előfizetési díj egy évre 1600,- Ft.

Előfizethető átutalással a Zempléni Múzsza Alapítvány 11994105-06429168-10000001 számlaszámára.

Megvásárolható a fővárosban, a megyeszékhelyeken és Zemplénben az *Inmedio* és *Relay* hírlapüzletekben, valamint Budapesten az Írók Boltjában.

Eredeti logó: Csetneki József. Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen.

Számunk szerzői

A. Gergely András CSc szociológus, politológus, kulturális antropológus, egyetemi oktató, szerkesztő. *Bázei Eszter Kinga* költő, prózaíró. *Bolvári-Takács Gábor* PhD történész, kulturális menedzser, jogász, egyetemi tanár. *Butcován Figerald* gimnáziumi tanuló. *Godzsák Attila* társadalomtörténész, múzeumi munkatárs. *Katona Ágota* esztéta. *Kiss Dávid* politológus. *Kónya Péter* PhD történész, egyetemi tanár. *Kovács Dániel* dr. univ. irodalomtörténész, nyelvész, ny. főiskolai tanár. *Lanszki Anita* PhD kommunikációkutató, egyetemi docens. *Nyerges Gábor Ádám* író, költő, szerkesztő. *Rényi András* PhD művészettörténész, esztéta, egyetemi tanár. *Sipos Tünde* művészettörténész. *Stumpf István* CSc jogász, szociológus, egyetemi tanár, alkotmánybíró. *Szabadfalvi József* DSc jogász, egyetemi tanár. *Szatmári Emília* PhD egyháztörténész, főiskolai adjunktus. *Tusnády László* CSc költő, műfordító, irodalomtörténész, emeritus professzor. *Vadász János* tanár, szociológus, költő. *Veréb László* költő.

Állandó támogató: Nemzeti Kulturális Alap

KÓNYA Péter

Eperjes magyarsága a századok során

Eperjes a történelmi Magyarország északkeleti részén, a későbbi Sáros vármegye területén jött létre. Az első írásos említése 1247-ből származik, a város viszont már jóval korábban lakott volt. Ezen a helyen, a Kárpátok alatt, az Eperjes-Tokaji hegységtől délre húzódó Tarca-völgyben már az őskorban itt éltek az első lakosok. A római időkben erre haladt a híres Via Magna, a Balkánt a Baltikummal összekötő ismert kereskedelmi út. Ennek köszönhetően már a 8. századtól kezdve kiépült néhány szláv település a mai város területén. Néhány századdal később, a 11. században a határőr-falvakon kívül magyar települések is alapítottak a későbbi város közvetlen szomszédságában. A középkori város születése azonban hasonlóan, mint az ország más helyein, a német telepésekhez kötődik, akik a 13. század első felében telepedtek le a szláv és a magyar falvak között, és már 1245-ben megszerezték az első kiváltságokat IV. Bélatól.

Eperjes, a két Tarca-parti várossal együtt, Nagysárossal és Kisszebennel, elsősorban a kereskedelmi jelentőségének köszönhetően kapott városi jogokat III. Endrétől 1299-ben. Érdekes, hogy bár ezek a privilégiumok a németek (szászok) számára adattak ki, vonatkoztak az egész, azaz a szláv és a magyar lakosságra is. Így Eperjest a 13. század végén a szabad királyi városok közé sorolták be, s ezt tekinthetjük a város történelmében az egyik legfontosabb határkőnek, amely a legjelentősebb mértékben befolyásolta a további fejlődését.

Mivel Nagysáros később a Sárosi váruradalom birtokai közé került, így mezővárosi rangra fokozták le, Kisszeben pedig a kedvezőtlen földrajzi fekvése folytán lassabban fejlődött. Így már a 14. század végén Eperjes vált a legfontosabbá a három Tarca-parti város közül. A település elsősorban a céhipar és a kereskedelem jelentős központjává vált, amelyben nagy szerep jutott a három irányba szétágazó ősi kereskedelmi útnak. A várost Nagy Lajos és Zsigmond számos privilégiummal ruházta fel, ami tovább emelte a gazdasági és a politikai jelentőségét. Ezen kiváltságokon kívül Eperjes 1374-ben megszerezte Buda városának jogait is. Bártfával, Kisszebennel, Kassával és Lőcsével együtt már a 15. században tagja volt az ún. Pentapolis (öt város szövetsége) együttműködésnek. Kassa és Bártfa mellett az ország hét legfontosabb, ún. tárnokmesteri városai közé tartozott.

A koraujkorban, a mohácsi katasztrófa után bekövetkezett belháború és az ország három részre szakadása után ismét megnőtt a város jelentősége. Az új helyzetben elsősorban a lengyel export és a dinamikusan fejlődő ipar folytán jutott új kiváltságokhoz és jelentős gazdagsághoz is. Akkor a város I. Ferdinándtól nemcsak a kassai árumegállító jogot kapta meg, hanem kedvezőbb gazdasági privilégiumokat, s később 1558-ban új címet is szerzett.

A 16. század azonban az ország fejlődésére nézve nemcsak a politikai viszályok, a belháború és a török hódítások századát jelentette, hanem magával hozta a reformációt és a hu-

manizmust is. Éppen Eperjesnek és a többi városnak köszönhetően tartozott Sáros vármegye a Királyi Magyarország azon régiói közé, ahol a leghamarabb vert gyökeret a reformáció. A városban még Mohács előtt megjelentek az első reformátorok, akik Luther gondolatait terjesztették. Wolfgang Schustel is Eperjesen működött mindaddig, amíg a plébánossal való konfliktusa miatt száműzték. Később maga a „magyar Luther”, Dévai Bíró Mátyás is a városban tartózkodott egy ideig.

A királyság területén az első, 1545-ös erdödi zsinat után 1546-ban Eperjesen zajlott a második, lényegesen fontosabb zsinat, amelyet az egyháztörténeti irodalom az első lutheránusi zsinatnak tekint. A zsinati tárgyaláson az öt szabad királyi város követei, a városi lelkészek, a rektorok, Sáros és Szepes vármegye vidéki plébániáinak prédikátorai vettek részt. A zsinat tizenhat döntést hozott, amelyek később mintául szolgáltak a hitvallás és a lutheránus gyülekezetek egyházi életének megszervezésében. A hit alapjául az augsburgi hitvallást és Melancthon *Loci Communes*-ét tették, az úrvacsora gyakorlatát a wittenbergi minta alapján írták elő. A zsinaton hozták létre az első lutheránusi esperességet, mégpedig az öt szabad királyi város és a vármegye területén. Élére a bártfai pap, Radácsi (Radasin) Mihály került, első esperesként.

A tanítás egységesítésére és a lutheránus egyház szervezeti egységének kialakítására nagy hatással volt az első hazai hitvallás, ismertebb nevén a *Confessio Pentapolitana* (1549). A hitvallás törvényesítette a lutheri egyházgyülekezetek létét Felső-Magyarországon, megerősítette a vallási gyakorlatukat, és éles határt húzott meg a lutheri vallás és a törvényen kívüli anabaptizmus, valamint a Zwingli-féle szakramentáriusok között. Éppen a stabil egyházszervezeti rendszernek köszönhetően – amely szoros kapcsolatban állt az öt szabad királyi város szilárd hitalapjával –, nem nyert nagyobb mértékben teret a kálvinizmus a vármegye területén, amely a „második reformáció” formájában terjedt Felső-Magyarországon. Eperjes az alakuló evangélikus egyház egyik legjelentősebb központjává vált.

A lutheri reformáció gyors meghonosodása az iskolaügy dinamikus fellendüléséhez vezetett. A reformáció fejlődésének következtében a városi tanács Eperjesen is modern humanista gimnáziummá alakította át a régi iskolát. Az iskolában rendszerint a wittenbergi s más német egyetemek végzettjei működtek, s a nagytekinélyű rektorok sorából nem egy országos hírnevet szerzett, például Bocatus János, a poeta laureatus, a későbbi kassai főbíró. Az iskolának köszönhetően Eperjes a 16. század folyamán a felső-magyarországi evangélikusok szervezési és kulturális központjává alakult.

Országos jelentőségű volt az 1666-ban Eperjesen alapított Felső-magyarországi Evangélikus Rendei Collegiuma, a lutheri evangélikus egyház egyetlen magyarországi főiskolája, amely rövid, de háborítatlan működése ellenére nagy nevet szerzett a hazában és külföldön is azáltal, hogy tanárai és inspektorai már 1670 előtt (amikor erőszakosan lezárult a működésének első rövid szakasza) egyetemmé akarták átalakítani. A kollégium első diákjai között több későbbi kuruc hadvezér és tisztviselő is megtalálható, de legjelentősebb diákja kétségkívül az ifjú Thököly Imre volt.

Ez a korszak mély nyomot hagyott a művészetek fejlődésében is, amelyekre elsősorban a reneszánsz stílus térhódítása jellemző. A reneszánsz építészet szoros összefüggésben állott a vidéki nemesi életforma változásaival és a város gazdasági fellendülésével. A 16–17. században a nemesek fokozatosan hagyták el a régi várakat vagy más megerősített otthonaikat, és kastélyokba, illetve városi palotákba költöztek. A városi paloták közül a legszebb kétségkívül az eperjesi Rákóczi-ház volt, amely Divald Kornél művészettörténész szerint akkoriban a legértékesebb épület volt egész Felső-Magyarországon. A templomok abban a korszakban nemigen változtak – mint ahogy a szomszéd Szepességben sem –, legfeljebb új csipketetejű

tornyokat kaptak. Ezért számított országos ritkaságnak az 1642 és 1647 között épült reneszánsz stílusú eperjesi Szentháromság evangélikus (eredetileg magyar) templom. Mind a reformáció s mind Eperjes városa számára jellemző, hogy az Eperjesi Evangélikus Kollégium az utolsó jelentősebb hazai épületet képviseli ebben a stílusban. Egyébként a városban mindmáig legalább egy tucat szép állapotban megmaradt reneszánsz ház látható.

A 17. században, főleg a Habsburg-ellenes szabadságharcokban, Eperjes egyre gyakrabban vett részt az ország sorsának alakításában. Míg a Bocskai-felkelés alatt hűséges maradt az uralkodóhoz – ami nem kis összegbe került neki –, 1619-től már mindhárom hadjáratában csatlakozott Bethlen Gáborhoz. Néhány év múlva, 1633-ban írták alá a városban az ún. Eperjesi békét, amely több mint egy évtizedre elhalasztotta I. Rákóczi György felkelését. Mivel 1670 után egy sor ellenreformációs és abszolutista intézkedés befolyásolta erősen a város életét, 1672-ben lelkesedéssel támogatta a kuruc mozgalmat, s utána is néhány hónapig ellenállt a császári katonaságnak.

Még nagyobb szerepet töltött be a város Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában. Leginkább Eperjes vált akkor az ellenállás egyik fontos bástyájává, amelynek következtében Bécsben ellenálló, lázadó városnak titulálták. Éppen a Thököly-felkelés idején hoztak rendkívül nagy áldozatokat a polgárok. A jól erődített várost kétszer ostromolta a sokkal erősebb ellenség. 1683-ban az a Sobieski János lengyel király próbálta elfoglalni, aki Bécs alatt legyőzte a török sereget, de Eperjes alól nagy veszteségekkel vonult el. Hasonlóan 1684-ben a császári katonák is néhány hétig sikertelenül ostromolták. Egy évvel később, 1685 júliusától szeptemberéig a polgárok és a kurucok hét hétig ellenálltak Schultz generális hatalmas seregének, amely több mint négyezer halottat hagyott a sáncokban. Ebben az ostromban az eperjesi nők (hasonlóan, mint egykor a híres egri nők) harcoltak a város bástyáin, és a generális csak a kedvező kapituláció aláírása után szállta meg a várost. A felkelés után I. Lipót bosszújaként éppen Eperjesen szervezte meg 1687-ben az ismert vértörvényszéket, amely Caraffa Antal generális elnöksége alatt halálra ítélte és kivégeztet 24 nemest és polgárt az egész országból (többnyire a Thököly-felkelés résztvevőit).

A 17. század végén a sárosi főispáni székben ülő ifjú II. Rákóczi Ferenc Eperjesen ismerkedett meg későbbi marsalljával, Bercsényi Miklóssal. Csak 1701 tavaszán sikerült őt elfogniuk a császári katonáknak és az eperjesi házában, őrizet alatt tartották. A Rákóczi-szabadságharc alatt Eperjes az erős császári helyőrség miatt, de csakis az egy évig tartó ostrom után állt 1705 decemberében a fejedelem oldalára. 1708-tól ott működött az ország legfőbb gazdasági hivatala, a Consillium Oeconomicum (Gazdasági Tanács). A szabadságharc végén, 1710 nyarán pedig pestis dühöngött a városban, amelynek a lakosság több mint fele esett áldozatul.

A szatmári béke után Eperjes siralmas állapotban lépett az új korszakba. A hosszan tartó háborúk és pestisjárványok után a város elpusztult és elnéptelenedett. Mindezekhez a bajokhoz még egy fontos tényező is hozzájárult, amely negatívan befolyásolta e terület további gazdasági fejlődését: a törökök kiűzése és a történelmi magyar területek egyesítése után az ország gazdasági központja Felvidékről délre tolódott, az Alföld szélére és a Dunántúlra. Ezt a folyamatot a 18. század első felében a felső-magyarországi szabad királyi városok válsága és Lengyelország felosztása, valamint az ezzel járó lengyel kivitel megszűnése is gyorsította. Így a század folyamán a Sároson át vezető kereskedelmi utak fokozatosan elveszítették egykori jelentőségüket. A rekatolizáció folytán megszűntek a híres iskolák is, és a neves Eperjesi Evangélikus Kollégium helyébe egy helyi fontosságú jezsuita gimnázium lépett.

A 19. század viharos eseményei azonban ezt a nyugodt világot sem kerülték el. Később ugyan, de Eperjes városában is jelentkezett a reformmozgalom, amelynek központja az

Eperjesi Evangélikus Kollégium volt. A türelmi rendelet után visszaállított felső iskolán felvilágosodott, nyugaton tanult tanárok működtek (Greguss Mihály, Vandrak András, Schiller-Szinessy Márk, Carlovsky Zsigmond, Benczúr József), akik nemcsak az intézetben, hanem a városban és az egész vármegyében terjesztették a haladó, humanista és hazafias nézeteiket. A kollégiumból akkoriban olyan diákok kerültek ki, mint Kossuth Lajos, Pulszky Ferenc, Görgey Artúr, Desseffy Arisztid, a Vahott testvérek, Irányi Dániel, Kerényi (Christmann) Frigyes, Sárosy Gyula, Hunfalvy János, s még sokan mások.

A vallási türelem és a reformkor vívmányai lehetővé tették a nemzetiség szabad fejlődését. 1816-ban az Eperjesi görög-katolikus egyházmegye elkülönült a nagy Munkácsi egyházmegyétől, és így Sárosnak is lett saját püspöksége. Ugyanabban az időben, a 19. század első felében több zsidó hitközség megalakult a vármegye területén, amelyek élére a század vége felé az 1830-ban alapított eperjesi hitközség állt.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt Eperjes nemigen avatkozott bele az országos eseményekbe. A hajdan híres felkelő város, amely többször is cserélte urát, inkább igyekezett távol maradni az eseményektől, ellentétben a szomszéd Kisszebennel, amelynek szlovák és német lakossága erőiesen a forradalom oldalán állt. Sáros vármegye a szabadságharc alatt is nem egy jelentős személyiséggel szolgált a hazának. Ilyen volt kétségkívül Pulszky Ferenc politikus, Ujházy László kormánybiztos, Szirmay Sándor, a szabads csapatok vezére vagy gróf Haller, aki sebesi birtokain zsidó nemzetőregységet szervezett meg.

Eperjes a dualizmus korában továbbra is csak határ menti, peremvidéki vármegyei székhely maradt, kulturális szerepe azonban jelentősen megnőtt. A várost akkoriban Tarca-parti Athén néven ismerték, amelynek komoly oka és országos tartalma volt. Az Evangélikus Kollégium, a főgimnáziummal, a tanítóképzővel, valamint a jogi és a teológiai karral tényleges egyetemmé vált, s ezen kívül még egy görög katolikus teológia, római katolikus főgimnázium és állami tanítóképző is működött a városban. Országos nevet szerzett az 1878-ban alapított Eperjesi Széchényi-Kör, amely nemcsak magyarosító, hanem igazi kulturális és közművelődési egyesületté vált. Az eperjesi nyomdákban akkor kilenc különböző újság és folyóirat jelent meg, és a polgárok több tucat társadalmi vagy kulturális egyesületben tevékenykedtek.

Ezt a világot azonban véglegesen elsöpörte a világháború. Eperjest ugyan elkerülte az idegen megszállás, de a háború következményei a város fejlődését negatívan befolyásolták. A gazdasági növekedést a válság, a zajos társadalmi életet a csend és az ínség váltotta fel az egész vármegyében. 1918 őszén, az őszirózsás forradalom után Eperjesen és más helyeken is megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, amely a Károlyi Mihály-féle kormány oldalán állt és néhány hétre át is vette a hatalmat. Ugyanakkor, november 1-jén, Eperjes tragikus esemény színtere lett. A forradalmi hírek hatása alatt fellázadtak a helybeli katonák, boltokat és kocsmákat raboltak ki. A katonai segítséggel (Iglóról, mert Eperjesen nem volt akkor harcképes haderő) megerősített helyi hatóságok kihirdették a statáriumot, a lázadókat halálra ítélték és negyvenhármukat a város főterén agyonlőtték. Két hónappal ezután, december 31-én, Eperjest és néhány nappal később az egész vármegyét megszállta a cseh(szlovák) hadsereg.

Eperjes lakossága a kezdetektől vegyes összetételű volt. Még a városalapítás előtt létezett ezen a helyen szláv és magyar település egyaránt. Sőt, a város történelmi neve is a komoly számú magyar lakosságra utal, holott nem valószínű a rá vonatkozó legenda, amely szerint a helyi erdőkben tévedt el a Borics herceget üldöző II. (Vak) Béla király, aki az így talált sok eper után adta ezt a nevet a településnek. Hasonlóan magyarázták a közelben fekvő Borkút forrás elnevezését is. A középkorban a német többség mellett ugyanígy itt éltek a magyarok és a szlovákok. A magyar polgárság száma a 17. század első felében nőtt meg jelentősebben, amit nem egy tény bizonyít. Például abból az időből több magyarul írt irat megtalálható a

városi levéltárban, a városi tanácsban egyre gyakoribbak voltak a magyar névvel rendelkező polgárok és éppen 1647-ben épült a főtéren a város költségére új, hatalmas templom a magyar evangélikusok számára. A szatmári béke után a városból majdnem teljesen eltűnt a magyarság. 1786-ban Korabinsky János Mátyás híres lexikonjában így jellemezte Eperjes lakosságát: „Die Stadt, da die ungrische Nation fast ganz aufgehöret, ist dermahlen von Deutschen und Slowacken bewohnt.” (azaz: a városból a magyar nemzet csaknem teljesen eltűnt, jelenleg németek és szlovákok lakják).

Feltehetően a magyar nyelv használata akkoriban csak az egyes nemesekre, illetve polgárookra korlátozódott, ahogy arról később Kazinczy Ferenc is megemlékezett: „Eperjest az is nevezetessé teszi, hogy itt négy nyelv van divatban. Az igazság emberei, a papság, a tanítók és tanulók mindig deákul beszélnek, az uraságok magyarul, a polgárság németül, és tótul mindenki.” A reformkori eszmék és velük együtt a magyar nyelv iránti érdeklődés a 19. század első harmadában az Evangélikus Kollégiumból indult el. Olyan tanárok tanítottak ebben az intézetben, mint Greguss Mihály, aki elsőként kezdett magyarul előadni egy evangélikus középiskolában. 1827-ben az ő pártfogása és elnöklése alatt jött létre az Eperjesi Magyar Társaság, amely fontos szerepet játszott a város kulturális életében, s rövid időn belül túlnőtte a Kollégium falait. Tagjai között megtalálható Sárossy Gyula, Pulszky Ferenc, Kerényi Frigyes, Irányi Dániel, a Vahott testvérek, Hunfalvy János és mások. A társaságot egy időre betiltották, de a 30-as években még intenzívebben kezdett el működni. Ebben a korban indult szaporodásnak az eperjesi magyarság száma, nemcsak a nemesek, hanem a német és szlovák polgárok soraiból is, akik nemegyszer magyarosították a nem magyarul hangzó neveiket (Christmann-Kerényi, Krieger-Csatáry stb.). Greguss Mihály távozása után a magyar szellemi élet új támaszt kapott Vandrák András, Hazslinszky Frigyes és Herfurth József fiatal tanárok személyében, akik részt vettek a szabadságharcban és az abszolutizmus korában is – egyetlenként az intézetben – magyaroknak vallották magukat. 1845-ben tartózkodott a városban Petőfi Sándor és Tompa Mihály, és a két fiatal költő Kerényi Frigyes helybeli romantikus magyar költővel költői versenyt rendezett, amelyre az *Erdei lak* című vers emlékeztet.

A század második felében, főleg a dualizmus idején indult gyors növekedésnek az eperjesi magyarok száma. A 60-as évektől kezdve fokozatosan győzött a magyar nyelv a városházán, az iskolákban és végül az eredetileg német nyelven kiadott heti újságot is a magyar *Eperjesi Lapok* váltották fel. Egész sor kulturális, művelődési vagy önképző egyesület jött létre, amelyek fő célja a magyar nyelv ápolása és terjesztése volt. A legjelentősebb közülük a már említett Eperjesi Széchenyi-Kör volt, aegyesületekkel a vármegye minden városában és járásában. Leginkább magyarosító célokat szolgált Sáros vármegyében: magyarságot és népnevelést terjesztő egyesületként, s ez a magyarosítás Sárosban kétségkívül sikeres volt.

1890-től 1910-ig, azaz húsz év alatt a magyarság száma az egész vármegye területén 5.708-ról 18.808-ra emelkedett, ami több mint háromszáz százalékos szaporulatot jelentett. A sárosi magyarok kb. 60%-a a vármegye három városában, de főleg Eperjesen élt. Míg Bártfán és Kisszebenben a magyar lakosság kb. 30 százalékot tett ki – amivel jelentős kisebbséget képzett –, Eperjesen (csak 1910-ben) többséget alkotott. A városban a 19. század második felében tovább nőtt a magyar lakosság száma. Míg 1881-ben 1.963 magyar lakos 19%-ot alkotott, 1910-ben először (és utoljára) 7.976 eperjesi magyar lakos, 6.494 szlovák, 1.404 német és 170 ruszin mellett a magyar lakosság 48%-kal erős relatív többséget ért el.

Mindebből látszik, hogy a sárosi magyarság túlnyomórészt városlakó volt, s mintegy a fele Eperjesen élt. Ennek a specifikus helyzetnek legkézzelfoghatóbb következménye a két- vagy háromnyelvűség volt. A németen kívül elsősorban a keleti szlovák dialektus, azaz „po šarišsky” vagyis a „sárosi lingua franca” volt használatban, amely nyelven a helybeli magyarok nemcsak

a paraszttal vagy a szolgálólányokkal, hanem sokszor egymás közt is beszéltek. Ez a kétnyelvűség erősen hatott a beszélt magyar nyelv színvonalára. Az *Eperjesi Lapok* szerkesztői sokszor panaszkodtak, hogy Eperjesen furán, idegen akcentussal beszélnek. Ügyszintén erről ír (a nem sárosi születésű) Gömöry János, az Evangélikus Kollégium igazgatója diákéveire visszaemlékezve, hogy osztálytársai „erősen szláv hangsúllyal beszéltek magyarul”.

Az 1918-as politikai fordulat, ha nem is egész Sáros vármegyében, de legalábbis Eperjesen kétségkívül virágzó magyar világot talált. A cseh(szlovák) megszállás nyugodtan, minden ellenállás nélkül zajlott le, de néhány hónap múlva, 1919 júniusában már nagy lelkesedéssel, nemzeti zászlókkal és himnusszal üdvözölték az eperjesiek a magyar vörös hadsereget. Nyilvánvaló, hogy a közép- és felsőosztályú lakosságot nem a proletárdiktatúra, hanem a Magyarországgal való egyesülés vonzotta. A néhány hétig tartó vörös intermezzo után azonban még júliusban visszatért a csehszlovák hatalom. Az új állam fokozatosan lecserélte a magyar tisztviselőket, tanítókat, hivatalnokokat és más alkalmazottakat. Mivel hogy Sárosban és még inkább Eperjesen a szlovák érzelmű értelmiség nagyon csekély számú volt, helyükre a csehek jöttek. Az „első republika” idejében csak egyetlen helyen, Eperjesen létezett magyar kulturális élet. Sőt, a húszas években még viszonylag sokáig a városházán is maradtak magyarok és a városnak több évig volt magyar polgármestere. A magyarság száma azonban erősen csökkent. 1921-ben még több mint 1.900 lakos vallotta magát magyarnak, 1930-ig viszont már csak 937 magyar maradt Eperjesen. Sok magyar polgár még 1919-ben elhagyta a várost, mások később költöztek el Kassára, illetve más magyar többségű városokba, ahol jobban tudtak érvényesülni. Akik itt maradtak, egy nemzedék alatt elszlovákosodtak. Ezt a folyamatot segítette elő és gyorsította meg a sárosi magyarok kétnyelvűsége. A magyar nyelv száműzetett a városházáról és az iskolából (1926-ban megszűnt a magyar nyelvű oktatás a Kollégium gimnáziumában), később az utcákról és a boltokból...

De minden negatív tényező ellenére az eperjesi magyarság a második világháborúig sajátos magyar kisebbségi világot tudott magának fenntartani. Tovább működtek a magyar kulturális egyesületek (a Széchényi-Kör nem volt többé engedélyezve) és a sportegyletek (ETVE és Törekvés), gyakoriak voltak a műkedvelő előadások és a magyar bálók, az ifjúságnak külön cserkészcsapata volt. A városban két magyar lap (*Esti Újság* és *Új Világ*) jelent meg és a magyar-német evangélikus gyülekezet saját (és egyetlen) magyar elemi iskolát működtetett.

Ez azonban nem tartott sokáig. A Tiso-féle ún. szlovák államban megszűnt a magyar iskola és a fasiszta rendszerben egyre nehezebbé vált a kulturális élet folytatása. Éppen ekkoriban, az első bécsi döntés után, szlovákok százai költöztek Eperjesre délről, akik ismét megváltoztatták a város nemzetiségi viszonyait. A háború után több magyart elhurcolt a szovjet hadsereg, akik többnyire már nem tértek haza a Gulagról, másokat később a kommunista hatalom zárt munkatáborba. Az új társadalmi feltételeknek köszönhetően, az iskola és más kulturális intézmények nélkül gyorsan megszűnt a magyar élet és vele együtt tűnt el a magyarság is. A háború utáni négy évtized alatt több mint a négyszeresére nőtt a város lakossága, s a csekély számú magyarság beleolvadt a szlovák tengerbe. Az én gyermekkoromban, a 70-es évek elején még lehetett az utcán itt-ott magyar beszédet hallani, vasárnaponként pedig a Berger kávéházában találkoztak a magyar öregurak. Azonban ez is örökre továtűnt az eperjesi magyarság utolsó nemzedékével. A 80-as években majdnem minden belvárosi utcában szembetűnt még valamilyen régi magyar reklámfelirat. Mára ezek is át lettek festve vagy eltűntek az új építkezések által. Fokozatosan az egyházi életből is kiszorult a magyar nyelv. Még a háború után szűnt meg a magyar-német evangélikus gyülekezet és a hetvenes évek elején a magyar istentiszteletek is. A csekély számú reformátusok az utolsó tíz év alatt áttértek a magyar istentiszteletekről a szlovákra, illetve a havonta egyszeri kétnyelvűre. A legújabb nép-

számláláskor 2001-ben, már csak 208 lakos vallotta magát magyarnak. Talán ennyi maradt az egykori magyarságból Sáros földjén az évszázadok távlatában.

A történelem folyamai visszatartathatatlanok, az ár ellen úszni lehetetlen, de mindennek ellenére örökké nyoma fog maradni az eperjesi magyarságnak. A helyneveket megváltoztatták, számos magyar feliratot átfestettek, az emléktáblákat többnyire már leszedték, és csak idő kérdése, mikor tűnik el az eperjesi temetőből is a most még jelentős számú magyar síremlék. Amíg azonban létezni fog a város, addig élni fog az a lelki, kulturális örökség is, amelyet az évszázadok folyamán az eperjesi magyarság nemzedékei a jövő számára megalkottak. Ezáltal az eperjesi magyar művészek, tudósok, értelmiségiek s más személyiségek, mind a múltban, mind napjainkban részt vettek és részt is vesznek azon hagyományok létrehozásában, amelyekből most a legtagabb értelemben táplálkozik a modern közép-európai népek kultúrája.

Irodalom

- Ablonczy Balázs: Virtuális vármegye: Sáros, 1820–1940. In: Politika és nemzeti identitás Közép-Európában. Budapest, 2001.
- Borsody István: Eperjes – időszerű városkép. In: A tölgyerdőre épült város. Felföldi tájak, városok. Szerk.: Fülep Gusztáv és Szőke Edit, Dunaszerdahely, 1996.
- Dobay Sándor: Mosaica Fragopolitana. Barangolás a régi Eperjesen. Kézirat.
- Dvorcsák Győző: Sáros földje 1914–1915. Eperjes, 1916.
- Gömöry János: Az Eperjesi Ev. Kollégium 1531–1931. Rozsnyó, 1931.
- Gömöry János: Emlékeim egy letűnt világról. Budapest, 1964.
- Gömöry János: Eperjes és az evangélikus kollégium története. Budapest, 1994.
- Hörk József: Az Evangélikus Kerületi Eperjesi Collegium története. Kassa, 1896.
- Kónya Péter: A magyarok és a magyar kultúra Sáros vármegyében. In: Emlékkönyv Zeman László 80. születésnapjára. Szerkesztette: Fazekas József. Dunaszerdahely, 2008.
- Kónya Péter: A multietnicitás jelensége és az interetnikus kapcsolatok az eperjesi Evangélikus Kollégiumban. In: A Duna vallomása. Tanulmányok Käfer István hetvenedik születésnapjára. Szerkesztette: Ábrahám Barna – Pileczky Marcell. Piliscsaba, 2006.
- Kónya Péter: A Sáros vármegyei várak és más erődítmények az utolsó Habsburg-ellenes felkelésekben. = Studia Agriensa XV. Eger, 1995.
- Kónya Péter: Az eperjesi evangélikus kollégium mint magyar kulturális központ a 19. század első felében és az interetnikai művelődési kapcsolatok. In: Eszmetörténeti és irodalomtörténeti hagyományok. Bratislava, 1997.
- Kónya Péter: Az Eperjesi Kollégium újjászületése és második fénykora. = Lelkipásztor, 68. évf. 1993. 9. szám
- Kónya Péter: Az eperjesi vértörvényszék 1687. Budapest–Eperjes, 1994.
- Kónya Péter: Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní. Prešov, 2001.
- Kónya Péter: Stručné dejiny prešovských židov. Prešov, 1995.
- Korabinsky, Johann Matthias: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg, 1786.
- Prešov. Turistakalauz. 1930-as évek. (évszám nélkül)
- Sáros vármegyei kalauz. Szerkesztette: Kósch Árpád. Eperjes, 1903.
- Sáros vármegyei kalauz. Szerkesztette: Kósch Árpád. Eperjes, 1910.
- Sárosi magyar tükör. Szerkesztette: Sturm László. Miskolc, 2004.
- Tóth Sándor: Sáros vármegye monográfiája, I–III. Budapest, 1910, 1912.

(A szöveg első közzélése: in: Eperjesi tükör. Szerkesztette: Sturm László – Dobsony Erzsébet. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 353–363. o. ISBN 978-80-555-1038-5. Az Eperjes történelmét és irodalmi hagyományait bemutató tanulmánykötet-re ezúton hívjuk fel olvasóink figyelmét.)

KOVÁTS Dániel

Tompa Mihály hazaképe

1. Úgy tetszhet, késésben vagyunk Tompa Mihály költői jelentőségének méltatásával,¹ hiszen 2017-ben volt születésének bicentenáriuma, s mintha Arany János tartalmas, sokszínű ünneplése mellett elhomályosult volna az íróbarát alakja, életműve. Tudnunk kell azonban, hogy tavaly sem maradt visszhangtalan az évforduló, hiszen Tompa szülőhelyén, Rimaszombatban, tanulóévei helyszínén, Sárospatakon, lelkeszi szolgálata állomáshelyein, Bején, Keleméren, Gömörszőlősen, Hanván, Putnokon – s bizonyára máshol is – méltó módon emlékeztek meg róla. S az Arany-évforduló írásos hozadéka, Beke József hatalmas Arany-szótára² és Szilágyi Márton Arany-monográfiája³ mellé odahelyezhetjük B. Kovács István jóvoltából a Tompa-breviárium impozáns kötetét⁴ – amely párját ritkítja a maga műfajában –, Lenkey István hézagpótló Tompa-bibliográfiáját⁵ vagy az évtizedek óta figyelemre nem méltatott *Olajág* Pocsainé Eperjesi Eszter kezdeményezésére kiadott hasonló kiadását⁶. Hadd tegyem hozzá a látszólagos késedelem magyarázataként, hogy 2018 is tartogat Tompa-évfordulót: július 30-án lesz 150 éve, hogy írónk Hanván örökre lehunyta szemét.

Tompa Mihályra úgy tekintünk, hogy ő a *harmadik* a Petőfi által triumvirátusnak nevezett baráti körben. Talán ezért vetődik némi árnyék reá társai fénye mellett? Pedig micsoda nagy szó e körben harmadiknak lenni! Én a prózaíró Jókai Mórt is behelyezném ebbe a körbe, hiszen az ő műveinek tematikája, érzelmi világa, irányultsága ott jelöl ki helyet számára. De nemcsak ők négyen érdemelnek figyelmet, hanem azok a ma már kevésbé becsült kor- és alkotótársak, akik szerves részei annak az irodalmi közegnek, amely új, művelődéstörténeti jelentőségű felvirágzást teremtett. Kerényi Frigyesre, Erdélyi Jánosra, Szemere Miklósrá, Kazinczy Gáborra, Szász Károlyra, Garay Jánosra, Lévy Józsefre, Pákh Albertre gondolok, hogy csak olyanokat említek, akik szoros kapcsolatban álltak Tompával. Vagyis a legnagyobbak koruk irodalmi életének tehetségekben gazdag környezetéből emelkedhettek ki, s egy olyan tábor érezhettek maguk körül, amely lehetővé tette, hogy ne magányos harcoként álljanak ki a kulturális küzdőterre, s hogy egy új irányzat zászlóvivői lehessenek.

Azért említem ezt, mert Vörösmarty Mihály, Bajza József, Toldy Ferenc kezdeményezései nyomán Tompáék – a történelmi mozgások olykor negatív hatásai ellenére – egy kiterjedt, sokszínű irodalmi világ szereplői lettek, amely új korszakot jelent – többek között – az író és a *közélet*, az író és az *olvasó*, az író és a *kiadó* viszonyában. Változik tehát a költők mozgásteret, megszólalásuk motivációja, tárgya és mikéntje. Ebből kell kiindulnunk, amikor Tompa Mihály hazaképét próbáljuk fölvezetni.

2. Az a cél, hogy a nép uralkodjék a költészetben, együtt járt egy új nemzetfogalom formálódásával. Történeteszeink, irodalomtörténeteszeink a 18–19. századi folyamatok leírásában párhuzamosan formálódó közösségfogalmak alakulására hívják fel a figyelmet. A *natio*

Hungarica a 18. század közepe táján „a magyarországi rendek által alkotott nemesi nemzetet” jelentette, amelyben a több nemzetiségből álló nemesség mellett, az egyház, valamint a rendi országgyűlésen való részvétel jogával felruházott városok is benne foglaltatnak. A másik közösségfogalom, a *Hungarus-tudat* sem járt feltétlenül együtt a magyar nyelvűséggel, ennek a területi összezártság, az alattvalói minőségben való összetartozás az alapja. Fokozatosan erősödött, terjedt azután a *nyelvi-kulturális* nemzetfogalom, tehát a jogi státusz, illetve a területi hovatarozás helyett a nyelvhasználat lett a nemzethez tartozás kritériuma. Tompa Mihály nemzedéke olyan időszakban futotta be költői pályáját, amely a nemzetfogalom tágulását hozta, mert az abból addig kirekesztett jobbágyság felszabadítása őket is a nemzet részévé tette. Ezt a folyamatot is figyelembe kell vennünk, amikor költőnk honszeretéről szólnunk.

Jókai keserű szavaira oda kell figyelnünk. Az *Életképek* 1848. május 21-i számában, két hónappal a pesti forradalmi fellépés után írta: „Mi magunkat igen hosszú ideig csaltuk. Azt hittük, hogy népünk van. Pedig nincs. Míg volt, nemességünk volt az. A földművelő nagy tömeg előtt ismeretlen fogalom volt e szó: »haza«. Még most is az. Szabadságaért akárki más iránt háladatos, csak hazája iránt nem. Ha azt mondjátok neki, hogy keljen fel honát védeni a muszka ellen, sírva fakad s azt mondja, hogy inkább robotol és éhezik. A kabátos embert gyűlöli; nem hisz neki. A nemzeti színeket nem érti; neki addig a törvény sem törvény, míg a császár pecsétje alatta nincs, nagy kétféjű sassal.” Valóban, a társadalmi alávettetés nem kedvezett annak, hogy a nép magáénak érezze a hazát. Ezt tapasztalva az írók ifjú nemzedéke egyik küldetésének tekintette, hogy a nép a hazafogalom része legyen, s hogy a népben megerősítsék egy tágabb közösséghez való tartozás tudatát és felelősségét. Petőfi és Arany költészetében kiválóan, közismerten nyomon követhető ez a törekvés, s Tompa Mihály a társuk ebben a felfogásban.

Arany Jánosnak írta „azt hiszem a népköltészetnek (értsd: a népies költői iránynak – K. D.) célja kettős: emelni a népet fölfelé; édesgetni a nagyobbakat hozzá lefelé.” Vagyis az addig kirekesztett rendet be kell vonni a társadalom szövetébe, hazát adni neki. Tompa a társadalom minden rétegéhez szól, amikor a nemzet kérdéseiről gondolkodik vagy mereng, legyen szó az ellentmondások szatirikus bemutatásáról, az elnyomtatás miatti kesergésről, a küzdelemre buzdító lelkesültségről vagy akár érzelmes dalokról. Megtanulta, hogy a templomi szószékről úgy kell az Igét hirdetni, az erkölcsnemesítő tanítást közvetíteni, hogy az a gyülekezet valamennyi tagja számára befogadható legyen iskolázottságtól, társadalmi elhelyezkedéstől függetlenül. Ha ezt a helyzetet magunk elé képzeljük, megértjük, miért tartoznak Tompa kifejezőmódjának tengelyébe a Biblia szereplői, élethelyzetei, miért használja a természet teremtményeit, jelenségeit példázataihoz.

A honról, a magyarságról való megszólalásban a kor közjogi, politikai történései meghatározóak. Mozgalmas időszakról van szó. A reformkor lendülete, a szabadságharc próbája, az elnyomtatás kínja, a kiegyezés reménysege mind-mind ott villog vagy remeg a versek hangnemeiben, üzenetében. Pompát – akárcsak Vörösmarty Mihályt és Arany Jánost – a fenyegető veszélyek miatti aggodalom, a veszteség keserősége, a nemzethalál víziója és a csöndes ellenállás kötelezettsége foglalkoztatta. Ebben van költészetének nagy értéke, jelentősége.

Tompa munkásságának közösségi témakörei: az istenhit, a magyarságtudat és a természet szeretete. Mindháromban van ma is mondanivalója számunkra, most azonban – a rendelkezésemre álló keretben – ezek közül a költő hazaképével foglalkozom. A leghatásosabb az lenne, ha most verseinek sorozatát olvashatnám fel szemléltetésül, meg kell azonban elégednem idézetekkel, amelyek talán arra készítetik az érdeklődőket, hogy otthon levegyék a polcra Tompa verseskötnyvét, vagy a világhálóról képernyőjükre hívják elő költeményeit. Hazafogalmának alapja a nemzeti közösségnek a személyes érdek elé helyezése: „Soha bol-

dog ne légy, – ha nem boldog hazád!” mondja *A testvérek* című költeményében. A hazafogalom elemeit – minden bizonnyal korának közfelfogását követve – így sorolja fel egyik elmélkedésében: „a hármassal, s négy folyam, a tejjel és mézzel folyó föld, a gerézd- és kalászdús tájak, a régi dicsőségnek és gyásznak ismerős térei, [...] a népes falvak és városok, a nemzetcsalád ősi erkölce, [...] zengő szép nyelve, intézményei, [...] a múlt emlékei...” Mindezek „csodálatosan összeolvadnak, egymást átölelik, s magasztos eszmévé forranak”: ez a haza (*Honszeretet*). Vagyis a föld, a nép, a hagyomány és a nyelv a meghatározó.

3. A hazához tartozni – többek között – azt jelenti: *közös térben* élni. Nem tudok pontosan válaszolni arra a kérdésre, hogy Tompa számára az akkori Magyarország mely tája volt a legkedvesebb. Az általa bejárt, megénekelte helyek többszínűségéből az a meggyőződés következhetett, hogy minden vidékhez kötődni *lehet*. De feltétlenül kötődnünk *kell* valamelyikhez, mert: „Nagy a világ: a hon csak egy!” (*Emlékvess*)

Tompa jól tudta, hogy a kiegyensúlyozott lelkiállapot egyik legfontosabb eleme, az otthonlét tudata, amely konkrét helyhez fűződik. *Messziről* című versében ez a gondolat így kap formát: „Mert a boldogság csak úgy lesz teljes nekem, / Ha azzal szüntelen együtt képzelhetem / A kedves szép hazát; / Jó szomszédok között, csendes faluhelyen... / Ott lehet csak boldog a békés kis család!” Máshol „gyógyfű-termő föld”-nek nevezi a kedves hazát (*A titkos beteg*), ahol orvosságot találunk bajainkra. „Bizony, ha lelked fáj, ha rajta seb vagy: / Könnyebben begyógyul a honi hantokon.” (*Levél egy kibujdosott barátom után*).

Egyik virágregéjében a havasi rózsával mondatja ki erős ragaszkodását: „Hazám! te földed / Minden fűszála / S porszemje Szent!” S amikor *Előre* című versében a szabadságharc vitézeit biztatja, akkor is az éltető szülőföld védelmére gondol: „Hisz a héja is megverekszik / Rövid lakású fészkeért. / Hagynátok e földet? hol ősi / Éltünknek fája vert gyökért!” A költő azt tartja, hogy nem szoktuk megkérdezni, miért kedves nekünk a szülőföld, talán nem is tudnánk felelni a kérdésre; a nekünk rendelt hely iránti vonzalmunk azonban nem lehet számítás kérdése: „E tér: mit hazádul a végzet kimért... / S nem szeret az, aki számít, miért szeret.” (*A pipishez*) Hogy mi a magyarázata az önzetlen ragaszkodásnak, arra ez lehet a válasz: „Van e földnek egy bűbajos folyamja, / Mely forrón s titkos mélységből ered, / Meg nem rendül, míg ezt harsogni hallja... / Ez a hű, forró hazaszeretet!” (*Múlt, jelen s jövő*) Ez vonzza haza azokat, akik más vidékre sodródtak. Amint *A virág tündére* mondja idegen földön járva: „Itt is jár szellő s harmat, a menny / Itt is fénnel mosolyg reám; / De én mégis csak visszavágyom, / Mert mégis szebb az én hazám!” Egyik elmélkedésében olvassuk jellemző hasonlatát: „az ember hasonló ama nemes növényhez, mely eredete helyéről kivétté, más földben csak sínlik, s nem verhet mélyen gyökeret.” Ugyanebben az írásában a családi otthon szűkebb köréből kiindulva bontja ki a haza fogalmát: „Ha mindenki előtt méltán kedves az ősi ház, az őserős udvar és kert, hol napjai békében folynak, a patak, a termékeny telek, az ősök hamvát pihentető temető, ... bizonnyal szeretnie kell a szép nagy hazát, mindnyájunk édes lakóföldét, melynek nyugalma- s virágzásában találja föl az ő hajléka s otthona is a magát. Nem félti, nem szereti-e a madár az egész terepélyes fát, melynek pedig csak egy ágán áll az ő fészke?” (*Honszeretet*). A fa és az ága viszonyában metaforikusan ott a magyarázat az otthon és a haza összefüggésére.

4. A haza képében a terület mellett lényeges elem a benne élő *nép*, a sorsközösségben élő lakosság. Tompa nem tesz különbséget a népelemek nemzetisége, nyelvhasználata között, egységnek tekinti az adott földön együtt élőket. Ő – költőként – magyar nyelven, tehát magyarul értőkhöz szól, függetlenül vallásuktól, etnikai hovatartozásuktól. A templomban református hívei vették körül, tájain azonban a más vallásúak és ajkúak is értették a magyar szót. Annál erősebb a mondanivalója a társadalom rendi, illetőleg erkölcsi tagolódásáról. Életrsora

megismertette őt a szegénység megalázó voltával, a szociális igazságtalansággal, érzékeny volt tehát a társadalmi munkamegosztásnak és a javak elosztásának aránytalanságára. E témában talán leghatásosabb A hangyákhoz írt költeménye, amelyben szatirikusan párhuzamot von a hangyák és az emberek társadalmának kirívó ellentéteire. Közöttük nincs henyelő, nálunk viszont „Egyik, törvén kemény ugart, / Napestig izzad, dolgozik; / Másik rugalmas pamlagán / Végignyúlván – unatkozik.” Náluk közös a szerzemény, nálunk potrohos a gazdag, ösztövére a szegény. Ők nem versengenek, mi érdekeinkért képesek vagyunk felfalni egymást.

Vagy hallgassuk meg *Nagyjaink* című versének sorait: „Mi voltál mindeddig, szülő honom? / Asztal, mely állt terítve gazdagon; / Áldásaid: bor és kenyér; / Arany pohárban sárga tűzborod, / Kenyered, mint a hó, fehér. / S gazdagságodban Isten megvere, / Mert csak néhány kiváltságos here / Emészté dús áldásidat; / Mig millió koplalva dolgozott, / Kapván csontot s kenyérhajat.”

Az egyenlőtlenséget tehát többször is szóvá teszi. „Sok édes gyermek él e honban, / De háromnnyi mostoha! / Kik rég szedik rá a Judás-pénzt / S eladták vón' inntova...” (*Előre*).

Tompa bírálatának másik tárgya a nemzeten belüli széthúzás, amely a nehéz történelmi időszakokban végzetes lehet: „A nemes sas lakhelyén / Rabló kánya fészkel...? / A törvény és rend helyét / Rút erőszak állja...? / Önszülttiben vesz el / A magyar hazája!” (Hahóthy Farkas). Felelősségre emlékezteti kortársait. Tudja, persze, hogy külső tényezők, a nemzet elnyomói ugyancsak visszavetik a haza fejlődését, amelynek lakói emiatt alávetettségben élnek: „S e földön, hol vérzett-virágzott / Nyolc hosszú századig, / E földön, mely már nem hazája, / Mint a zsellér lakik!” (*Pusztán*) Pozitív események hatására elő-előtűnik optimizmusa, a jobb jövőbe vetett hite: „Most már ember lesz minden ember, / S tesz egy boldog nagy nemzetet” (*Némuljatok meg...*). A humánus, az emberi minőség, az erkölcs adja tehát az alapot a nemzet, a haza boldogulásához.

5. A haza földje és népe alkotja Tompa költészetében a hazakép meghatározó vonalait és színeit. Van azonban további két elem, amelyekre – legalább az említés szintjén – utalnunk kell. A fogalomnak szerves része ugyanis a *hagyomány* tisztelete. Egyik korai megnyilatkozása ennek, hogy már diákkorában gyűjteni kezdte a helyhez kötődő mondákat, népköltészetünknek e virágzó kincseit. Sárospatak diákjaként megismerkedett a magyar kálmvista örökség konzervatív és konok magatartásmódjával, amelynek hatása alól nem vonta ki magát. Becsülte történelmünk nagyjait, a prédikátor elődöket, de hazafogalmába az alávetett helyzetbe szorult honfitársai is beletartoznak. *A vándor könyvébe* című versében ezt így közvetítette: „Tekintsd meg a nagyok sírszobrai, / De őseidnek hamvát ne feledd... / Ne, a fényes, dús paloták miatt: / Az egyszerű kis szalmafedele!” Hatalmas ódában méltatta a protestánsokat gyámolító nagyasszony, Lorántffy Zsuzsanna érdemét: „A közműveltség szent ügyének / Terhét hordá a női váll... / Hála a jóknak, akik éltek! / De ő nagyobb mindannyinál.” Párja lehet ennek a költeménynek a Kazinczy Ferenc születésének centenáriumi ünnepségére írt óda, a széphalmi Mester hatásának, jelentőségének méltatása; neki köszönhető ugyanis, hogy a magyar a művelt népek sorába emelkedett. Kisfaludy Sándor és kortársai érdemét, hatását így becsüli: „Zenge a lant, hurján buzdító hangok ömöltek, / S a nemzet fásult keble dobogni tanult” (*Kisfaludy Sándor emlékére*).

Ne feledjük, van biblikus hagyomány is a magyar művelődéstörténetben, amely szervesen beépül Tompa költői mondandójába! Az ószövetségből ismert Sámson vagy Simeon például a maga üzeneteinek tolmácsolásában szerepet kap; a hallgatóival, olvasóival közös alapismeret révén ezzel is gazdagíthatta a költői képzettársítás hatását. Mint ahogy az antik mitológia alakjainak – például Ikarusnak – megidézése növeli az üzenet súlyát, s szemléletes-ségével segítheti annak értelmezését. Tompa meggyőződése, hogy kultúránkat, hagyományá-

inkat feladva vesztünkbe rohannánk. „Legyen magyar, aki magyar, viseletben, szóban! / Ősi színünk, ős erkölcsünk s nemzeti szép nótánk / Megtagadva, elcserélve: átkozottak volnánk!” (*Gazdaember ömlengései*).

Igen, a magyar szó, a magyar *nyelv* ugyancsak része a nemzetfogalomnak, a hazaképnek. Ahogy ő látja: „Volt úgy, hogy ez feledve kábán, / A nyelv, a hon mi szent nevek: / A siető enyészet ágyán / Lőn öntudat-vesztett beteg” (*Kazinczy Ferenc emlékezetére*). Örül a költő, amikor nyelvünk elismertségének példáit látja: „A kedves honi nyelv felvitta magát diadallal / Sok száz éveken át idegenbitorolta helyére, / És hangzik méltósággal megyéink teremében, / A villás fecskét röpülésében megelőzve.” (*Versfűzér péchujfalusi gróf Péchy Emánuel ő nagyságának*). Amikor pedig a szabadságharc bukását az önkény éveit követték, 1851-ben így kesergett Arany Jánosnak írt levelében: „Ma holnap a pusztá magyar szó botrány lesz szemökben. Nem garantírozza a mi jövőnket barátom semmi, csupán a – halál.”

Van Tompa Mihálynak egy bensőséges hangulatú elmélkedése a nyelvről, amelyben rámutat a kimondott szó erejére, a beszélő felelősségére. „Megrendítő a szó, ha ünnepélyes esküre emelkedik – írja –; magasztos, ha az ártatlant védi, a szenvedőt vigasztalja; rettenetes, ha vádol és büntet. Sebez és gyógyít, öl és elkeserít, lángba borítja s megsápasztja az arcot...” Abból indul ki, hogy az ember „a halhatatlan lélek, okos értelem s élő nyelv által” emelkedik ki a többi teremtmény sorából, bár szól hozzánk a maga módján a természet, az élővilág is. „A beszéd ereje, mint szélvész a tunya hullámokat: felkölti, mozgásba hozza a lelkeket...” A nyelv szerepét abban látja, hogy „általá magunkat és felebarátainkat boldogítsuk; a létezését szép-pé, célossá tegyük, s a tökélyben elébb-elébb haladjunk.” Akár a mi anyanyelvi mozgalmunk jeliségének tekinthetjük biztatását: „Úgy éljek az emberi méltóság e dicső jelével, a szólással, hogy gyarapítsam a művelt, nemes hangot a társadalomban, építsem a közilletmet, engeszteljem a háborgókat, hogy vigasztaljam a kesergőt...” (*A nyelv*).

6. Most nincs rá helyünk, de valamikor szólni kell e téma kapcsán arról, miként illeszkedik Tompa hazaképe az *európai áramlatokhoz*. Hogy csak egyetlen példát említsek, August Heinrich Hoffmann von Fallersleben – a német himnusz szövegírója – 1840-ben, Tompa költői pályaindulása táján adta ki Hamburgban közéleti verseit, amelyek hangnemére az a – nemzedékünk németóráin megtanult – szállóigévé lett két sor jellemző: „Was ich bin und was ich habe, / Dank’ ich dir, mein Vaterland.” Vagyis: ami vagyok, és amim van, neked köszönöm, hazám. S ez egybeesik Tompa felfogásával. A másik kibontandó szál a költői *hatás* alakulása, hiszen a szabadságharc bukása, Petőfi halála, Vörösmarty összeomlása után Arany János mellett Tompa lett a nemzet sorsáért való aggodalom és biztatás legismertebb szószólója közismert költeményeivel, allegóriáival.

Most azonban zárjuk le méltatásunkat azzal, hogy fogadjuk be a 200 éves Tompa üzenetét *Az esztendő végén* című verséből idézve: „Hangozzanak fennen szivedben / Az erkölcs szavai, / Légy, a magas célt nézve, ember, / Keresztyén s hazafi!” S ha lehet, igyekezzünk a költő biztatása szerint „Különb nép lenni, mint a hajdani!” (*Gróf Mikó Imréhez*)

Jegyzetek

1 Az Anyanyelvápolók Szövetsége által a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2018. február 21-én tartott Tompa-emlékülsen elhangzott előadás szerkesztett szövege.

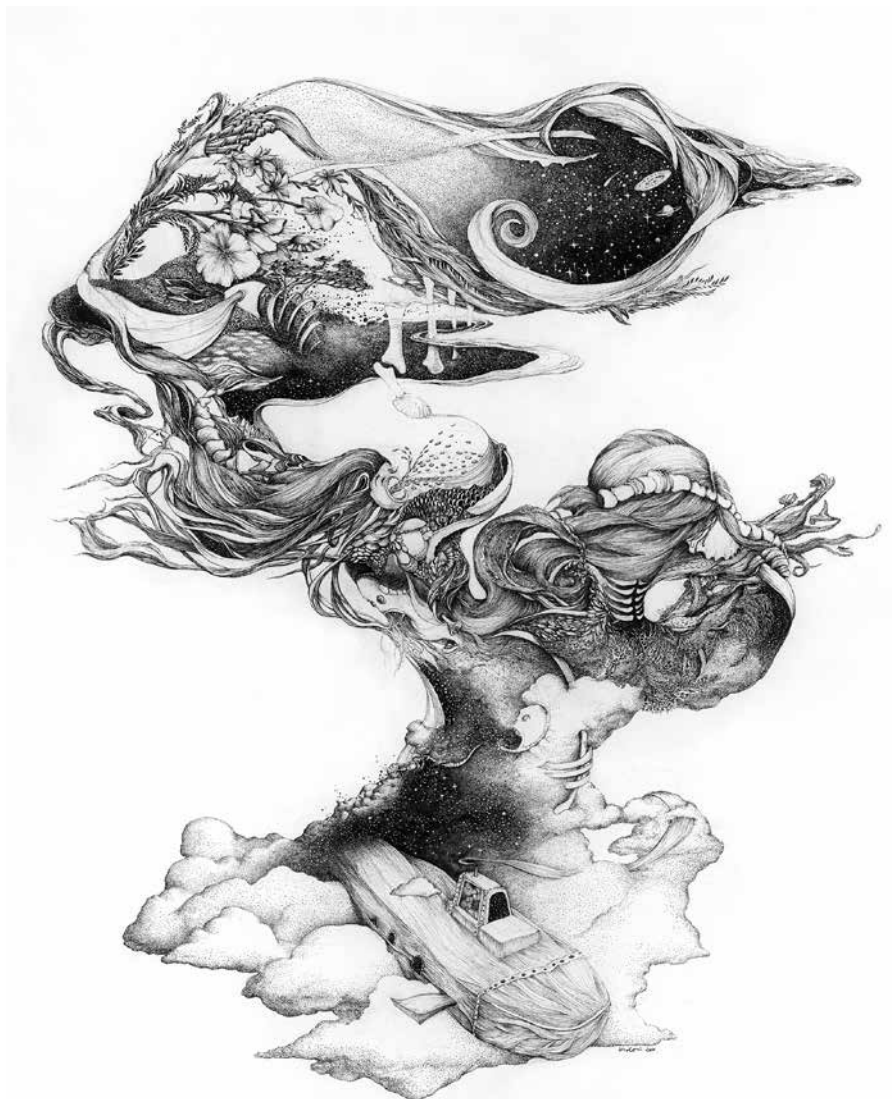
2 Beke József: Arany-szótár I–III. Anyanyelvápolók Szövetsége, Budapest, 2017.

3 Szilágyi Márton: Mi vagyok én? – Arany János költészete. Pesti Kalligram Kiadó, Budapest, 2017.

4 Tompa Mihály: Lant és Biblia. Breviárium. Szerkesztette: B. Kovács István. Tompa Mihály Gömöri Kulturális Egyesület, Gömörszőlös – Putnok, 2017.

5 „Ősszel születtem én: tavasz leend, Mikor rám esteledik...” Bibliográfia a 200 éve született Tompa Mihály életéről és munkásságáról. Gyűjtötte és szerkesztette: Imolay Lenkey István. Tompa Mihály Gömöri Kulturális Egyesület, Gömörszőlös – Putnok, 2017. A kötetre felhívtuk a figyelmet lapunk Polcraaló rovatában: Zempléni Múzsza, XVII. évf. 3. szám, 2017. ősz, 95. o. A témával kapcsolatban lásd még: Imolay Lenkey István: Tompa Mihály és Arany János barátsága = Zempléni Múzsza, XVII. évf. 3. szám, 2017. ősz, 23–27. o.

6 Tompa Mihály: Olajág. Elmélkedések, fohászok és imák. 1867. Hasonmás kiadás: 2017.

Mit tegyek?
(Juhász Ferenc illusztráció)

SZABADFALVI József

Egy konzervatív társadalomtudós pályája

Ottlik László (1895–1945)

Ottlik László neve igencsak ismeretlen a hazai állam-, jog- és politikatudományi gondolkodás iránt érdeklődők körében. Művei alapján joggal nevezhetjük a két világháború közötti konzervatív társadalomtudományi gondolkodás jelentős alakjának. Alig fél évszázados élete során hátrahagyott életműve érdemessé teszi arra, hogy foglalkozzunk munkásságával. Személyében a hazai jogi felsőoktatásban a fordulat évéig meghatározó diszciplína, a „politika” jeles művelőjét, e tudományszak második világháború előtti időszakának egyik utolsó polgári képviselőjét tiszteljük. Nem tudhatjuk, csupán sejtjük, hogy korai – vélhetően tragikus – halála milyen retorzióktól kímélte meg az alkotói ereje teljében tevékenykedő gondolkodót. Az érintett tudományszakok képviselői számára nemes kötelesség az életmű alapos elemzése és bemutatása.

A felsőozoróczi és kohanóczi Ottlikok régi Trencsén vármegyei nemesi családok közé tartoztak. Nemzedékeikből magas rangú állami tisztviselők, tábornokok kerültek ki. E nagy múltú családba Ottlik Iván (1858–1940) és Miklós Róza (1862–1940) gyermekeként született meg 1895. október 7-én Budapesten Ottlik László.¹ Édesapja, aki egykoron Lónyay Menyhért miniszterelnök magántitkára, majd az 1920-as magyar béke delegáció tagja volt, később, legmagasabb politikai tisztségeként, a Földművelésügyi Minisztérium államtitkári posztját töltötte be. 1915-től a főrendiház tagja.² Bátyja Ottlik György (1889–1966) diplomata és újságíró, a *Budapesti Hírlap*, a *Nouvelle Revue de Hongrie*, majd a német nyelvű *Pester Lloyd* főszerkesztőjeként dolgozott, illetve a *Magyar Szemle* „külpolitikai szemle” rovatát vezette. 1930-ban a Népszövetség Ellenőrző Bizottságának póttagjává választották. Édes unokatestvére volt Ottlik Géza (1912–1990) neves író.

Elemi iskolai tanulmányait 1902 és 1905 között magánúton végezte. Középiskolába a budapesti II. kerületi Királyi Egyetemi Katolikus Főgimnáziumba járt, ahol 1913. június 7-én tette le az „érettségi vizsgálatot”.³ Jogi tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- Államtudományi Karán kezdte meg 1913 őszén. Az egyetemi évek alatt Concha Győző gyakorolta rá a legnagyobb hatást, akit a „magyar politikai tudomány nagy mesterének” tekintett.⁴ Az első alapvizsgát 1914. június hónapban tette le, majd a háború kitörésekor, mint „egyévi önkéntes” a budapesti magyar királyi 1. honvéd huszárezred kötelékében kezdte meg katonai szolgálatát. Egyszeri megszakítással 19 havi frontszolgálat után a „harctéren szerzett bántalmak következtében” Budapestre kórházi kezelésre került. Ezt követően folytatta egyetemi tanulmányait és 1917 decemberében letette a második alapvizsgát. 1918. január 24-én a földművelésügyi miniszter „ideiglenes minőségű díjtalan” gyakornokká nevezi ki, egyben a leszereléséig szabadságot. 1918 júniusában ezrede pót századához irodai szolgálatra osztották

be. 1918 júliusában tette le a harmadik alapvizsgáját, majd a nyári „pótszemeszterben” fejezte be a tanulmányait. 1918. december 10-én tartalékos főhadnagyi rangban szerelt le. (1935-ben tartalékos századosi rendfokozat kinevezést kapott.)

A háború alatt a keleti fronton, a galíciai csatatereken teljesített hősie szolgálatáért megkapta a kardokkal ékesített ezüst és bronz katonai érdemérmeket, a Károly csapatkeresztet, a sebesülési és az I. osztályú ezüst vitézségi érmet, valamint a Magyar Érdemrend középkeresztjét. Az első világháborúban szerzett élmények, majd az összeomlást követő forradalmak és társadalmi kataklizmák életre szóló hatást gyakoroltak későbbi pályafutására, világnézetére. A háborúban nyújtott vitéz helytállása és az azért kapott elismerések sem feledtették vele a hadi eseményekkel együtt járó morális dilemmákat. Hónapokkal a hosszúra nyúlt frontszolgálat után így összegezte tapasztalatait: „A harctéren immár csak azok sorvadnak, akik túlságosan becsületesek, vagy túlságosan tehetetlenek arra, hogy leleményes kibúvókat keressenek. A gyávaság jutalma nem a golyó, hanem kedvezőbb beosztás és a határtalanul lazuló fegyelem pótlására kedvezményeket és érdemrendeket találnak ki.”⁵

A háború végeztével nyílt lehetősége jogi tanulmányai befejezésére. 1919. január 27-én az első, március 31-én a második államtudományi szigorlatot sikerrel teljesítette és április 5-én az államtudományok doktorává avatták. Időközben Huszár Károly vallás- és közoktatási minisztersége alatt a tárcánál segédfogalmazóvá, majd miniszteri fogalmazóvá nevezték ki. Hamarosan magánéletében is fontos változás következett be. 1919. november 11-én kötött házasságot Kolosy Ilonával (1898–1976). Házasságukból 1920-ban Csilla, 1925-ben Lilla nevű gyermekeik születtek. 1920. augusztus 5-én lemondott a minisztériumi állásáról és az Angol-Magyar Banknál helyezkedett el. Jó fél év múltán visszatért a központi közigazgatásba. 1921. február 24-én a Teleki-kormány működése alatt a miniszterelnökségre nevezték ki fogalmazóvá, ahol a hivatali ranglétrát végigjárva 1940-ig dolgozott. Kezdetben a sajtó-, majd a nemzetiségi és kisebbségi osztályon teljesített szolgálatot, ahol miniszterelnökségi osztálytanácsosi kinevezésig jutott.⁶ Az évek során Bethlen István kormányfő egyik közeli bizalmasává vált.⁷

Tanulmányait ugyanakkor ez időszak alatt is tovább folytatta. Alma matere bölcsészettudományi karán az 1922/23-as tanév második szemeszterétől az 1924/25. tanév első szemeszteréig négy félévet hallgatott. Ezt követően került sor bölcsészdoktori eljárásának lefolytatására. A fennmaradt szigorlati jegyzőkönyv szerint *A marxizmus tudományos igényei* című – 1924-ben az *Athenaeum* hasábjain tanulmány formájában közzétett⁸ – doktori értekezését a bölcsészkar két meghatározó professzora, Pauler Ákos és Kornis Gyula „fogadták el”. A korszak kiemelkedő filozófusai a doktori szigorlatán is szerepet kaptak. Míg a „filozófia”, mint főtárgy kérdezője Pauler, addig a „pszichológia”, mint melléktárgy vizsgáztatója Kornis volt. Az sem véletlen, hogy az 1926-ban megjelent *A társadalomtudomány filozófiája* című monográfiája előszavában „hálás szívvel” mond köszönetet mindkét professzornak a pártfogásukért.⁹

A korabeli jegyzőkönyv szerint a bölcsész „tudorrá”(doktorrá) avatás napja 1925. május 30-án volt.¹⁰ Időközben – minisztériumi munkája mellett – kapcsolatba került a jogi felsőoktatással. 1923. március 8-án a kecskeméti református jogakadémián „előadói megbízatást” kapott. Feladata a jog- és állambölcsészeti körébe tartozó tárgyak előadása és gondozása volt. 1927-től egészen 1940-ig – kolozsvári kinevezéséig – a jogakadémia magántanáráként tevékenykedett.¹¹

1927 tavaszán egykori alma matere falai között – harminckét évesen – lefolytatott eljárás keretében a „politikának »Társadalomtan« című tárgyköréből” egyetemi magántanárrá képesítették.¹² A processzusban az általa nagyra becsült Concha Győző és (viski) Illés József

professzorok vettek részt bírálóként.¹³ Érdemes e helyen idézni mindkét „bírálati jelentés” summázatából. Concha a következőket írta: „Pályázó bemutatott tudományos dolgozataiban a bennük visszatükröződő általános műveltség mellett, a jog- és államtudományok körében teljes tájékozottságról tanúskodik. Választott tárgykörének bölcselmi alapjaival, methodológiai problémáival, annak anyagával teljesen tisztában van. Kifejtett érvelési, bizonyítási erejében, szabatos, erőteljes stílusában, egyéni állásfoglalásában, fenti képességei mellett, nemcsak a tudomány terjesztésére, hanem művelésére is teljes alapot látok s tőle Karunk mind a két irányban közérdekű működést várhat.”¹⁴ A másik véleményezőként Illés Ottlik addigi publikációs teljesítményéről így szól: „Mindezek alapján megállapítottnak látom, hogy pályázó nagy irodalmi készütségénél, önálló felfogásánál és írói készségénél fogva a politika tudománykörének hivatott munkása lesz és az általa kért társadalomtani résznek művelésével a tudomány és az oktatás terén hasznos tevékenységet fejthet ki.”¹⁵

1927-es év második felében fél évet töltött Berlinben, illetve a bécsi Collegium Hungaricumban ösztöndíjaként. Ezt követően – amennyire a Miniszterelnökségen folytatott munkája lehetővé tette – rendszeres kutatási tevékenységet folytatott az említett két város egyetemén és könyvtáraiban, valamint eljutott ilyen céllal Londonba is. 1930 májusában Szekfünek személyes hangvételű beszámolót küldött: „Ami engem illet, csöndesen élek és dolgozgatok a porosz főváros nekem ellenségesen idegen, merev és rideg légkörében. Sokan vannak, akik külföldi útjaikról az idegen dolgokért való kritikátlan rajongást hozzák magukkal. Engem ellenkezőleg többnyire és túlnyomóan a saját dolgaink, légkörünk és életformáink fokozottabb megbecsülésére serkent az idegen világ.”¹⁶ 1931 márciusában Concha Győzőnek írt levelében egykori professzora kérését teljesítve hosszan idéz egy francia nyelvű munkából, melyet a berlini Staatsbibliothek-ben talált meg, egyben fölajánlja további ez irányú segítségét.¹⁷

A sikeres habilitációs eljárás után a „társadalomtan” (szociológia) magántanárának nevezték ki.¹⁸ 1929-től egészen 1940-ig a budapesti egyetemen e minőségben hirdetett meg általános társadalomtani, államelmélet-történeti, politikatörténeti, demokrácia-elméleti, kisebbségi kérdések témakörökben előadásokat.¹⁹ Szakmai-közéleti elismertségét jelzi, hogy 1923-ban a Magyar Filozófiai Társaság másodtitkárának, 1925-ben a Magyar Társadalomtudományi Társulat, majd 1931-ben a Magyar Társadalomtudományi Társaság titkárának választották meg.²⁰

Írásai, melyek rendkívül impulzív, sokoldalú egyéniségről árulkodnak, az 1920-as évek elejétől kezdve jelentek meg. Kezdetben a Heller Farkas, Szombatfalvy György és id. Bibó István által szerkesztett *Társadalomtudományban*,²¹ illetve alkalmanként az *Athenaeum*, a *Magyar Munkás Szemle* hasábjain, valamint külföldi periodikákban közölte tanulmányait és recenzióit. Írásainak témaköre a marxizmus társadalomelméletétől kezdve az angol munkásmozgalom és a korabeli ipari demokrácia bemutatásáig, a közjogi kérdésektől a jogbölcsélet, a szociológia-elmélet általános problémáinak tárgyalásáig, illetve a kisebbségi, nemzetiségi kérdések aktuális bel- és külpolitika történeteinek, valamint a nemzetközi hatalmi erőviszonyokat befolyásoló tényezők bemutatásáig terjed.

Közleményei 1928-tól leggyakrabban – az egy évvel korábban Bethlen István miniszterelnök alapította és Szekfü Gyula szerkesztésében indult – *Magyar Szemle*ben, a hazai konzervativizmus legszínvonalasabb folyóiratában, illetve néhány esetben a *Magyar Kisebbség*ben jelentek meg. A *Magyar Szemle* sokszínű tematikájával és magas színvonalával rövid időn belül a korabeli konzervatív világnézetű periodikák fölé emelkedett. A folyóirat fő profilját a legkülönbözőbb politikai, történeti, irodalmi, kulturális, művészeti, közgazdasági, szociális témakörök tárgyalásán túl a Trianon utáni magyar nemzeti sorskérdések vizsgálata képezte. Ottlik – ifjú kora ellenére – a lap szerzői körének jellegadó és tekintélyes képviselői közé tartozott.

Szekfű Gyula, Gratz Gusztáv, Kovrig Béla, Kornfeld Móric, Jancsó Benedek mellett a sajátos „Szemle-esszé” műfajának kiváló művelője volt.²² Ez az értekezés-forma az akadémikus értekezésnél némileg rövidebb, olvasmányos, asszociációkra indító, aktuálpolitikai kicsengésű, a művelt közönség számára íródott műfaj volt, amely a szellemtudomány tudós képviselőitől sem volt idegen. Az esszétől nem is olyan messze álló politikai publicisztika műfajáról egyik tanulmányában azt írta, hogy a publicista maga is aktív részese a közéletnek, habár nem „párt-ember”, de fejtegetéseibe általában beleviheti a maga személyiségét és világnézetét: „... a publicisztika végtére is a politikai harc egyik eszköze.”²³ A *Magyar Szemle* egyik rovatát képező „Külpolitikai szemlé”-ben közzétett írásai²⁴ kapcsán egy 1930 májusában Szekfűnek írt levelében a publicisztikai tevékenység akadémiai megítéléséről a következőket írta: „Nevemet... tanácsosabbnak tartom alá nem írni, mert úgy tudom, ... hogy a szegedi professzorok, kiknek térdein fekszik sorsom, nem nézik jó szemmel katedra-aspiránsoknál a publicisztikai tevékenységet.”²⁵ Nem tudni, hogy Ottlik milyen aspirációra utalhatott, ugyanakkor az 1930-as években, a háború kitöréséig, illetve kolozsvári egyetemi professzori kinevezéséig, a *Nouvelle Revue de Hongrie*, a *The Hungarian Quarterly*, illetve a *Pester Lloyd* hasábjain megjelent esszéi számos elemükben inkább sorolhatók a politikai publicisztika, mint a politika tudományának tárgyilagossá, a tiszta „jelentésmények” helyett „értékeszméket” propagáló műfajába.

Ottlik nem csupán szerzőként, hanem 1927 és 1940 között e periodikák szerkesztésében, a szerzőkkel való kapcsolattartásban, egyes írások angol és francia nyelvre fordításában is aktívan részt vett. Erről számos hátra maradt levél és egyéb a szerkesztői munkához kapcsolódó feljegyzés és dokumentum árulkodik.²⁶ Így nem véletlen, hogy Szekfű egyik levelében ifjabb kollégája „tanácsadói tisztről” tesz említést, mely elsősorban a *Magyar Szemlé*hez, illetve a *Nouvelle Revue de Hongrie* és a *The Hungarian Quarterly* lapokhoz szoros szálakkal „kötötte” az ekkor a Miniszterelnökségen dolgozó Ottlikot. Kettejük levelezéséből az is kiderül, hogy Szekfű az „informális” szerkesztői munkát tiszteletdíjjal honorálta. Kolozsvári professzori kinevezését követően, a Budapesttől való jelentős távolság készítette arra, hogy korábbi aktív szerepvállalását feladja.²⁷

Élete során több könyvet publikált. 1922-ben *A marxizmus társadalomelmélete*²⁸, majd 1926-ban – Concha Győzőnek, egykori professzorának, „a magyar társadalomtudomány klasszikusának” ajánlott – *A társadalomtudomány filozófiája*²⁹ címmel jelentek meg nagyobb lélegzetű művei. A második világháború alatt önálló monografikus műnek tekinthető terjedelmes könyvrészlete, *A politikai rendszerek* (1939)³⁰ és további két kisebb kötete, *A politikai rendszerek története* (1940),³¹ illetve *Bevezetés a politikába* (1943)³² című művei láttak napvilágot. Utóbbiak elsősorban a „politika” stúdium oktatását szolgáló közleményeknek tekinthetők.

1940-ben, a második bécsi döntés után – Észak-Erdély visszacsatolását követően – a Szegedről Kolozsvárra visszatelepülő Ferenc József Tudományegyetem jogi karára a „politika” tárgy oktatására hívták meg. 1941. február 8-án nevezték ki a kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanárának.³³ A Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi (II. „A”) Osztály vezetői beosztását cserélte fel a hön áhított egyetemi katedrára. Hivatalától március első napjaiban vált meg.³⁴

Egyetemi előadásai, az egykori joghallgató visszaemlékezése szerint „teltházások” voltak.³⁵ A háborús évek ugyanakkor nem kedveztek a feltehetően végső életcélnak tekintett professzori munka zavartalan folytatásának. Ottlik 1944 júniusában a front elől családostul Kolozsvárról Budapestre menekült. Buda ostroma idején 1945. január 29-én otthonából eltávozott. A Városmajor utca környékén, nem messze a lakásától tűnt el. Nyomára bukkanni a családnak később sem sikerült.³⁶ Feltehetően ötvenedik életévének betöltése előtt a háború áldozatául esett az alkotói életének teljében lévő társadalomtudós.

Az életút áttekintése végén érdemes Ottlik konzervatív gondolkodói attitűdjét³⁷ néhány hivatkozott gondolat erejéig érzékeltetni. Pauler Ákos, a korszak kiemelkedő neokantianus filozófusa nézeteire hivatkozva 1922-ben a következőket írta: „... végső elemzésben minden tekintély az ismeretben, tapasztalásban, korban öregbek: az ősök, tehát a múlt tekintélye. Az Isten is »atya«; tekintélye a legelső ős: a minden létezésnél idősebb lény tekintélye. A múlt... szerves alkotórésze a jelennek: ami az egyéni tudatban az emlékezés, az a társas tudatban a hagyomány. (Sem az egyik, sem a másik nélkül nincs tudatos élet, mert az életfolyamat folytonosságát a tudatban az emlékezés tartja fenn.) Az erkölcs és a jog tekintélye sem egyéb, mint hagyományok: hagyományos intézmények és hagyományos formák tekintélye. Ezért hagyományok nélkül nincs rendezett társas élet.”³⁸ Ugyancsak ebben az időben a politikai felelősségről írt tanulmánya konklúziójában a fennálló intézményrendszer korszellem diktálta demokratikus átalakítása kapcsán a következőket olvashatjuk: „... közéletünk nemes hagyományait makacs konzervativizmussal kell megóvnunk: csökönyösen ragaszkodnunk kell a közéleti erkölcs amaz eszményi nemességéhez, amely mindenképpen arisztokratikus.”³⁹ Néhány évvel később – 1926-ban megjelent történetfilozófiai könyvében – a történelmi múlt és – gyökerek jelentőségéről ekképp vall: „Karsztón, futóhomokban nem nő a tölgy: mély termőtalajba kell gyökereit eresztenie, hogy kibonthassa diadalmas lombkoronáját, amelynek árnyéka nemzedékeknek ad enyhülést és erőt. Politikai nagyság sincsen történelmi gyökerek nélkül: kortársait nevelni igyekezzék az államférfi, de ő maga nemzete történelmi szellemének mélyreható tanulmányából merítsen erőt és útmutatást. Jaj annak, aki nem tud utat törni a jövőnek, – de százszoros jaj annak, aki a múlttól elszakad!”⁴⁰ Ez utóbbi művében fogalmazza meg a demokrácia konzervatív felfogásának sajátos krédóját: „[A] demokrácia nem azt jelenti, hogy mennél több embernek adassanak meg az egyenlő politikai jogok, hanem azt, hogy mennél több ember legyen erényes állampolgárrá és mennél több ember viselje legjobb képességei szerint a politikai terheket. A demokrácia uralma tehát a közszellem erejével mérhető felelősségérzet uralmát jelenti és ennek fejlettségétől függ: ahol ez utóbbi fejletlen, vagy hanyatló mennyiség, ott a demokratikus intézmények az »ochlokratiát«: a csöcselék uralmát valósítják meg és közszellem helyett a legjobb esetben is csupán közhangulatokat hozhatnak létre.”⁴¹

Végül még egy gondolat az 1942 legvégén megjelent politikatudományi prolegomenájából. A közösségi lét egyik fundamentális jelenségéről a „politikai analitika” című alfejezetben a következőket írja: „Tekintélye... csak annak lehet, aki a többiek felülmúló képességeinél fogva kiemelkedik a sokaságból... A tekintélyuralom elmélete... eleve feltételezi azt, hogy az egyes emberek képességekben különböznek egymástól, azaz nem egyenlők... A tekintélyuralom tehát eszméje szerint a »legjobb« uralma kell, hogy legyen.”⁴² Múlt, hagyomány, tekintély, természetes egyenlőtlenség, a konzervatív gondolkodás és eszmerendszer fundamentális elevei, értékei. Ottlik a nemes konzervativizmus következetes híveként gondolkodott, érvelt és alkotott egész pályafutása során.

Jegyzetek

1 Ottlik László életéről és munkásságáról lásd: Ottlik László 1925. február 7-én kelt – a magántanári képesítés megszerzése tárgyában írt – szakmai önéletrajza. ELTE Levéltár 7/c 2. doboz; Csongrád Megyei Levéltár. A Ferenc József Tudományegyetem Rectori Hivatalának iratai. 23. doboz. (Egyetemi alkalmazottak nyilvántartási lapjai); Papp Ignác: Fejezetek a politikai és jogi gondolkodás történetéből (1924–1950). Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tom. XXI. Fasc. 3. Szeged, 1974. 58. o.; Major Zoltán: Egy elhallgatott modern konzervatív: Ottlik László. Új Magyarország, IV. évf. 1994. április 30. (szombat) 13–14. o.; Százhuszonöt

- éve nyílt meg a kolozsvári tudományegyetem. Emlékkönyv. II. köt. (Összeállította: Gazda István) Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 1997. 286. o.; Cszmadia Ervin: A két háború közötti magyar politikatudomány diszkurzív tematikái. Dékány István, Ottlik László és Makkai János munkásságáról. In: Szabó Máté (szerk.): Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete. Józsefvég Műhely Kiadó, Budapest, 2000. 162–184. o.; Major Zoltán: A nemzet. Politikátörténeti fogalmak Ottlik László (1895–1945) munkásságában. Havi Magyar Fórum, VIII. évf. (2000) 3. szám, 52–56. o.; Arczt Ilona: A „Politika tudományok” oktatása a Budapesti Egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben. (A „Politico-cameralis” –, a „Politikai tudományok” – és a „Politikai” /Alkotmányi és közigazgatási/ Tanszékek története 1769–1948.) Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004. 147–148, 206. o.; Szabadfalvi József: Jogfilozófiai töredékek: Ottlik László normatanának rekonstrukciója. In: Szabó Miklós (szerk.): Regula Iuris. Szabály és/vagy norma a jogelméletben. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 273–281. o.; Caples, Matthew: Pax Hungarica. Ottlik László Új-Hungária-koncepciója. Rubicon, XVI. évf. (2005) 6. szám, 15–18. o.; Szabadfalvi József: Egy elfeledett társadalomtudós: Portrévázlat Ottlik Lászlóról. Magyar Szemle, Új folyam XV. évf. (2006) 3–4. szám, 58–78. o.; Szabadfalvi József: Ottlik László. In: Hamza Gábor (szerk.): Magyar Jogtudósok. III. köt. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006. 191–208. o.; Szluha Márton: Árva, Trencsén, Zólyom vármegye nemesi családjai. Felvidéki családok I. Heraldika Kiadó, Budapest, 2006. 482. o.; Takács Péter: Államtan. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2011. 110. o.; Takács Péter: Államelmélet. Fejezetek és előadások az állam általános elmélete köréből. Szent István Társulat, Budapest, 2012. 99. o.; Szabadfalvi József: Politika(tudomány) – állambölcelet – jogbölcelet. Diszciplináris polémiák Ottlik László életműve kapcsán. In: A szabadságszerető embernek. Liber Amicorum István Kukorelli. (szerk. Chronowski Nóra, Pozsár-Szentmiklósy Zoltán, Smuk Péter, Szabó Zsolt) Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 358–366. o.; Demokrácia – parlamentarizmus – diktatúra. Ottlik László 1929–1935 közötti politikatudományi nézeteinek rekonstrukciója. Politikatudományi Szemle, XXVII. évf. (2018) 2. szám, 123–144. o.
- 2 Magyar Életrajzi Lexikon. II. köt. (L–Z) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 330. o. Ottlik Iván a következő címek és kitüntetések birtokosa volt: császári és királyi kamarás, titkos tanácsos, a Szent István rend középkeresztje, az I. o. Polgári hadi érdemkereszt, a Ferenc József rend nagykeresztje, a Lipót rend és a Vaskoronarend lovagja.
- 3 Gimnáziumi éveinek egy különös eseményéről – „Tetlegesség a tornaórán” címmel – adott hírt a Pesti Hírlap 1911. május 14-i lapszáma: „... a második kerületi katolikus főgimnázium hatodik osztályának tornaóráján Ottlik Lászlót, Ottlik államtitkár fiát, arcüütötte Nendvich Jakab tornatanár. A fiú gyakorlatokat végzett a létrán s eközben véletlenül lelökte Nendvich kalapját. A tornatanár hirtelen indulatában arcul ütötte. A föltűnést keltő affaire még aznap elinteződött. Ottlik még pönteken délben, az előadás után megjelent édesatyja kíséretében a gimnáziumban s Nendvich az igazgatói irodában bocsánatot kért az ok nélkül megbántott kis diaktól.” Vö. Tetlegesség a tornaórán. Pesti Hírlap, 1911. május 14. 12. o.
- 4 Ottlik László: Rusznák Rezső: A kormányformák értelme és tartalma. (Ismertetés) Társadalomtudomány, VIII. évf. (1928) 5–6. szám, 435. o.
- 5 Ottlik László: A marxizmus társadalomelmélete. Elméleti kritika és történelmi tanulságok. Franklin-Társulat, Budapest, 1922. 110. o.
- 6 Magyar Szemle repertórium és tartalomelemzés. II. köt. (Írta és összeállította: Saád József) Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai Intézet, Budapest, 1989. 156. o. A korabeli establishment-hez való kötődését jól mutatják Hóman Bálint 1932-es vallás- és közoktatásügyi miniszteri kinevezése alkalmából írt gratuláló sorai: „Kultuszminiszterre való kinevezésed alkalmából méltóztatással elfogadni legőszintebb szívűből jövő jókívánataimat...” (Ottlik László 1932. október 3-án kelt levele Hóman Bálinthoz. OSZK Kézirattár Fond 15/1178.)
- 7 Bethlen István miniszterelnökhöz fűződő kapcsolatát jól példázzák az 1929. július 18-án kelt levelének kezdő sorai: „Amidőn külföldi tanulmányutamról hazatérve, jelentésemet a következőkben bátorkodom Nagyméltóságod elé terjeszteni, egyúttal mindenekelőtt legyen szabad kifejezést adnom mélyen átértett hálás köszönetemnek azért a kegyes támogatásért, amelyben Nagyméltóságod részesíteni méltóztatott. Külföldi utamon két fő célt tartottam szem előtt: az egyik az angol és német egyetemi élet s a politikai-társadalmi tudományokban követett tanítási és kutatási módszerek alapos megismerése, a másik, kötetlen érintkezés e tudományok különböző művelőivel. Ez utóbbi cél követése kapcsán egyúttal azután arra is törekedtem, hogy a figyelmet hazám problémáira ráirányítsam és hogy megismerjem az angol és német közvélemény irányításban ma már nem csekély szerepet játszó tudós körök nézeteit a revíziós és a kisebbségi kérdés komplexumáról.” (Ottlik László 1929. július 18-án kelt levele Bethlen Istvánnak. MTA Kézirattár Ms 4743/40.)
- 8 Ottlik László: A marxizmus tudományos igényei. Athenaeum, X. köt. (1924) 1–3. szám, 13–29. o.
- 9 Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája. (Magyar Filozófiai Társaság könyvtára 5.) Magyar Filozófiai Társaság, Budapest, 1926. 4. o.
- 10 Bölcsészdoktori szigorlati jegyzőkönyv. ELTE Levéltár 7/c 2. doboz.
- 11 Bálintné Mikes Katalin: A kecskeméti Református Jogakadémia évkönyvei. Repertórium. Bács-Kiskun Megye múltjából VIII. Kecskemét, 1983. 21. o.

12 1927. június 27-én kelt államtitkári „megerősítő” levél az egyetemi magántanárra képesítés tárgyában. ELTE Levéltár 7/c 2. doboz.

13 Concha Győző fennmaradt bírálati jelentéseit lásd: MTA Kézirattár Ms 4810/111-120. (Concha többek között Ereky István, Harrer Ferenc, Krisztics Sándor, barabási Kun József, Tuka Béla egyetemi magántanári képesítő eljárásában vett részt bírálólként.)

14 Dr. Concha Győző ny. r. tanárnak bírálati jelentése dr. Ottlik László magántanári képesítése tárgyában. ELTE Levéltár 7/c 2. doboz.

15 Dr. Illés József ny. r. tanárnak bírálati jelentése dr. Ottlik László magántanári képesítése tárgyában. ELTE Levéltár 7/c 2. doboz.

16 Ottlik László 1930. november 4-én kelt levele Szekfű Gyulához. OSZK Kézirattár Fond 7/1573.

17 Ottlik László 1931. március 1-én kelt levele Concha Győzőnek. MTAK Kézirattár Ms 4753/79.

18 Vö. Eckhart Ferenc: A jog- és államtudományi kar története 1667–1935. A királyi Pázmány Péter Tudományegyetem története. II. köt. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 678. o. (Eckhart művének névmutatójában helyesen Ottlik László neve szerepel, míg a „Jog- és Államtudományi Kar magántanárai” felsorolásánál testvére, „felső-ozorai és kohanóczi Ottlik György” neve olvasható.)

19 Lásd részletesebben: Arczt Ilona: A „Politika tudományok” oktatása a Budapesti Egyetem... 226–228. o.

20 Társadalomtudomány. A Magyar Társadalomtudományi Társaság munkássága. Repertórium és történeti feldolgozás. (Írta és összeállította: Saád József) Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Eötvös Lóránd Tudományegyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Intézete, Budapest, 1989. 275. o.

21 A Társadalomtudomány című folyóiratban való közreműködéséről lásd: Társadalomtudomány... 5–19. o.; Saád József: Társadalomtudomány, 1921–1943. A társadalomtudományi gondolkodás hivatalos szakmai közösségének folyóirata. Századvég (Új folyam), I. évf. (1994) 1. szám, 151–169. o.

22 A Magyar Szemle című folyóiratban való közreműködéséről lásd: Magyar Szemle. Repertórium és tartalomelemzés. I. Bevezető és címjegyzék. (Írta és összeállította: Saád József) Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Eötvös Lóránd Tudományegyetem Szociológiai Intézete, Budapest, 1989. 5–13. o.

23 Ottlik László: Diktatúra és demokrácia. Társadalomtudomány, IX. évf. (1929) 1–2. szám, 74. o.

24 E rovatot a folyóiratban hosszú években keresztül bátyja, Ottlik György szerkesztette, amelyben havi rendszerességgel a nemzetközi élet aktuális fejleményeiről szóló helyzetelemzést és tényközlést lehetett olvasni. Ottlik László csupán négy alkalommal „Omikron” álnéven szerkesztette, illetve írta a rovatba tartozó híreket. Vö. OMIKRON [Ottlik László]: Külpolitikai szemle (Angol és francia pénzügyi politika. Az olasz flottaprogram. India, Egyiptom, Palesztina. A monarchia helyzete Spanyolországban. Szovjet igazságszolgáltatás. Ausztráliai reformok.) Magyar Szemle, IX. köt. (1930) 2. szám, 184–190. o.; Külpolitikai szemle (A francia belpolitika mai képe. Francia és olasz külpolitikai nyilatkozatok. Az új bolgár kormány. Román restauráció. Állam és Egyház vitája Máltában.) Magyar Szemle, IX. köt. (1930) 3. szám, 282–288. o.; Külpolitikai szemle (A tengeri megegyezés válsága. Briand és a kisantant. Leszerelés és nemzetközi adósságok. Rendszerváltozás Romániában. Angol budget és munkanélküliség. Ausztrália pénzügyei.) Magyar Szemle, XII. köt. (1931) 2. szám, 184–190. o.; Külpolitikai szemle (Franco és Anglia. Eden és Chamberlain beszéde. Halifax utazása. A brüsszeli konferencia. Angol-amerikai gazdasági tárgyalások. A benemavatkozási egyezmény és a Szovjet. Kormányválságok: Törökország, Belgium, Románia. Magyarország és a kisantant. Magyar kormányférfiak Berlinben. A brazilai puccs.) Magyar Szemle, XXXI. köt. (1937) 4. szám, 381–386. o.

25 Ottlik László 1930. május 18-án kelt levele Szekfű Gyulához. OSZK Kézirattár Fond 7/1573

26 Vö. OSZK Kézirattár Fond 7/1573. (1927 és 1937 között keletkezett 78 dokumentum, többségében levelek); Fond 1/2441–2442. (1933–1940 között keletkezett 203 dokumentum, többségében levél); Fond 116/2114. (Ottlik László 1933. március 31-én kelt levele Hajnal Istvánhoz.) A dokumentumok többsége Ottlik és Szekfű közötti levelezésből áll, melyek a szerkesztési feladatokba, illetve az azokhoz kapcsolódó munkálatokba nyújtanak betekintést.

27 Említésre érdemes, hogy a korabeli meghatározó történészemzedék egy további kiváló tagjával is szoros kapcsolatot ápolt. Ottlik kéziratári hagyatékában a Szekfűvel folytatott levelezés mellett a Mályusz Elemérrel történt levélváltások képezik a legtöbb dokumentumot. Az 1930-as évek elejétől a 1940-es évek elejéig húsz iratot őriz a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára. Vö. MTAK Kézirattár Ms 6404/253–271, továbbá Ms 6404/263

28 Ottlik László: A marxizmus társadalomelmélete. Elméleti kritika és történelmi tanulságok. Franklin-Társulat, Budapest, 1922.

29 Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája. Magyar Filozófiai Társaság, Budapest, 1926. (Ottlik monográfiájának első recenziója két világháború közötti hazai jogfilozófia doyenje, Moór Gyula volt. Vö. Moór Gyula: Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája. Társadalomtudomány, VII. évf. (1927) 1–2. szám, 84–89. o.)

30 Ottlik László: Politikai rendszerek. In: A mai világ képe. II. köt. A politikai élet (Szerk.: Kornis Gyula, Gratz Gusztáv, Hegedűs Lóránt, Schimanek Emil) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939. 361–530. o.

31 Ottlik László: A politikai rendszerek története. Középkor és újkor a világháborúig. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940.

32 Ottlik László: Bevezetés a politikába. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. [1942] (Érdemes itt utalni egy terjedelmes szócikkére, mely „Állam” címmel jelent meg a Közgazdasági enciklopédiában. Vö. Ottlik László Állam [szócikk]. In: Közgazdasági enciklopédia. Athenaeum, Budapest, é. n. [1930] 86–89. o.

33 Ottlik László kolozsvári professzori kinevezése előtt négy nappal Horváth Barna a jogbölcselet professzora javaslatba hozta a jogelmélet és politika tanszékek esetleges „összekapcsolásának” tervét. Vö. Horváth Barna 1941. február 4-én kelt naplóbejegyzése. MTAK Kézirattár Ms 5909/39.

34 Az 1941-I-16416-os jelzetű üggyirat tartalmazza az erre vonatkozó adatokat. Vö. MNL OL Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály K 28 214.cs. (Hivatkozta: Vasas Géza: Mi történt 1940. augusztus 5-én s annak folytatásaként? Vizsgálat egy minden gyanú fölött álló történeti tény ügyében. Regio, XXIII. évf. /2015/ 3. szám, 159. o)

35 Sas Péter: „Egy emberből az marad meg, ami az emberek emlékezetében róla megmarad” (2.) Interjú a 90 éves Kiss András nyugalmazott főlevéltárossal. Művelődés. Közművelődési folyóirat (Kolozsvár), LXV. évf. (2012) 12. szám, 25. o.

36 A családja Ottlikot hosszú időn át kerestette. Erről árulkodik a Kossuth Népe című lap egy rövid híradása: „Feltűnő, nagy feketebetűs plakátokat ragasztottak ki Budán, a Kissvábhegy környékén néhány nappal ezelőtt. A plakátok szerint: Dr. Ottlik László kolozsvári egyetemi tanár ideiglenes budapesti lakása: XII., Bíró-u. 3. 1945. január 29-én délelőtt 10 óra tájban elhagyta a Csaba-u. 9. sz. házat, ahol rövid látogatást tett, kiment a Városmajor-utcába és nyomtalanul eltűnt. Azóta semmi hír sincs róla, sem ő maga életjelt nem adott... Ottlik Györgynek, a Pester Lloyd egykori főszerkesztőjének testvére Ottlik László, akit hosszú és eredménytelen kutatás után ezen a módon szeretne megtalálni a családja. A valósággal amerikai ízü ötlet sem vezetett eddig eredményre, a professzor még nem került elő.” (Plakáton keresik az eltűnt Ottlik professzort. Kossuth Népe, 1945. május 15. 3. o.)

37 Ottlik konzervatív politikai értékrendjére utal egy kortárs recenzi is. Vö. Székely Hugó: A társadalomtudomány filozófiája. Századunk. Társadalomtudományi Szemle, II. évf. (1927) 2. köt. 182. o.

38 Ottlik László: A marxizmus társadalomelmélete... 54. o.

39 Ottlik László: Felelősség és szükségszerűség. Társadalomtudomány, III. évf. (1923) 1–4. szám, 399. o.

40 Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája... 196. o.

41 Uo. 159. o.

42 Ottlik László: Bevezetés a politikába... 24. o.

SZATMÁRI Emília

Különc filozófusok és protestáns teológusok

Kierkegaard magyar nyelvű recepciója
az 1930-as években

Farkas Szilárd *Søren Aabye Kierkegaard magyar nyelvű recepciója az 1930-as években* című – 2014-ben doktori disszertációként is megvédett – könyve 2015-ben jelent meg.¹ A szerző témája a 19. század nagy magányos gondolkodójának tartott dán teológus-filozófus gondolatainak magyarországi befogadása és hatástörténete. Munkája elején leszögezi, hogy itt és most nem Kierkegaard-ról ír. Választása azért esett az 1930-as évek Magyarországra, mert ekkor vált ismertté a hazai szellemi élet szélesebb köreiben Kierkegaard neve, munkássága, s ezzel egyidőben számos tanulmány, esszé, értekezés jelent meg műveivel kapcsolatban vagy azok hatására. Korábban csak Lukács György Kierkegaard-interpretációja említhető 1910-ből, illetve Ravasz László rövid publikációja, majd egy prédikációfordítása 1914-ből, illetve 1929-ből. Aztán a '30-as évek után három évtizednek kellett ismét elteltie az újabb Kierkegaard-ral kapcsolatos művek születéséig. A szerző indokoltan nevezi a 20. század negyedik évtizedét a magyar recepció „fellángolásának”, az ekkor született alkotásokat pedig egyenesen „nélkülözhetetlennek” tartja a magyar filozófiatörténet számára. (11, 39. o.) Azzal együtt állítja ezt, hogy többször is hangsúlyozza: a '30-as évek kísérleteivel sem sikerült felzárkózni a nemzetközi trendhez. Az európai befogadásra ezek az írások nem gyakoroltak hatást. A nyelvi korlátokon kívül leginkább azért, mert többségük nem lépett túl egy kezdeti stádiumon: az ismertetés és a biográfikus szemléletmód jellegzetességein.

Farkas Szilárd a bevezetőben bizonyos kortörténeti aspektusokat villant fel, nemzetközi relációban (német és francia) elhelyezve a magyar Kierkegaard-kutatástörténetet, s ír a recepciókutatás elméleti problémáiról. Ebben a részben olvashatunk hosszabban Lukács Györgyről és 1910-ben írt esszéjéről (*Forma az élet zátonyán. Søren Kierkegaard és Regine Olsen*). Később ugyan megállapítja, hogy Lukács nem feltétlenül előzménye a '30-asoknak, hiszen a későbbi szerzők egyike sem hivatkozik rá; mégis jelentős részt szentel neki, egyrészt mint első interpretátornak, másrészt olyan egyedi jellegzetességei okán, amelyeket implicit módon mégiscsak felbukkanni vél a '30-asoknál.

A téma kibontása a második részben történik. Itt veszi sorra a szerző a kijelölt korszak azon gondolkodóit, akik kutatták Kierkegaard életművét és műveket jelentettek meg vele kapcsolatban. Filozófusok, pszichológusok, esztéták: Brandenstein Béla, Brachfeld Olivér, Noszlopi László, Hamvas Béla, továbbá protestáns teológusok: Ravasz László, Tavaszgy Sándor, Vasady Béla, Széles László, Szeberényi Lajos Zsigmond, Koncz Sándor következnek egymás után – nem kronológiai rendben. Műveik kapcsán, tematikai szempontok szerint, beszel filozófiai, teológiai és irodalmi-esztétikai kategóriákról; egyeseket biográfusnak, másokat interpretátornak minősít, néhány esetben kutatóként határozza meg a szerzőt. Különbséget tesz közöttük az alapján is, hogy vannak, akik egyetlen Kierkegaard művet ismertettek vagy

értékeltek, mások többet, de vannak, akik az egész korpusz elemzésére kísérletet tettek. Legmeghatározóbbnak a teológiai recepciót tartja, és ezek közül is kiemeli Koncz Sándor 1938-as doktori dolgozatát, amelyben a teológiai és filozófiai szempontok egyszerre voltak jelen.

A recepciót alkotó művek differenciálására következetesen alkalmaz egy másik kategóriarendszert is: a frankfurti Goethe Egyetem rendszeres teológia és vallásfilozófia professzora, Heiko Schulznak a Kierkegaard német nyelvű hatástörténetéről írott műve bevezetőjében meghatározott hat csoportot. Ennek mintájára Farkas Szilárd megkülönböztet a magyar művek esetében: *produkciónélküli recepciót*, ha nincs filozófiai, közvetlen irodalmi bizonyíték arra, hogy a szerző ismerte Kierkegaard műveit, de hatása sejtethető; *recepciónélküli produkciót*, ha az alkotás egyértelmű reflexió Kierkegaard gondolataira, de a filozófiai bizonyítékok hiányoznak; *unproduktív recepciót*, amikor közvetlen utalás történik Kierkegaard-ra; *produktív recepciót*, amikor Kierkegaard-nak központi szerepe van a mű egyes részeiben; *receptív produkciót*, ha a szerző az egész művet Kierkegaard-nak szentelte; illetve a *kevert típusú recepciót*. Mindezek mellé a szerző alkot egy hetedik kategóriát is: a *fordításokat*. Magyar vonatkozásban legjellemzőbbek a produktív recepció és a receptív produkció kategóriákba sorolható művek. A kevés számú magyar nyelvű fordítás, „magyarítás” kapcsán megjegyzi, hogy ez a tény visszafogta a kritikai és interpretátori tevékenységet. Igaz ez akkor is, ha a ’30-as évek Kierkegaard-recepció szerzői kiválóan tudtak németül, német fordítások pedig nagy mennyiségben álltak rendelkezésre, sőt a német recepció maga volt a forrás.

Elsőként Brandenstein Béláról olvashatunk, a rendszerben gondolkodó és rendszeralkotó (ideárealizmus) filozófusról, akinek 1934-ben jelent meg *Kierkegaard* című könyve. Nyilvánvaló, hogy Brandenstein attitűdje, szemléletmódja ellentétes Kierkegaard-éval, motivációja is tisztán szakmai érdeklődésű volt és egyszerű. Brandenstein munkáját nem csak bemutatja, de értékeli is a szerző: alaposnak, pontosnak, a kor színvonalának megfelelőnek ítéli – hibáival és hiányosságaival együtt is.

Brachfeld Ferenc Olivér a spanyol-magyar kapcsolatok kutatója, pszichológus, író, műfordító, színházi szakember két munkája alapján került a recepció-szerzők közé: *Søren Kierkegaard, a „szellem határőre”* című, 1932-ben a *Debreceni Szemlében* megjelent tanulmánya, majd az 1936-os *Az egyén és a csoport kisebbségtudat-érzése* című írása okán. Ezen írások jelentőségét Farkas abban határozza meg, hogy aktualizálható, megfontolandó állításokat fogalmaznak meg Kierkegaard nyomán: korkritikát és megoldási javaslatokat a korabeli magyar viszonyokra.

Noszlopi László ugyancsak a pszichológia területéről jutott el Kierkegaard-hoz. Két rövid tanulmánya: *Kierkegaard a változó korszellem tükrében* (1932) és *A modern társadalom embere Kierkegaard szemléletében* (1933). Az előbbivel kapcsolatban bizonyos kérdések leegyszerűsítését és félreértelmezését fogalmazza meg Farkas; Noszlopi mindenképpen pszichopatológias tüneteket keres Kierkegaard-nál, hangsúlyozza a dán filozófus valóság iránti érzékének hiányát. Utóbbi írása tematikailag hasonló, a pszichologizálás jellemző marad, de pontosan és mélyrehatóan interpretál több kierkegaard-i kérdést.

Hamvas Bélával kapcsolatban a szerző szintén az elején tisztázza, hogy csupán a recepció szempontjából lényeges elemeket vizsgálja, nem célja a teljes életmű áttekintése. A recepció csúcspontjai a *Világválság* (1937), *A láthatatlan történet* (1943) és a *Szellem és egzisztencia* (1941), ugyanakkor Hamvas számos más munkájában is találunk utalást Kierkegaard-ra. A *Kierkegaard Szicíliában*, a *Karnevál* és az *Unicornis* néhány ezek közül, de 1930-tól 1943-ig kiadott esszékötetekben is erősen érződik a dán gondolkodó hatása. Hamvas munkássága második felében – amit a keresztyénység tematikája erősen meghatározott – Kierkegaard val-

lás- és egyházkritikája is tetten érhető. Hamvas a preegzisztens és a történeti keresztyénség szembeállításának ellenére lehetségesnek tartja a keresztyénség helyreállítását. S a lehetőség, mint fogalom, kulcsfontosságú Kierkegaard-nál is.

Farkas Szilárd a magyar teológiai recepció kapcsán először arra mutat rá, hogy a dialektika teológia svájci és német megteremtői, Karl Barth, Emil Brunner, Eduard Thurneysen, Rudolf Bultmann, Friedrich Gogarten gondolatai, tételei mögött is kierkegaard-i hatások fedezhetők fel. Ezzel összefüggésben értelmezi a '30-as évek teológiai recepciójának volumenét és jelentőségét a – jellemzően – barthi teológia irányából érkező teológusok és munkáik által.

Ravasz László *Emlékezéseim* című könyvében a saját teológiai fejlődéséről úgy fogalmazott, hogy ő „útközben” lévő teológus volt: Böhm Károlytól indult, Schweizeren és Troeltschön keresztül haladt Kálvin felé, illetve az ébredési és a Niebergall-Rittermeyer-i építő irány sörénye között tartott Brunner és Barth felé.² Ravasz tehát nem a barthi teológia irányából érkezett, sokkal inkább – időben hosszadalmasan – abba az irányba tartott. Lukács György után ő volt a második, aki a magyar szellemi életben dokumentálható említést tett Kierkegaard-ról, 1914-ben. Ekkor pedig dialektika teológiáról még beszélni sem lehet! Ravasznak az 1929. október 31-ei, reformáció emléknapján elhangzott ünnepi igehirdetését, amelyet Nagy András Kierkegaard-prédikáció fordításként definiált, Farkas megfelelő óvatossággal kezeli, mivel abban nincs explicit hivatkozás a dán teológusra. Egyelőre ismeretlen a fordítás alapjául szolgáló eredeti Kierkegaard alkotás, illetve Ravasz igehirdetésének konklúziója, a Krisztusban kívánatos és lehetséges egység „egy minden ízében a kierkegaard-i gondolatvilággal összeegyeztethetetlen állítás” (105. o.). A református püspök *Korunk válsága* című 1930-as tanulmánya a kor társadalmi, gazdasági, lelki válságjelenségeinek leírása okán illeszthető a Kierkegaard-hatástörténetbe; bár megoldási javaslatai: „konzerválni azt, amit még lehet” (105. o.), és hogy vészterhes időkben utolsó mentsvár a vallás, ugyancsak távoliak Kierkegaard szellemiségétől.

Tavaszy Sándor, a kolozsvári teológia rendszeres teológia tanára, a kolozsvári magyar egyetem filozófia professzora olyannyira a barthi teológia irányából érkezett, hogy ő volt az első magyar interpretálója a svájci teológus írásainak (*Az Út* című folyóirat 1925. és 1926. évi számaiban). *Kierkegaard személyisége és gondolkodása* (1930), illetve *A lét és valóság. Az egzisztencializmus filozófiájának alapproblémái* (1933) című munkáit szintén a válságproblematika tematizálja. Kérdéssé lett, hogy van-e még helye az első világháború, Trianon után az egyetemes és az erdélyi magyar tudománynak és kultúrának? Tavaszy határozott igennel válaszolt. A dialektika teológia hatására kultúrakritikája az elanyagiasodott kultúraszemlélet és a kultúra felértékelése ellen irányult. A válságból – szerinte – egyedül a bűnbánat útja vezethet ki. Ez a bűnbánat nem passzív értelmű, „nem depressziós hangulat, nem az élvezetekben kimerült ember kesernyés hangulata, hanem Isten szava igazságának valóságos jelenléte és az emberrel való kontaktusából eredő új élet”.³ Az ilyen aktív bűnbánatú ember válhat az új élet demonstrációjává, aki arra néz, aki azt mondja magáról: „Ímé, újjá teszek mindent!”⁴

Vasady Béla szintén kiváló ismerője volt a barthi teológiának, s valláspszichológiai témájú írásai után 1931-ben Sárospatakon megírta *A hit misztériuma* című terjedelmes dogmatikai művét, amelyet Farkas a Kierkegaard-hatástörténet egyik jellegzetes darabjának minősít. Jellegzetességét abban látja, hogy szerzője Kierkegaard „megkeresztelésére” tett benne kísérletet, mint – Farkas szerint – a protestáns teológusok általában; azaz kidomborítja az egyház számára előnyös, épületes kierkegaard-i gondolatokat, és tompítja vagy elhallgatja az egyház- és keresztyénséggelleneseket. Ezzel együtt is a korrekt interpretáció ékes példájának tartja Vasady munkáját (130. o.).

Széles László 1925-től a Soli Deo Gloria Diákszövetség tagja, tisztségviselője, majd az SDG közéleti orgánumaként jelentkező Új Magyarság című folyóirat egyik szerzője. 1931-

ben tette le második lelkészsképesítő vizsgáját, ezután az akkor alapított Budahegyvidéki Református Egyházközségbe került segédlelkésznek. Itt írhatta az 1933-ban megjelent *Kierkegaard gondolkozásának alapvonalai* című művét, amelyben hiteles képet ad a dán gondolkodóról. Szól legfontosabb műveiről, tisztázza a kulcsfogalmakat, foglalkozik a lényeges problémákkal, pontos és értő leírását adja az inkognitó jelenségének, ami az egész magyar recepció szempontjából kiemelkedő teljesítmény.

Szeberényi Lajos Zsigmond az egyetlen evangélikus a recepció protestáns teológusai között, noha 1939-ben a *Keresztyén Igazság* című evangélikus folyóirat *Könyvszemle* mellékletében megjelent könyvismertetőjében így fogalmazott egy lutheránus szerző: „Kierkegaarddal, a dán evangélikusság kimagasló profétájával foglalkozni mindig gyümölcsöző, de különösen érdekes nálunk. (...) Az igazi Kierkegaard magyar megismerése és megszólalása ... reánk, evangélikusokra vár, mert Luther komoly és eleven ismerete nélkül Kierkegaard művének mélysége megközelíthetetlen.”⁵ Szeberényi Kierkegaard-ral kapcsolatos írásai (két prédikációfordítása 1929-ből és az 1937-es *Kierkegaard élete és munkái* című könyve) abban is különbözik kortársai műveitől, hogy a szerző eredetiben, dán nyelven olvasta Kierkegaard-t. Írásai viszont tipikus példái a Kierkegaard „megkeresztelésére” tett kísérletnek, sőt Szeberényi a maga számára elfogadhatatlan (az egyházra nézve kritikus) kierkegaard-i kijelentéseket egy skizofrén írói munkásság szégyenteljes oldalainak definiálja (148. o.).

Kierkegaard és a barthi teológia összekapcsolódása leginkább Koncz Sándor tudományos munkásságában érhető tetten. Koncz Sándor sárospataki teológushallgatóként az 1933/34. tanévben Barth szülővárosában, Bázelen volt ösztöndíjas. Későbbi teológiai látását és tudományos munkásságát erősen meghatározták itteni élményei, tapasztalatai. Egyrészt személyesen találkozott Karl Barth-tal, olvasta számos írását, másrészt a svájci teológus testvérénél, Heinrich Barthnál hallgatott filozófiai stúdiumokat. Ettől kezdve Barth-tanítványnak tartotta magát.⁶ Ugyanakkor Eduard Thurneysen bázeli lelkész, professzor hatására ekkor kezdett el foglalkozni Kierkegaard életművével: olvasta őt németül, illetve a dán teológus, filozófus német recepcióját is megismerte. Hazatérve két dolgozatot is írt a fenti témákban: *Barth Károly teológiája és Kierkegaard és a német idealizmus* című műveivel pályadíjakat nyert a pataki teológián.⁷ Bázeli útja után írta: „...viszonylagosan legtöbbet Kierkegaarddal foglalkoztam, akinek a személyisége és gondolatainak eredetisége annyira megragadott, hogy alázatos szándékom – ha Isten ezt nekem megengedi – a vele való további behatóbb foglalkozás, annyiival is inkább, mert Kierkegaard a magyar irodalom számára (egészen kis kezdeményezéseket kivéve) teljesen ismeretlen, jóllehet az egész existenciális-dialektikai theológia és filozófia rajta nyugszik.”⁸ Ennek a „behatóbb foglalkozásnak” lett eredménye a *Kierkegaard és a világháború utáni teológia* című doktori dolgozata, amelyet 1938-ban védett meg Debrecenben, és szerzett doktori fokozatot summa cum laude minősítéssel. Koncz Sándor is olvasott dán nyelvű irodalmat dolgozatához – 1937/38. évi berlini ösztöndíjas tanulmányai alatt céltudatosan ismerkedett a dán nyelvvel⁹ –, használta az elérhető magyar műveket, de leginkább német szövegekre támaszkodott. Koncz célja a teológiai hatások felmérése volt, s valóban, alapvetően „teológiai kontextusba helyezve tárgyalta a dán filozófus örökségét” (150. o.), ugyanakkor a filozófiai szempontok is meghatározóak munkájában. Farkas „nemzetközi mércével is mérhető teljesítménynek” nevezi Koncz dolgozatát (149. o.). Hogy elmaradt a nemzetközi hatás, az – véleménye szerint – a világtörténelem eseményeinek következménye.

Végző soron a ’30-as évek interpretációs fellángolásának végét, a befogadás elmélyülésének hiányát is részben a történelmi változásokban, ezzel összefüggésben az évtized Kierkegaard-recepciensei személyes sorsának alakulásában, illetve a magyar nyelvű primer szövegek hiányában látja és látatja a szerző.

Søren Aabye Kierkegaard mára világméretűvé terebélyesedett recepciójának kis részét jelenti a magyar hatástörténet. Mégis, ha számba vesszük a dán gondolkodó magyar nyelvű bibliográfiáját, az ezredforduló körül és az után egyre gazdagabb irodalomjegyzéket találunk Kierkegaard magyarul megjelent írásai, a vele foglalkozó magyar monográfiák, tanulmánykötetek, konferencia kiadványok, könyvfejezetek, tanulmányok, kritikák és a külföldi Kierkegaard-irodalom magyar fordításai vonatkozásában egyaránt. Farkas Szilárd témaválasztása, kutatása, könyve ennek az egyre bővülő magyar Kierkegaard-recepciónak, végső soron a magyar filozófiatörténetnek hiánypótló eleme.

Jegyzetek

- 1 Farkas Szilárd: Søren Aabye Kierkegaard magyar nyelvű recepciója az 1930-as években. Pannon Írók Társasága, Zalaegerszeg, 2015. ISBN 978-615-5022-18-0. A kötetre a továbbiakban az oldalszámok zárójeles feltüntetésével hivatkozunk.
- 2 Ravasz László: Emlékezéseim. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztály, Budapest, 1992. 111. o.
- 3 Tavasz Sándor: A lét és élet problémája a teológiában = *Az Út*, 1930. 19. szám.
- 4 Juhász Tamás: Tavasz Sándor 1888-1951, http://palheidfogel.gportal.hu/portal/palheidfogel/upload/438951_1205960089_09453.pdf (2018-02-23)
- 5 u.e.: Koncz Sándor: Kierkegaard és a világháború utáni teológia (könyvismertetés) = *A Keresztyén Igazság Könyvszemle* melléklete, 1939. március, 6. o.
- 6 Koncz Sándor feljegyzései Barth Károlyról. Sárospatak, 1968. dec. 19. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Nagykönyvtár An. 4858.
- 7 Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Levéltár (a továbbiakban: SRKL) K.e.III.27. A Theológiai Kar jegyzőkönyve 1934/35.
- 8 Tanulmányi jelentés az 1933–34. évi baseli tanulmányokról. SRKL D/CL/85.371
- 9 SRKL D/CXLVII/85.357

GODZSÁK Attila

A „Magyar a Magyarért” mozgalom Zemplénben, 1938–1939

1938-ra egyre reálisabbnak tűnt a trianoni békediktátum valamilyen mértékű revíziója, Imrédy Béla miniszterelnök azonban tisztában volt azzal, hogy Magyarország szociálisan jóval elmaradottabb Csehszlovákiánál.¹ Ezért egyrészt magának a helyzetnek az orvoslása miatt, másrészt egy esetleges felvidéki – az országhoz való csatlakozásról tartandó – népszavazás miatti kedvezőbb országhép kialakításához nagy változásokat szeretett volna elérni a szociális ellátások terén. Ez a politikai légkör mindkét ország szociálpolitikájára kedvező hatással volt, ugyanis Csehszlovákia mind a propaganda, mind pedig a valós szociálpolitika terén versenybe szállt.² A revízió után az agrár- és szociális szempontból fejlettebb visszatérő és az elmaradottabb részek között, a már említett különbség miatt, újabb gazdasági nehézségek keletkeztek.³

A „Magyar a Magyarért” mozgalom

A Felvidéken várható szociális problémákkal szembesülve 1938. október 6-ára értekezletet hívtak össze a miniszterelnökségen, ahol nagyszabású társadalompolitikai akció terveiről született döntés. Ez lett a Magyar a Magyarért mozgalom. A névadás ötletgazdája egyesek szerint Kovrig Béla, a miniszterelnökség Társadalompolitikai Osztályának vezetője volt, más forrás szerint Imrédy Béláné találta ki.⁴ Az akció élére a miniszterelnök a feleségét állította, követve a 19. századi hagyományt, amely alapján jellemzően ismert és elismert emberek feleségei álltak a különböző segélyezési akciók és szociális mozgalmak élén.⁵

„A magyar szeretet melegétől éledt és a magyar testvériség mindent felolvasztó erejéből támadt Mozgalom, mint legendás lobogású roppant erdőtüz, úgyszólván órák-napok alatt futott végig a Csonkaországon és melegenél minden magyar eggyé lett a visszatérő testvéreken való segítés lelkes és áldozatos igyekezetében.” – írták a mozgalom beszámolójában annak indulásáról.⁶

A Magyar a Magyarért mozgalom vezetésében szerepet játszott Bronts Gézané, a Magyar Vöröskereszt Egyesület szociálpolitikai tanácsadója és Kádár Levente, a Belügyminisztérium osztályfőnöke is.⁷ Fővédnöke Horthy Miklósné, a kormányzó felesége lett. Zemplén vármegyében – az országos tendenciához hasonlóan – a főispán felesége, dr. Fáy Istvánné volt a munkabizottság elnöke.

A mozgalom szervezéséről Antal István tárca nélküli miniszter az 1938. október 8-ai minisztertanácson tartott tájékoztatót. Előterjesztése szerint a mozgalomnak kettős célja lenne, egyrészt gyakorlati, másrészt pedig propagandisztikus, hogy *„a Felvidék népe előtt kifejezze a magyar baza társadalmának népszerűtetését és szociális érzületét.”*⁸ Igyekeztek felébreszteni a külföldi magyarság rokonszenvét, ezért az emigráció körében is megszervezték a gyűjtést. A teljes összeg 3,24%-a érkezett külföldről, ennek 82%-a az USA-ból.⁹ Érdekesség, hogy az ankarai

magyarság körében már az első félórán 2500 pengő gyűlt össze!¹⁰ De Franciaországban is többen adakoztak a mozgalom céljaira, 1938 végéig 500 pengőt küldtek haza.¹¹ A *Harangszó* című református lap szerint 1939 áprilisáig 6291 frankot gyűjtöttek össze a franciaországi magyarok.¹²

A pénzgyűjtés hivatalosan november 2-án kezdődött meg Budapesten,¹³ majd ennek mintájára indult el vidéken is. Mindez azonban a valóságban hamarabb megtörtént, az MTI adatai szerint már október 14-én,¹⁴ a *Nyírvidek* című Szabolcs vármegyei lap október 18-ai száma erre vonatkozó felhívást is közzétett.¹⁵ A pénz mellett fontos szerepe volt – a lakosság szegénységét is figyelembe véve – az élelmiszer- és terménygyűjtésnek.¹⁶ A nehézkes szállítás és az élelmiszerek romlandósága, illetve a nagy helyet foglaló, de csekély értékű adományok miatt a természetbeni adományok esetében azok pénzértékét küldték el.¹⁷ Emellett ruhane-műt is gyűjtöttek, de csak a városokban, ugyanis *„A községekből ruhaneműt nem gyűjtünk, mert a várható eredmény nem áll arányban a kezelés nehézségeivel.”* Így is mintegy húsz vagonnyi ruha gyűlt össze.¹⁸

Meg kell említeni, hogy a magyarországgal párhuzamosan a Felvidék visszacsatolni tervezett részein is megindult a gyűjtés, illegálisan.¹⁹ Ebbe a kezdetektől bekapcsolódtak az önkormányzatokon kívül különféle szervezetek is.²⁰ Gondot okozott a visszatérő részekben, hogy a pengő és korona átváltási árfolyama éppen igen kedvezőtlen volt a koronára nézve, ami magával vonta a termékek és szolgáltatások árának növekedését.²¹

*„Első feladat az élelmiszerral való ellátás ott, ahol az szükséges, azután, ha kell, cipő, ruhane-mű, a gyermekek részére magyar iskolai könyvek kiosztása, egészségügyi intézmények támogatása és továbbfejlesztése, egyetértésben a Zöldkereszttel és a Stefánia Szövetséggel és minden helyszínen adódó szociális kérdés megoldásának elősegítése.”*²² Rádiószózatában így határozta meg Imrédy Béláné a gyűjtés célját és a felhasználás irányait. 4500 személyt jelöltek ki a gyűjtésre.²³ A kezdetektől számítottak a cserkészek és az egyházak kiemelkedő segítségére.²⁴ Hamar világos-sá vált azonban, hogy rosszul számították ki az ellátásra szoruló személyeket. Komáromban például a lakosság 8%-án szándékoztak segíteni, de kiderült, hogy legkevesebb 15%-nál van erre szükség.²⁵ Jelentősen alábecsülték a munkanélküliek számát is.²⁶ A városok közelítését ideiglenesen a hatóságoknak kellett átvállalniuk. Többek között a Honvédség osztotta szét először a természetbeni adományokat és mozgókonyhát is létesített.²⁷

A Magyar a Magyarért mozgalom kirendelt szociális megbízottainak működése hasznos-nak bizonyult ugyan, ám miután megszűnt a katonai közigazgatás, a Felvidéken a hagyomá-nyos magyar közigazgatás keretei közé a rendszert nemigen lehetett beilleszteni. Fölmerült a szervezet megszüntetésének gondolata. Keresztes-Fischer belügyminiszter azonban integ-rálásukra tett kísérletet, 1939. január 8-i körrendeletével a korábbi szociális tanácsadókat az egyes járások és városok „hatósági szociális előadóinak” nevezte ki, és megtartotta a budapesti Központi Irodát is.²⁸ Az MTI így számolt be erről 1939. február 12-én: *„Mint ismeretes, a „Magyar a magyarért” akció a belügyminiszter intézkedése alapján a Belügyminisztérium szo-ciális szervezetévé alakult át. Az egyes törvényhatóságoknál közvetlenül a törvényhatóságok első tisztviselője mellé beosztva szociális előadók működnek.”*²⁹ Ahogy a mozgalom beszámolója írta: *„Ugyanekkor a m. kir. belügyminiszter úr kijelentette, hogy a «Magyar a Magyarért» mozgalom, mint segélyezési akció megszűnik, – a mozgalom szoc. szervezete pedig a belügyminisztériummal kapcsolatban folytatja megkezdett munkáját a visszacsatolt területeken.”*³⁰

1939 nyarára a mozgalom befejezte a működését, a megmaradt pénzüsszegét (599.936 pengő) átadta a Belügyminisztériumnak.³¹

Gyűjtés Zemplénben

Zemplén vármegyét a Mozgalom kettős értelemben érintette. Egyrészt folyt a gyűjtés a visszatérők javára, másrészt a vármegye trianoni határon kívül rekedt részén zajlott a segélyező pénzüsszegek felhasználása, a munkák megvalósulása. Így egyaránt nyomon követhető a szükséges anyagi erők előteremtése és azok felhasználása is.

A legnagyobb megyei újság, a *Zemplén* többször beszámolt a gyűjtés állásáról. Az adományokat a Nemzeti Hitelintézet sátoraljaujhelyi fiókjánál lévő mozgalmi folyószámlára lehetett befizetni.³² A lap október 30-án szöveget intézett az olvasókhoz. *„Szívünk sugallatára hallgatva, a nemzeti irányú szervezett nőmozgalommal együtt, kérő szóval fordulunk tehát a magyar nemzet minden tagjához, szegényhez-gazdaghoz egyaránt: adományaikkal segítsenek a Felvidék ínségén. Minden fillérre szükségünk van, mert a bajok rendkívüliek s a tennivalók nem tűnnek késedelmet. Aki magyar az, jöjjön a magyarért, magyar szív induljon meg a magyar szívért.”* Közzétették a vármegye főispánjának felhívását is, aki szintén adakozásra buzdított: *„Hiszem, sőt teljes bizonyossággal remélem, hogy Zemplénvármegye közönsége és pedig úgy apraja, mint nagyja a nemes akciót a tehetségéhez képest teljes mértékben fogja támogatni és pedig azzal a lelkesedéssel és őszinte szívből jövő áldozatkészséggel, amelyet e magasztos történelmi pillanat megköveteli elsősorban is attól a vármegyétől, amely a felvidéki terület visszacsatolása által egy szebb és az eddiginél reméljük boldogabb jövőnek néz elébe.”* A főispán felhívta a figyelmet, hogy a nagyobb összegeket a hitelintézetbe küldjék, a kisebbekhez pedig hivatalos gyűjtőívek fognak érkezni. Megemlítette, hogy a megyék között egyfajta vetélkedés is kívánatos, hogy minél nagyobb összegek folyhassanak be. *„Biztosan remélem és tudom, hogy abban a nemes versenyben, amely az egyes törvényhatóságok lakossága részéről az áldozatkészség terén már eddig is mutatkozik, Zemplénvármegye lakossága ősi tradícióihoz híven, igazi magyar lélekkel méltán fogja részét kívenni.”*³³

A főispán az akció sikere érdekében összehívta a vármegye összes nőegyesületét a vármegyházára, megbeszélni a teendőket. A gyűlésen kétszázan vettek részt, s megalapítottak egy munkabizottságot, amelynek elnök asszonya Fáy Istvánné, a főispán felesége lett, tagjai pedig a főispán, az alispán, a polgármester és a vidéki főszolgabírók (akadályoztatásuk esetén kiküldöttek), továbbá Bencze András népművelési államtitkár és Petrasovszky Pál vármegyei irodasegédtsízt. Az ő feladatuk volt a tényleges gyűjtést végzők számára a közigazgatási háttérrel biztosítani. Ezen kívül a törvényhatósági munkaközösséget is megalapították. Ennek szintén Fáy Istvánné lett az elnöke, a tagok pedig: Sátoraljaujhelyből Bernáth Béláné és Meczner Tiborné MANSZ³⁴ alelnökök, Boross Ilona, a MANSZ Leánykör elnöke, özv. Fejes Ernőné a Szociális Missziótársulat általános elnöke, dr. Ember Jenőné a Szociális Missziótársulat leányosztályának elnöke, továbbá Paphalmy Ivánné a Református Nőegylet, Póányi Lajosné a Református Leányegylet, Pataky Ferencné a Görögkatolikus Nőegylet, özv. Kiss Sándorné az Ágostoni Evangélikus Nőegylet, vitéz Vitányi Dezsőné az asszony- és Sebestyén Mária a leánykongregáció, dr. Kelemen Miksáné az Izraelita Nőegylet és Bettelheim Sándorné az Izraelita Népkönyha Egyesület elnöknői. Sárospatakról bekerültek: vitéz Füzeses Sándorné a MANSZ, báró Reichlin Farkasné a Stefánia Szövetség, Harsányi Gyuláné a Református Nőegylet, Várszély Béláné a Szociális Missziótársulat és Schreiber Sándorné az Izraelita Nőegylet elnöknői; Szerencséről Göllner Sarolta a MANSZ, dr. Czindery Jenőné a Szociális Missziótársulat, Szegedy Etelka a Református Leányegyesület és Pollák Emánuelné az Izraelita Nőegylet elnöknői; Tokajból Fehér Andorné a MANSZ és Nemes Andorné az Általános Keresztény Nőegylet elnöknői; Ricséről gróf Majláth Józsefné a MANSZ díszelnöke, Radácsy Györgyné a bodroghközi MANSZ elnöke, Sere Dezsőné a cigándi MANSZ

elnöke és gróf Majláth Marlie a bodrogi közti MANSZ Leánykör elnöke.³⁵

A házról házra haladó gyűjtés november 3-án vette kezdetét és 10-ére tervezték elvégezni a feladatot úgy, hogy az aktivisták a vármegye minden házát felkeresik. A közreműködők nevükkel ellátott íveket és igazolványokat kaptak.³⁶

A gyűjtés megindulásakor a Nemzeti Hitelintézet rt. újhelyi fiókja 500 pengőt ajánlott fel, az alsó-zempléni református tanítók a népművelési tiszteletdíjaikat, a ricsei MANSZ pedig teljes vagyonát.³⁷ A legelső adományok egyenesen a bankfiókba kerültek, így báró Waldbott Kelemen Tolcsváról 1000 pengőt ajánlott fel, dr. Fáy István főispán 200 pengőt, Bornemissza Miklós alispán 150 pengőt, Munk György 500 pengőt a zempléni és 500 pengőt a borsodi gyűjtésekre, Dr. Azary Prihoda László orvos és Lehoczky Sándor a nejevel, vitéz Lehoczky Lajos és vitéz Sáfrány Géza magyar királyi gazdafelügyelő 100-100 pengőt. A Belvárosi Takarékpénztár és a Magyar Általános Hitelbank 500-500 pengőt, dr. Weisz Bertalan 50, Károlyi István gróf 400, Kossuth Lajos pedig 200 pengőt. Zemann Zoltán tálliai evangélikus lelkész 10 hektoliter bort ajánlott föl az akció számára.³⁸

Legközelebb november 6-án számolt be a gyűjtés eredményeiről a *Zemplén*. Ebből kiderült, hogy Sátoraljaújhely várost 43 körzetre osztották fel, amelyet 120 helyi asszony tervezett végigjárni. Az újság nem először utalt arra, hogy szükség esetén nem csupán az adakozók dicsőségnevsorát, hanem azok neveit is közzéteszi, akiknek anyagi helyzete megengedte volna, s mégsem adakoztak. A lap közölte a tudnivalókat a gyűjtést végzők számára, amelyből kiderült, hogy az adományokat számmal és betűvel egyaránt fel kell vezetni a gyűjtőlapra, méghozzá tintával, az összegeket be kell fizetni a gyűjtőszámlára, a betelt íveket le kell zárni és a rajta található összegeket külön csekken befizetni. Még akkor is, ha aznap másik íven folytatták a gyűjtést. Az íveket Petrasovszky Pálnál kellett leadniuk a hozzájuk tartozó csekk-szelvényekkel együtt. November 11-én délig minden ívet le kellett adniuk, a gyűjtést pedig lezárni.³⁹

November 27-én a *Zemplén* hosszú névsort tett közzé azokról, akik nem a gyűjtőknek, hanem közvetlenül a hitelintézetnél fizették be adományaikat. Voltak köztük magánszemélyek, üzletek, intézmények. Ki-ki lehetőségei szerint adakozott, volt, aki 3 pengőt, de volt, aki egymaga 4-500 pengőt adott.⁴⁰ Hasonlóan más megyékhez, az akció javára műsoros táncestet rendeztek, mégpedig esetünkben a sátoraljaújhelyi római katolikus legényegylet.⁴¹ Sajnos a bevétel mértékéről nincsenek adatok.

A sárospataki teológiai főiskola tanári testülete közösen juttatta el adományát a pataki hatósághoz és a diákok közt is gyűjtést folytattak.⁴² Janka Károly református esperes jelentést kért az alá tartozó egyházközségektől a gyűjtések állapotáról. 1938. december 16-ig tíz egyházközség adta le jelentését, ezért az esperes felszólította az Alsó-zempléni egyházközségeket, hogy december 23-áig tegyék meg ezt.⁴³

Az Ontario állambeli Oshawából érkezett levél a *Nyírvidék Szabolcsi Hírlap* szerkesztőségéhez Szikszay Imrétől, aki jelezte, hogy a jórészt Szabolcsból és Zemplénből elszármazott magyarok 88 dollárt és 25 centet gyűjtöttek, amikor meghallották a gyűjtés beindulását és a mozgalom zászlóbontását. Az adakozókról névsort is közöltek.⁴⁴

A zempléni gyűjtés végeredménye 103.886 pengő és 44 fillér készpénz volt, ezen felül a törvényhatóságokban gyűjtött természetbeni adományok pengőértékben 13 pengőt és 30 fillért tettek ki.⁴⁵

Az adományok felhasználása és az akció működése

Már a komáromi tárgyalások alatt – 1938. október 11-én –, amikor Sátoraljaújhely-gyártelep és Ipolyság átadásra került Magyarországra részére, a bevonuló magyar honvédalakulatok parancsnoksága mellett ott voltak a Magyar a Magyarért mozgalom szociális tanácsadónői, megbízottai is. Munkaterük az első napokban azonban csekély volt, lényegében propagandisztikus feladatok végrehajtásában, hazafias ünnepségek megszervezésében, a bevonuló csapatokat üdvözlők között ajándékkártyák, kormányzói arcképek és cukorka osztogatásában merült ki.⁴⁶

Az első bécsi döntés után beindult a munka a teljes visszatért zempléni területen.⁴⁷ A mozgalom hivatalos beszámolójában sajnos keverik a terebesi, bodroglői, királyhelmeci és sátoraljaújhelyi járásneveket. Napjainkban Szlovákia terebesi járásban található Királyhelmece városa, de a Bodroglő térség területén fekszik. 1920 előtt Töketerebes a gálszécsi járás része volt, 1929-től lett járási székhely. Két zempléni szociális megbízottat és 38 visszatérő járást – amelyből kettő zempléni – említ egy helyütt a beszámoló, a terebesit és a bodroglőt. De az ínségmunkáknál már bodroglői és sátoraljaújhelyi járásokról beszélnek. Sajnos nem tudunk fogalomtisztázást végezni a pontos járás határokról a beszámoló által használt módokat illetően, ezért mindig az abban szereplő járásneveket használjuk.

Bodrogszerdahelyen a mozgalom egész télen gondoskodott a község szegény lakóiról, ingyen blokkok szétosztásával és munkaalkalmak létesítésével,⁴⁸ Nagytoronyán pedig 1938 decemberében „Magyar karácsony estét” szervezett.⁴⁹ Amint 1939. január elsején a *Zemplén* első lapszáma írta, Újhelyben és Királyhelmece napok óta nyitva vannak a mozgalom irodái, amelyekben a szociális testvérek gondoskodnak a betérők gondjairól és a menekültek elhelyezéséről. Kiderül a cikkből, hogy nem csak a magyarok, hanem a szlovákok is ugyanúgy számíthatnak a segítségükre. Sátoraljaújhelyen az Andrássy utca⁵⁰ 12. szám alatt, a régi csendőrlaktanya udvarán levő épületben lehetett felkeresni őket. Ungváry Erzsébet szociális testvér volt a fő intéző.⁵¹

A Dunamelléki Református Egyházkerületből két diakonissza testvér tevékenykedett a mozgalom szolgálatában, akiket a kormányzó a Vöröskereszt érdemérmével ki is tüntetett szolgálataik elismeréséül. Egyikük Ungváry Erzsébet, neki az illetékes egyházmegyei gyűlés jegyzőkönyvi köszönetet szavazott meg, továbbá a mozgalom kifejezte azt a kívánságát, hogy véglegesen megerősítse a munkakörében.⁵² Ungváry a töketerbesi járás szociális megbízottja volt a 38 visszatérő felvidéki járás közül.⁵³ Aktív asszonyként tagja a bodrogszadányi Leányegyletnek, titkára a Református Női Tábornak és Nőszövetségi titkárként is működött.⁵⁴ A sárospataki református főiskola tanácstermében 1939. június 1-től 8-ig a visszacsatolt felvidéki községek szötteiből kiállítás és vásárt rendezett. Az eladott tárgyak árát a szürnyegi és nagybári református templomok renoválási költségeinek fedezetére fordították.⁵⁵

A királyhelmeci járás szociális megbízottja dr. Kocsis Margit egyetemi gyakornok volt, továbbá ide rendelték ki dr. Tomori Viola szociális gondozót.⁵⁶ Tomori 1941-ben tanulmányban foglalta össze a tapasztalatait a cseh és a magyar szociálpolitika különbségei között a mozgalomban végzett munkáján keresztül.⁵⁷

Királyhelmece hetenként és fejenként, 2 kg 70 dkg szalonnát, 30 deka zsírt, 25 deka cukrot és 30 deka sót osztottak ki. Ezen kívül rengeteg cukorkát, csokoládét és ajándék szeretetsomagot.⁵⁸ 180 ínségest látott el étellel a királyhelmeci népkonyha 1939 márciusában.⁵⁹

A mozgalom által közvetlenül segélyezett megoszlása 1939. május 15-én a következő volt: a bodroglői járás lakosai közül a segélyezett lélekszáma 2824 fő, a lakosság 11,3%

segélyezett. A sátoraljaújhelyi járásból pedig 3492 fő, azaz a lakosság 15%-a. A vármegyében így összesen 6.316 fő részesült segélyben, a lakosság 13,4%-a.⁶⁰

A mozgalom Királyhelmeceken új egészségházat is épített 16.000 pengőből.⁶¹ A zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálatokhoz bekapcsolt kis községekben pedig „C” mintájú egészségházakat hoztak létre.⁶² Ezek olyan helyen épültek, ahol a zöldkeresztes szolgálat számára megfelelő helyiséget bérelni nem lehetett.⁶³

Ladmócon 10-15 család befogadására alkalmas munkásházat épített a mozgalom. Erre azért volt szükség, mert az *Est című* lap tudósítása szerint a cseh uralom alatt „számos család földbevájt barlangokban volt kénytelen meghúzódni”.⁶⁴

Összesen 46 óvoda épült vagy egészült ki napközi otthonnal a visszatérő területeken, ebből Zemplénben Nagygyéres és Királyhelmece községekben építettek új óvodát.⁶⁵

Az ún. ínségmunkák a következőképpen alakultak. A bodrogi járásban útjavítás, árkolás, sáncolás, gátépítés, köfajtás és vízvezetési munkálatok folytak, a fentiek mellett átlagosan 1,80 pengő napszámberért. Az 1939. május 15-ig felhasznált pénzösszeg értéke 16.006 pengő és 3 fillér volt. A sátoraljaújhelyi járásban útépítés, útjavítás, árkolás, talaj egyengetés és községi épületek javításai voltak az ínségmunkák, átlagosan 2 pengő napszámberért. Az 1939. május 15-ig felhasznált pénzösszeg értéke itt 25.000 pengő volt.⁶⁶

A fentiekből látható, hogy az ínségmunkák keretében maradandó értéket csak ritkán teremtő munkákat végeztek a rászorulókkal. Jobb esetben homok-, sóder vagy kőbányászatot, útépítést-kövezést, patakmeder-rendezést, rosszabb esetben utcatakarítást, esetleg fekáliaelhordást, dögtérrendezést. Kivételszámba mentek a rozsnyói és az ógyallai járások és a visszacsatolt sátoraljaújhelyi rész, ahol a szociális előadók kitartó szorgalmazására az ínségmunkásokat elsősorban óvoda- és egészségház-építési munkálatokon foglalkoztatták. Zemplén vármegye alispánja kilátásba helyezte, hogy kizárják a földjuttatásból azokat, akik a följánlott ínségmunkát nem vállalják el.⁶⁷ A *Zemplén* 1939 márciusában beszámolt arról, hogy újabb 40.000 pengőt irányoztak elő a Bodrog töltésének emelésére és útkarbantartásra.⁶⁸

Az anyaország állami tejakciójának mintájára a mozgalom a hatósági tejjelátást a visszacsatolt területeken is megindította, a vármegyei tisztii főorvosok irányítása és szociális megbízottainak vezetése mellett. A tejakció költségeire összesen 209.088 pengőt folyósítottak. A tejjelátást a belügyi kormányzat a következőképpen szabályozta: *„A január 1-vel egyelőre a községekben meginduló tejakció során terhes és szoptató nők és azok a 12 éven aluli gyermekek részesíthetők ingyen tejben, akiknél a család évi összjövedelme a 400 pengőn alul maradt. A ráutalt terhes nők a terhesség 4. hónapjától a szülésig 180 napon át, a szoptató nők pedig a szüléstől számítva ugyancsak 180 napon át, a csecsemők 7 hónapos koruktól első évük betöltéséig ugyancsak 180 napon keresztül, az egy-két éves kisdetek egész éven át három éves korukig bezárólag napi fél liter színtejet kapnak. A rászoruló 3-5 éves gyermekek egy éven át, a 6-12 évesek négy hónapon át napi negyed liter színtejet kaptak.”* A segélyezett tejjutalványt kaptak, amelyet az állandó ellenőrzés alatt álló tejtermelő vagy tejcsarnok váltott be. Az iskolás gyermekek négy hónapon át kaptak tejet és azt a helyszínen kellett elfogyasztaniuk. Az óvodáskorúak az adagot az óvodában, vagy ennek hiányában egy külön helyiségben fogyasztották el, ahová reggelire vagy tízórára naponként összegyűltek. A megbízottak a tejakciót a vármegyei tisztii főorvos irányítása mellett a jegyzők és tanítók bevonásával szervezték meg.⁶⁹

A mozgalom tejakciójából a bodrogi járásban 24, a sátoraljaújhelyiben pedig 202 terhes és szoptató anya részesült. A gyerekeket tekintve 6 hónapos kortól 3 éves korú gyermekekig a bodrogi járásban 65 fő, a sátoraljaújhelyiben 309 fő, 3-6 éves korú gyermekek a bodrogi járásban 124 fő, a sátoraljaújhelyiben 498 fő, 6-12 éves korú gyermekek a bodrogi járásban 226, a sátoraljaújhelyiben 878 fő. Az 1939. május 15-ig erre a célra

felhasznált pénzösszeg a bodrogi járásban 671,77 pengő, a sátorlajújhelyiben 8212,30 pengő volt.⁷⁰

A fentiekből látható, hogy Csonka-Zemplénben a gyűjtési akció sikeresen alakult és hozzájárult a visszatérő területek reintegrálásához. A közhangulat azonban lassan megváltozott. Az 1939-ben kiegészült vármegyéknek – mint Zemplén – a trianoni határon innen elterülő járásai és városai egyre gyakrabban hangoztatták, hogy a visszacsatolt területeken bevezetett módszerekre – és persze a pénzre – nekik is szükségük lenne, hiszen a szociális helyzet náluk sem kedvező, néhány esetben még rosszabb is.⁷¹ Az akció befejezésekor a Csonka-Zemplénben gyűjtött összegek a központi kasszába kerültek, ahonnan már szükség szerinti mértékben osztották el a visszatérő területek között.

Jegyzetek

- 1 Hámori Péter: Kísérlet a visszacsatolt felvidéki területek társadalmi és szociális integrálására. A Magyar a Magyarért Mozgalom története 1938–1940 = Századok, 134. évf. 2001. 3. szám, 569. o.
- 2 Uo. 573. o.
- 3 Sallai Gergely: „A határ megindul”. A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében. Pesti Kalligram, Budapest, 2009. 218. o. A bécsi döntés előtti felvidékre irányuló magyarországi támogatásokról lásd: Angyal Béla: A csehszlovákiai magyarság anyaországi támogatása a két világháború = Regio, 11. évf. 2000. 3. szám, 133–179. o. A Magyar a Magyarért mozgalom „szomszédos” működéséhez lásd: Godzsák Attila: Nyírségi segítség a visszatérő Felvidéknek. A „Magyar a Magyarért” mozgalom működése Szabolcs és Szatmár vármegyékben = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 51. évf. 2016. 1. szám, 3–26. o.
- 4 Hámori Péter, i. m. 574. o.
- 5 Uo. 575. o.
- 6 Magyar a Magyarért. Beszámoló. Budapest, 1939. 7–8. o.
- 7 Hámori Péter, i. m. 574, 576. o.
- 8 Uo. 576. o.
- 9 Uo. 578. o.
- 10 MTI Napi hírek / Napi tudósítások (1920–1944), 1938. október 20. csütörtök, 25. o.
- 11 Harangszó, 1939. január 1. 7. o.
- 12 Harangszó, 1939. április 9. 12. o.
- 13 Hámori Péter, i. m. 579. o.
- 14 MTI Napi hírek / Napi tudósítások (1920–1944), 1938. október 14. péntek, 27. o.
- 15 Nyírvidek, 1938. október 18. 1. o.
- 16 Hámori Péter, i. m. 580. o.
- 17 Magyar a Magyarért, i. m. 25. o.
- 18 Magyar a Magyarért, i. m. 31. o.
- 19 Hámori Péter, i. m. 584. o.
- 20 Uo. 582. o.
- 21 Sallai Gergely, i. m. 219. o.
- 22 Magyar a Magyarért, i. m. 19. o.
- 23 Magyar a Magyarért, i. m. 20. o.
- 24 Hámori Péter: „Produktív szociálpolitika” a visszacsatolt északi és keleti területeken, 1. rész = Magyar Szemle, Új folyam., XV. évf. 2006. 1–2. szám, 172. o.
- 25 Hámori Péter: Kísérlet..., i. m. 588. o.
- 26 Hámori Péter: „Produktív szociálpolitika”..., i. m. 174. o.
- 27 Hámori Péter: Kísérlet..., i. m. 588. o.
- 28 Uo. 602. o.
- 29 MTI, 1940. február 12. hétfő, 17. o.
- 30 Magyar a Magyarért, i. m. 103. o.
- 31 Hámori Péter: Kísérlet..., i. m. 620. o.
- 32 Zemplén, 1938. október 30. 4. o.
- 33 Uo. 2. o.

34 Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége: keresztény és nemzeti alapon szervezett szociális jellegű asszonyszövetség, alapította Tormay Cécile 1918-ban.

35 Zemplén 1938. október 30. 3. o.

36 Uo.

37 Uo.

38 Zemplén, 1938. november 6. 4. o.

39 Zemplén, 1938. november 6. 2. o.

40 Zemplén, 1938. november 27. 5. o.

41 Zemplén, 1938. november 6. 4. o.

42 Sárospataki Református Lapok, 1938. október 30. 213. o.

43 Sárospataki Református Lapok, 1938. december 18. 260. o.

44 Godzsák Attila: Nyírségi segítség..., i. m. 13. o.

45 Magyar a Magyarért, i. m. 24. o.

46 Hámosi Péter: Kísérlet..., i. m. 585. o.

47 A döntés utáni eseményekhez lásd: Godzsák Attila: „S letterem kezdete feltámadásnak” – Az első bécsi döntés hatása Sátorajáújhelyre és Zemplén vármegyére. Sátorajáújhely, 2011.

48 Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátorajáújhelyi Fióklevéltár IV. 2419/a 11. köt. 70. o.

49 Uo. 15. köt. 34. o.

50 Ma: Esze Tamás utca.

51 Zemplén, 1939. január 1. 3. o.

52 A Dunamelléki Református Egyházkerület Jegyzőkönyve 1939. 245. o.

53 Magyar a Magyarért, i. m. 41. o.

54 Sárospataki Református Lapok, 1933. március 19. 76. o.; uo. 1940. június 16. 120. o.; A Magyarországi Reformált Egyház Egyetemes Konventjének Jegyzőkönyve 1940. 95. o.

55 Sárospataki Református Lapok, 1939. június 4. 131. o.

56 Magyar a Magyarért, i. m. 40–41. o.

57 Tomori Viola: Cseh és magyar szociálpolitika = Magyar Szemle, 40. kötet, 1941. 131–137. o.

58 Pesti Napló, 1938. november 9. 3. o.

59 Zemplén, 1939. március 23. 2. o.

60 Magyar a Magyarért, i. m. 53. o.

61 Uo. 66. o.

62 A „C” mintájú egészségházakban váró- és tanácsadó helyiség is volt.

63 Magyar a Magyarért, i. m. 68. o.

64 Az Ést, 1939. március 21. 10. o.

65 Magyar a Magyarért, i. m. 70. o.

66 Uo. 63. o.

67 Hámosi Péter: Kísérlet..., i. m. 606. o.

68 Zemplén, 1939. március 19. 3. o.

69 Magyar a Magyarért, i. m. 69–70. o.

70 Uo. 65. o.

71 Hámosi Péter: Kísérlet..., i. m. 607. o.

STUMPF István

Ötven éve újra város Patak

Kettős ünnep a mai augusztus 20-a. Ünnepeink államalapító Szent István királyunkat, aki a kereszténység felvételével bekapcsolta népünket az európai vérkeringésbe. Házat és hazát teremtett a Kárpát-medencében a magyarságnak, megalapozta a magyar államiság és törvényes rend fennmaradásának az intézményes feltételeit. Ahogyan Szűcs Jenő történész, pataki öregdiák fogalmazott, a szent király fiának, Imrének írott intelmeivel megalkotta az első magyar államelméleti művet. Olyan kormányzási és magatartásbeli szabályokat fogalmazott meg, amelyeknek máig ható kisugárzásuk van. Európában identitás háború zajlik, nemzetek sora fogalmazza újra vagy erősíti meg önazonosságát, felfedezi kulturális értékeit és társadalmi tradícióit. Szent István királyunk örökségéhez akkor leszünk hűek, ha megvédjük nemzeti és alkotmányos identitásunkat és a több mint ezer éves államiság nemzetmegtartó erejéről sem feledkezünk el. Patak sokáig otthona volt az Árpád-házi királyoknak, itt született Kun László király és Árpád-házi Szent Erzsébet is. A hit és hazafiság mélyen gyökerezik a város történelmében, pataki öregdiákként ezek az értékek kísérték végig egész életpályámon, ezek vezérelnek alkotmánybírói munkám során is.

Ünnepeink az újra várossá avatást is. Ötven évvel ezelőtt, az „új gazdasági mechanizmus” reform-eufóriájában kapta vissza 1886-ban elvesztett városi rangját a „községgé züllesztett város” Sárospatak. A pataki öregdiákok, a környező települések lakóinak a nyomására és három rendkívül elkötelezett pataki patrióta – Pécsi Sándor, Béres Ferenc és Harsányi István – akadályokat nem ismerő lobbizásának eredményeként újra város lett a „Bodrog-parti Athén”.

Patak évszázadokon keresztül szellemi világitótornya és szabadságküzdelsei révén erős végvára volt a magyar nemzetnek. Petőfi találóan fogalmazott: „Szent föld ... itt tanyáztak a szabadság oroszlánjai”. A patakiak, legyenek azok királyok, fejedelmek, polgárok, tanítók, iparos emberek vagy diákok soha nem hódoltak be, elveiket feladva a hatalomnak, a nemzet sorsát mindig előre valónak tartották saját partikuláris érdekeiknél.

Patak a honfoglaló ősöktől az Árpád-házi királyokig kedvelt tartózkodási helye volt a világi hatalomnak. Zsigmond 1429-ben szabad királyi várossá tette. Később viszont, a Dózsa parasztfelkelés idején Patakot az egyik legjelentősebb forradalmi tűzfészékként tartották nyilván. A mohácsi vész után a fiatal Perényi Péter gyökeresen megváltoztatta Patak arculatát, építkezésekbe kezdett, városfalat húzatott és a szellemi életben is számos új támogatási formát vezetett be. Patak szálka volt az ellenreformáció vezetőinek szemében, azzal érveltek a bécsi udvarban, hogy „Patak a fészke minden eretnekségnek Felsőmagyarországon” ezért hát „le kell rombolni”. Szerencsére a bécsi béke konszolidálta a helyzetet.

A 17. század elején hosszú időre a Rákócziak birtoka lett a város és a vár, ezáltal Patak a nemzet életében meghatározó jelentőségű történelmi események színhelyévé vált. A Perényiek

és Dobók után I. Rákóczi György és felesége Lorántffy Zsuzsanna épített ki egy európai hírű iskolát és Patak vált a Rákóczi birodalom politikai és gazdasági központjává. Ebben az időben reneszánszát élte, a fejedelmi páros bőkezű mecénása volt a kulturális életnek, alaposan megújította az oktatást. Erdélyben az a szóbeszéd járta, hogy „Elvitte pénzünket Patak”, az erdélyi birtokok jövedelme, az adók jelentős része a pataki kincstárba vándorolt. Lorántffy Zsuzsanna Patakra hívta a kor legtekintélyesebb pedagógusát, a magyar származású Comeniust, aki négy évig tanított és itt írta és adta ki leghíresebb műveit. A pataki iskola a legjelentősebb magyarországi gimnáziumok sorába lépett.

Lorántffy halála után egyfajta rekatolizáció indult el, majd a Wesselényi-féle összeesküvés megtorlásaként a bécsi udvar a protestantizmus kiirtását is megkísérelte. A törökkel való összejátszás koholt vádjával a pozsonyi vértörvényszék tizenkét diákot gályarabságra ítélt. A várost tűzvész sújtotta, a megszálló osztrák katonaság feldúlta a vártemplomot, a várkastélyt kifosztotta, az udvar pedig elrendelte a magyar várak lerombolását, köztük Patakét is.

A Rákóczi szabadságharc idején Patak még egyszer a politikai érdeklődés középpontjába kerül. A kurucok visszafoglalták, a fejedelem visszaadta a kollégiumot és helyreállították a protestáns vallásgyakorlatot. Harmincévi bujdosás után, a régió református kis és középnevelő iskoláinak elkötelezett támogatása révén a Kollégium újra vonzani kezdte a tanulni vágyó fiatalokat, Máramarostól Nyitraig, Szabolcstól Ung vármegyékig. Új lendületet kapott a peregrináció (külföldjárás), amely az Iskolával együtt a várost is bekapcsolta a nyugat-európai szellemi és gazdasági vérkeringésbe.

A jogakadémia pataki megalapítása teljesen megváltoztatta a hazai jog tanítását. A protestánsoknál elsőnek a kolozsvári református kollégium vezette be a magyar jog tanítását, de teljes jogakadémia elsőnek Sárospatakon létesült. Kövy Sándor nagytekintélyű jogászprofesszornak köszönhetően a jogi tevékenység gyakorlati formáit is elsajátíthatták a hallgatók a szemináriumokon. Kossuth Lajos és Szemere Bertalan is itt ismerkedhetett meg a történeti alkotmány, a Corpus Juris Hungarici gyakorlatban is alkalmazható formulaival. A kollégiumon belül működött tehát a gimnázium, a teológia, 1793-tól a jogakadémia, később a tanítóképző. Ez a négy iskola alkotta a Pataki Kollégiumot.

A trianoni traumát mind a város, mind pedig a Kollégium nehezen heverte ki. A város elveszítette gazdasági központ szerepét, az iskola vonzáskörzete az elcsatolt vármegyék okán pedig radikálisan lecsökkent. 1923-ban ráadásul a jogakadémia is megszűnt, „a magyar kultúra egyik fényes szeme örökre lecsukódott” – írta Barcza József.

A klebelsbergi kultúrpolitika új lendületet adott a város és a Kollégium fejlődésének. A bethleni konszolidáció kultuszminisztere fontos szerepet szánt Sárospataknak a kormány kül- és valláspolitikájában. A felekezeti egyensúly megőrzése mellett Patakot az angolszász világgal szoros kapcsolatot kiépítő és a hallgatók valamint a tanárok rendszeres cseréjére alapuló, élő kapcsolattal rendelkező iskolavárossá akarta fejleszteni. Érdeemes felidézni Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1928. júniusi sárospataki látogatása során elmondott szavait: „Eljöttem ide, mint egy konzervatív kormány minisztere, mert az a meggyőződés hat át, hogy modern haladás csak történelmi alapon lehetséges, a fejlődés a magyar nemzetre nézve csak abban az esetben lesz gyümölcsöző, hogy ha a vallásos és hazafias gondolat össze tud szövődni a modern fejlődés szükségével. És hol valósulhat meg a kultúrpolitikának ez a követelménye jobban, mint itt, ahol immár négyszáz év óta imádják az Istent, szeretik a hazát és a magyar művelődést.”

A Kollégium alapításának 400. évfordulóján, 1931-ben a korszak hatalmi elitje demonstratív módon – élükön a kormányzóval – vett részt az ünnepeken. Az Angol Internátus megnyitásával a magyar hatalmi elit világossá akarta tenni, hogy az „országot ostromszerűen

elárasztó német szellemi hatást ellensúlyozni” kell. A már nyugalmazott kultuszminiszter ünnepi beszédében ezúttal a sárospataki gondolat alapfilozófiáját fogalmazta meg: „Mi a tartalma a sárospataki gondolatnak? Erős, meg nem alkuvó nemzeti érzésnek európai tudással való párosítása”. Az Angol Internátus és a Kollégium egyik legfontosabb küldetésének azt tartotta: „hogy a magyar értelmiség tagjai ne csak átérezzék a mi nagy nemzeti igazunkat, ne csak kieszélik igazságunk mellett a meggyőzőnél meggyőzőbb érveket, hanem azt a világ vezető nemzetei előtt azoknak saját nyelvén képviselni is tudják”. A kormány nemzetnevelési programja kiemelt jelentőséget tulajdonított a történelmi egyházaknak, Patakkal párhuzamosan fejlesztette a gödöllői premontrei francia valamint a pannonhalmi olasz internátust.

A trianoni béke következtében Sárospatak határvárossá lett, így még fontosabbá vált, hogy az a szellemi kontinuum, amely a Rákócziakat, Kazinczyt, Kossuthot ihlette továbbra is megmaradjon. A Pataki Kollégium intézményeinek, történelmi jellemének, szellemiségének fennmaradásához nemzetstratégiai érdek fűződött. A Kollégium 1935/36-os Értesítője a Kelet/Nyugat orientáció kérdésében a következő hitvallást tette: „nem minden szimbolikus jelentőség nélkül való az a véletlen, hogy Főiskolánk homlokzata Nyugatra néz, udvara pedig keleti irányba van nyitva. Nyugat az európai szellemet, Kelet az ősi múltat, a magyar karaktert példázza. Főiskolánkban e két szellemnek kell kibékülnie, jobban mondva egy szépséges öntvényt kell alkotnia”. A Kollégium karakteréhez a kezdetektől fogva hozzátartozott a társadalmi problémák iránti érzékenység. A két világháború közötti magyar társadalom szociális igazságtalanságaira a falukutató, népfőiskolai, tehetségmentő programmal válaszolt. Patak bázisává vált a néprajzi, szociográfiai kutatásoknak, kedvenc találkozó helye lett a népi íróknak. Móricz Zsigmond is elragadtatással beszélt egykori iskolájáról: „csak szeretettel és hálával emlékezem a bodrogsparti Athénra, ahol minden kő a magyar históriát és minden hagyomány a magyar irodalom rajongását lehelte.”

A kommunista hatalomátvétel után, az ötvenes évek államosítása gyakorlatilag felszámolta a hagyományos értelemben vett Pataki Kollégiumot. Sokan a Felvidék és Erdély elvesztéséhez hasonlították az érzést, Sinkovics Imre így minősítette a történeteket: „az emberi gyávaság és ostobaság megszüntette a pataki kollégiumot”.

A szocializmus alatt Sárospatak a gazdasági és a szellemi élet perifériájára került. Az iparfejlesztés szele alig érintette a várost, az egykori protestáns sasfészekre gyanakodva tekintett a pártállami hatalom. Az újra várossá nyilvánítás kezdeti lendülete ígéretes volt, de a rendszerváltozás sem hozott valódi megújulást.

Az elmúlt években jelentős fejlődésen ment keresztül a város. Újra járási központ lett Patak, megújult a Nagykönyvtár Díszterme, mint nemzeti-kulturális örökségünk világszerte elismert zászlóshajója, s a Makovecz Imre építőművészeti stílusát viselő belváros és Hild tér is megújult. A város turisztikai vonzerejét növeli a komplex fürdő-, wellness és termálvizes szolgáltatásokat nyújtó Végardó fürdő. A világörökség részét képező Rákóczi-pince, a fiatal borászok által alapított Sárospataki Borteraszk ígéretes kísérlet a borturizmus és a gasztronómia összekapcsolására. Fiatal joghallgató koromban igen sokáig kellett hallgatnom a fényes-kényes 424-es pöfögést, mire hazaértem Pestről. Unokáim talán már villanyvonattal hamarabb haza fognak érni Hercegekútra, mintha kocsival jönnének.

Sokan, egykori pataki diákok abban reménykedünk, hogy a keresztény-konzervatív-polgári kormány felismeri a Hegyalját és a Bodrogszöveget, a múltat és a jelent összekötő városban, azt a nemzeti-kulturális erőforrást, amely hozzájárulhat ahhoz, hogy Magyarország újra elfoglalja az öt megillető helyet az európai nemzetek sorában.

Az 50. évforduló jó alkalom a számvetésre és Patak 21. századi küldetésének megfogalmazására. A „Pataki Diák” évszázadokon keresztül formálódott kemény karaktere, a „Pataki

szellem”: a közösségben gondolkodó, erős nemzeti elkötelezettséget mutató, hagyományokat ápoló és a valláserkölcsei normákat elfogadó értékrendje a hagyomány erejével jelöli ki a mindenkori utódok számára a cselekvési irányokat. Legyen Patak újra a nemzeti függetlenség megőrzésének és a minőségi, értékorientált oktatás és nevelés megújításának egyik zászlóshajója! A Zempléni Fesztivál fővárosaként és házigazdjaként ápolja és terjessze a gazdag magyar zenei kultúrát a kistelepüléseken is, ne feledkezzen meg a falukutató mozgalmak hagyományainak adaptálásáról sem.

A Református Kollégiumban nagyon biztató változások indultak néhány éve. Megújult és megszépült a gimnázium épülete, egyre több diák jelentkezik és ér el figyelemre méltó eredményeket a középiskolák versenyében. Felavattuk a Wáberer Sportközpontot, amely szép példája a tehetsős öregdiákok mecenatúrájának. A Kollégium fordított peregrinációs programja hazahozhatja külföldre szakadt hazánk fiainak gyermekeit, megtaníthatja nekik szüleik anyanyelvét és bemutathatja azt a kultúrát, amelyet ezer éven keresztül őseink a nemzet megmaradása érdekében oly odaadással ápoltak. Ha sikeresek vagyunk ezeknek a generációknak a képzésében, szocializálásában, akkor ők fogják vinni hírnevünket szerte a világba.

Patak, más településekkel együtt sokat tett azért, hogy a tokaji borvidék visszanyerje régi rangját. A rendszerváltoztatás óta szembetűnő változások mentek végbe a minőségi bortermelés és borfogyasztás terén. A Hegyalján dübörög a „furmint forradalma”, a méltán világhíressé vált aszú mellé versenyképes száraz bort is tudnak kínálni egyre sikeresebb borászaink.

Hiszem, hogy Patak reneszánsza itt van a kapuk előtt és ennek a lehetőségnek a megragadásában a pataki öregdiákok hitének, energiáinak és kapcsolatainak mozgósítása nélkülözhetetlen. Kívánom Patak népének és a régió lakosainak is, hogy Sárospatak – alkalmazkodva a kor kihívásaihoz – újra régi fényében ragyogjon!

(Elhangzott 2018. augusztus 20-án Sárospatakon, a Rákóczi vár udvarán rendezett évfordulós ünnepségen. Rövidítve, előszóként megjelent: Stumpf István: Áll még Patak vára. In: Sárospatak 50 éve újra város. Sárospatak Város Önkormányzata, 2018. ISBN 978-615-00-2822-4. A város jelenének minden vonatását bemutató magyar-angol kétnyelvű képes albumot ezúton ajánljuk olvasóink figyelmébe.)

SIPOS Tünde

Improvizált fantáziavilág

Kisteleki Dóra grafikái

Kisteleki Dóra grafikái érzékeny lélekrezdülések rögzítései. Kompozícióit összefonódó fantáziajelenségek alkotják, amelyek különleges vizuális univerzumot jelenítenek meg. Olyan összetett világok ezek, amelyek magával ragadják a nézőt, hogy gyönyörködtesse, hogy megfejtse őket, és hogy üzenjenek számukra.

Kisteleki Dóra a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola képzőművészeti szakán végzett 2007-ben, majd a Kaposvári Egyetem képgrafika szakán szerezte meg diplomáját 2011-ben. Azóta rendszeres kiállító és műveit igyekszik minél szélesebb érdeklődői kör felé eljuttatni. 2018 júliusában Sárospatakon, az Új Bástya kiállítóterében mutatta be látványos grafikáit.

A művész alkotásai között gyönyörű álomvilágba csöppenünk – ez az első benyomásunk. Az elbűvölő motívumok dzsungelébe könnyű belefeledkezni. Virágos, felhőtlen-felhős, képzeletbeli jelenetek között barangolhatunk. Képzeletünk könnyen elrugaszkodik a valóságtól és nem győzünk asszociálni ezekben a bámulatos, gomolygó közegekben. Legyen szó zenekari lemezborítóról, versillusztrációról, társadalmi jelenségekről vagy természetvédelmi kampányról, a művész magabiztosan vezeti vonalait minden témakörben. Képei egyfajta szépség-kódok hordozói. Egyszerre jellemző rájuk a lebilincselő látvány, amely azonnal magával ragad, mégis mindegyikben ott rejtőzik egy megfajtásra váró, titokzatosabb réteg is. Amit látunk rajtuk és bennük, az valóban tetszést vált ki. Jellemzően lágy vonalakkal, finom megformálással és sok kedves motívum összekapaszzkodásával rajzolódnak ki képeinek egységei. A gondolati távlatokat nyitó kódok pedig történeteket mesélnek, amelyek lehetnek elképzelték, megálmodottak, de éppúgy teljesen valóságosak vagy akár hétköznapiak is. Mindemellett játékos részletek, mesészerű jelenetek és megannyi apró, kedves mozzanat ott rejlik bennük. Legtöbb alkotása mesevilágot, a valóságtól elrugaszkodott sajátos univerzumot vonultat fel, ahol nem meglepő a repülő hal figurája, hajhullámokon úszó lények társasága, virágok gondolatbeli tánca, elsuttogott felhők motívuma, vagy egy lúd húzta karaván elvitelre összecsomagolt élet asszociációja. Ez utóbbi jelenet elevenedik meg az Élet elvitelre című alkotáson, amely Szabó Balázs Bandájának azonos elnevezésű albumához készült.

A grafikákon gyakran érzékelhetjük a repülés vagy a lebegés állapotát. A különféle szimbolikus és tartalmi jelentésrétegek szorosan kapcsolódnak össze az egyes alkotásokban. Kisteleki Dóra elképzelt és megrajzolt csodaországát különleges lények alkotják: repülő és úszó figurák, indás vonalak, szétszórt tollpíhek, felhők köré csavarodó áramvonalak, apró játékos alakok és perszonalizált állatok. Alkotás közben folyamatosan fejleszt ki újabb és újabb technikákat is. Például régi fotók részleteit rejt el egyes képeiben kollázs technikával. Vagy természeti elemek szürreális hálóját alkalmanként geometrikus, stilizáltabb felületekkel töri meg. A kompozíciók szerkesztésében több irányú összefonódás és kibontakozás figyelhető

meg. Ez a képépítési módszer a grafikus sajátos formanyelve, amely senki máséval nem téveszthető össze. A művészi alkotómunkához legszívesebben akvarellt, tust és színes tollakat használ. De gyakran alkalmaz digitális technikai eszközöket is a kompozíciók végső kialakításához. Rajzaiban hajszálvékony vonalainak hálójába szövi azokat a történeteket, amelyeket gyönyörű vizuális formában szeretne elmondani. Ezek a történetek milliméterről milliméterre bontakoznak ki a papíron, egyre teljesebb alkotásokká. A képi felépítés sokrétűségéhez hasonlóan a művek tartalma is összetett. Minél inkább sikerül elmélyedni a látottakban, annál inkább előjönnek a szimbolikus jelentésrétegek. Az aprólékos rajztechnika megragadja tekintetünket, a közvetített üzenetrendszer elindítja a képekről való gondolkodást. Ezeken az alkotásokon nem lehet csak úgy átsuhanni, nem lehet egy apró pillantás után túllenni rajtuk. Sokrétűségükben maradandó művészeti élményt hordoznak.

Kisteleki Dóra az alkalmazott grafika területén is otthonosan mozog. Szívesen tervez lemezborítókat – a már említett Szabó Balázs Bandája, illetve az Elefánt zenekar számára is – vagy például az Ördögkatlan Fesztivál kavalkádját is az ő fantázia világa idézi meg a plakátokon. Egyedi kompozícióit sokszorosító eljárással funkcionális tárgyakra is felviszi, így azok a hétköznapi pillanataiba is elkísérhetnek minket. Szépségükkel a mindennapokba csempésznek egy kis varázslatot.

Shhh

Az alkotó művei között jelentősek az irodalmi vonatkozások is, ugyanis verses kötetek illusztrálása az egyik legkedvesebb feladat számára. A könyvművesség több dimenziója is foglalkoztatja. Legjelentősebb munkái a Juhász Ferenc verseihez készített rajzok. *Az engem néző Isten* című műhöz készült képen egy, a csápjai által az erdővel eggyé váló szarvasbogarat láthatunk. Az átalakítás vagy átlényegítés módszere szintén gyakran visszatér sorozatainak darabjai között. Egy másik ilyen kompozíció szintén egy Juhász Ferenc vershez, *A szarvassá változott fiú* című költeményhez készített grafikán a szarvas szuggesztív tekintete egy emberi lény vonásaiból rajzolódik ki.

Nagy hatással vannak rá Weöres Sándor írásai is. A két költő írott képei inspirációs forrásként szolgálnak számára. Az irodalom és a képzőművészet összhangra talál a versillusztrációkban. Az irodalomban jelenlévő erős vizualitás, a költői képekben való gondolkodás épp olyan jellemző, mint ezeknek az érzékeny grafikáknak az egyik legszembetűnőbb tulajdonsága, a líraiság.

A grafikus alkotásai között olyan műveket is találhatunk, amelyeken lényeges, nagyon is velünk élő, fontos témákkal foglalkozik. Az egyik legmegkapóbb rajza a nő száját lepellet eltakaró kompozíció (*Shbb*). Az igéző tekintet és a női lélek szövevényességét mutató nővényvilág szépségét – amely egyúttal a gondolatok burjánzását is bemutatja – megtöri a lepel, amely eltakarja a száját, a gondolatok, érzések kifejezésének egyik legfőbb eszközét. Ennek a komplex kompozíciónak a célja, hogy felhívja a figyelmet a mai napig jellemző jelenségre, a nők elhallgattatására. A szimbolikus ábrázolás rávilágít arra a tényre, hogy milyen sokan élnek elkendőzött valóságban, amely erőszakot, hazugságot és fájdalmat rejt. Ennek a műnek a tükrében jól érzékelhető, hogy a művészetnek fontos célja a figyelem felkeltése, vagy az olyan üzenetek közvetítése, amelyek megoldandó problémákról beszélnek. Ettől a küldetéstudatú attitűdtől nem lesz öncélú a mű. Lényeges ez a szerepvállalás, amely más dimenzióba emeli, jelentőssé és markánsná teszi az ilyen témájú kompozíciókat. Mivel ez a fontos tartalom lágy, finom vonalak közül bontakozik ki, ezért érzékletes a két pólusú megjelenítési mód a képi világ és a tartalom között.

Ehhez hasonló gondolatvilágú, erős szimbolikával rendelkező grafika az Önámítás fellegvára. A rajz fókuszában szintén egy igéző szépségű nő látható, aki felfelé tekint a fellegvárra – ami az athéni Parthenón felhőárban úszó, stilizált épületét jeleníti meg. A központi figura gonosz lényeket megformáló halomból emelkedik ki. Ami pedig alatta látható, az mind hamiskás. Ő választja szét a földi és az égi dimenziót. Tekinteten érzékeljük, hogy a magasságot megtestesítő magasságba vágyik, ám éppen csak sikerül kibukkannia a kétarcú világból. A szimbolika ebben a műben is nagyon erős. Például a mulandóságot hiányos számlapú óra idézi meg. A pénzvilág visszáságaira is egyértelmű jeleket találhatunk a pikkellyé változó érmék képében, amelyek egyben a hazugság szinonimáivá is válnak. A kép magában foglalja az emberi élet harcait, amivel nap mint nap viaskodunk.

Tovább haladva Kisteleki Dóra grafikái között, a természetvédelem témakörével foglalkozó lenyűgözően részletező és dekoratív képeket is találunk. A WWF (World Wide Fund for Nature) környezetvédelmi szervezettel együttműködésben megvalósult képekből teljes sorozat állt össze. Ezekben a műveken szembetűnő a szlogenszerű feliratok és a vizualitás összjátéka. A különféle állatok és növények kompozícióiban ugyanis figyelemfelhívó szavakat láthatunk. Például az Egoist szó megfeleltetését az *Ecoist* kifejezésre, amelyben, ha egy betűt felcserélünk, más jelentést kapunk. A széria címe *Biodiversity*, elnevezése a biodiverzitás szóból ered. A kifejezés a fajok sokféleségét jelöli, amelyben a legapróbb alkotóelemnek, a legkisebb rovarnak vagy a sejteknek is ugyanolyan fontos szerepe van, mint a főemlősöknek vagy más élőlényeknek. A kulcs az organizmusok harmonikus együttélése, ahol minden összetevő

az egész hasznára van. Így egészséges és így működőképes a körforgás. Minden mű, amelynek ez a gondolkör a létrehívója, egységes vizuális világot alkot. A kompozíciókon különféle eljárásokkal készült részletek rétegződnek egymásra. Sziluettszerű akvarell foltok idéznek meg néhány jellegzetes állatalakot, vagy éppen a háttér finom részletét képezik. Köztük pedig aprólékos, rajzos elemek realista megjelenítésben hozzák közel hozzánk a valóságot. Ezek a motívumok erősítik a tudatát annak, hogy amit látunk, az nem elképzelt álomvilág, hanem a környezetünk olyan létező csodája, amelyekért az ember felelősséggel tartozik. A képrészleteket átszövő vagy azokon végigfutó szövegek pedig játékosággal és humorral közelítenek a befogadókhöz. A természetben megtalálható különféle növények ezernyi alakja és az állatvilág sokszínűsége kimeríthetetlen inspirációt és motívumkészletet biztosít Kisteleki Dóra számára.

(A lapszámunkban bemutatott grafikák a sárospataki kiállítás anyagát képezték. Kisteleki Dóra műveiről bővebb információk a következő internetes oldalakon találhatóak: <https://www.behance.net/dorikistelevi>; https://www.instagram.com/dorakistelevi_art/; <https://www.facebook.com/kistelevikidori>; <https://www.etsy.com/shop/DoraKistelevi>)

BiodiverCity II.

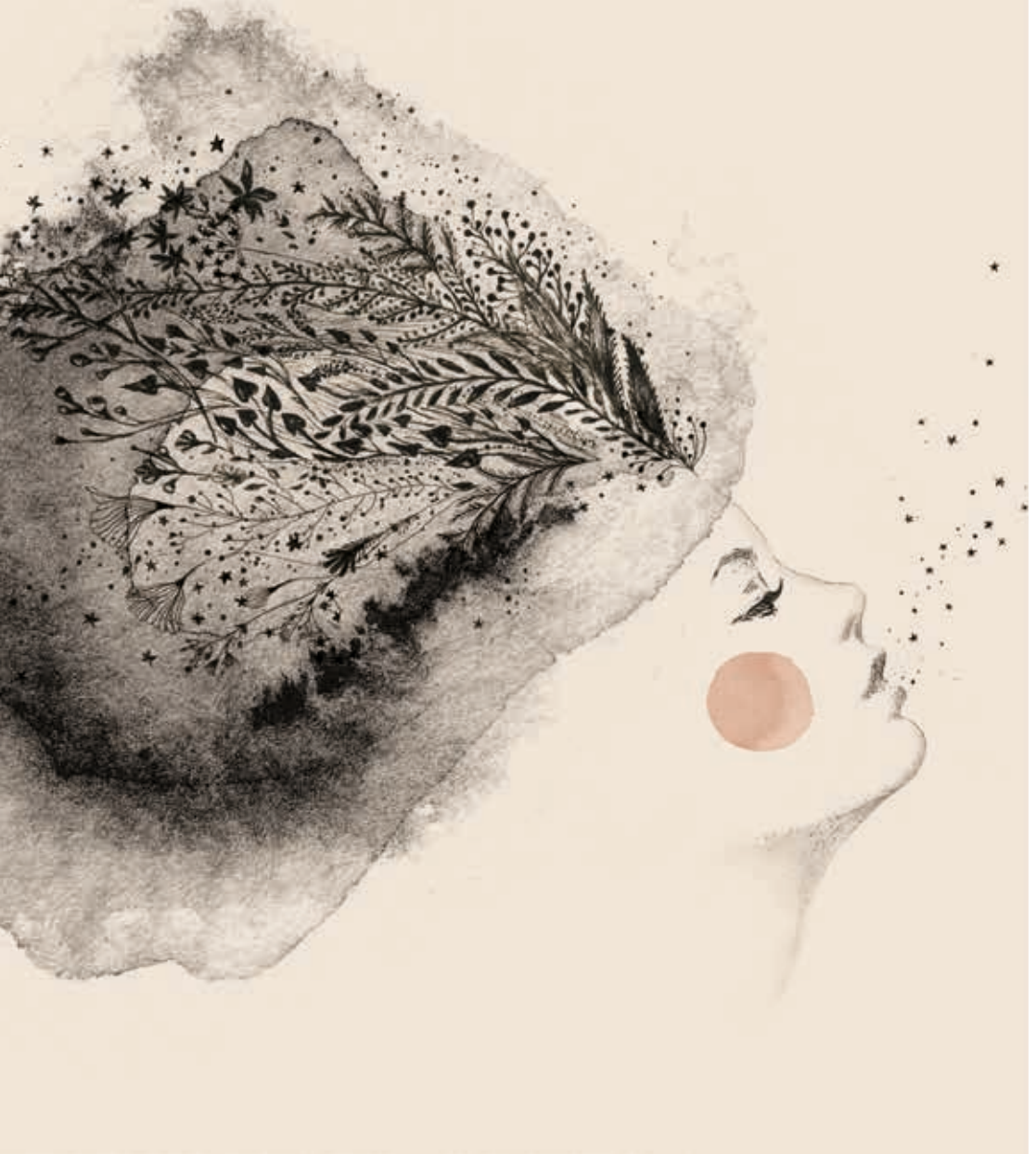

A Pegazus istállóí
Juhász Ferenc illusztráció

Fércelt Álom

Girl with Stars

Oxygen

Citadella of Self Deception

Use more Glass

Ecoist

Fekete Páva
Juhász Ferenc illusztráció

Engem Néző Isten
Juhász Ferenc illusztráció

BÁZELI Eszter Kinga

Apály

Azért még minden este megpróbálok imádkozni. Hogy miért, nem is tudom – talán mert nehéz elengedni ezt a régi, soha nem látott archoz fűződő kötődést, mert túlságosan ragaszkodni próbálok gyerekkorom kinőtt, aggastyánná szelídült víziójához. Isten megöregedett. Mint ahogy öregszem én is, sejtelmesen, alamuszin várakozó titokban, elfelejtve. És hogyha este belealszom az imámba, hogy csak reggel dereng vissza, hogy nem is tudom, hol hagytam abba – az sem lehet véletlen. Mert ki tudja, úgy igazán kérni talán már elfelejtettem. Mert amikor még hittem abban, hogy Isten időtlen és hatalmas játékot játszik velünk, amiben szükségszerűen, törékeny ráhagyással elmerülünk, mert a gondviselés ölelésében sem a hitünk, sem mi magunk meg nem sérülünk, feledhető, elkerülhetetlen karcolásokat leszámítva – akkoriban még kérni is tudtam Istentől. Úgy, ahogy a gyerekek életükben először, pajkos kuncogással, ügyetlenül tanulnak citálni régi, nagyszülőktől örökölt imákat. És én hálás akartam lenni mindazért, amit kaptam, kérni csak keveset és a legfontosabbat akartam, így hát arra kértem Istent, tanítson meg szeretni. Mert azt éreztem, hogy a képesség bennem van, hogy félelem és kérdés nélkül áradna a napvilágra, mint a dagálllyal magasra duzzadó víz, ami vidáman, nevető, gyilkos komédiában szippant maga alá mindent, amerre az útja elviszi. Házakat, falvakat. És nem érti, hogyan is árthat, amikor ő csak egygé válva a nyár zabolátlan, édes zsongásával, boldogságában magába ölelte a világot – hisz csak jót akart. Arra kértem Istent, adjon bölcs és óvatos féket, hogy ne adjak magamból önzetlenül osztogatott töredéket se annak,

akit reménykedő, ostoba gyerek módjára, boldog, hiábavaló hitben egyszerűen félreérték. Tanítson meg szeretni, tisztán, megérdemelten, hogy ne is kelljen mást tennem, mint a lábam átemelnem egyik küszöbről a másikra; anyám öléből egyszerűen bebújva egy másikba. Amiben én méltósággal, a gondviselés örök, békés mosolyában válhatok felnőtté. És hogy valakinek én legyek az utolsó, a legvégső, öröktől fogva vágyott menedék. De Isten, hogy, hogy nem – megöregedett, az imáimból ismerősnek hitt alakja szép lassan kiveszett, és talán mert a szórakozott öreg annyi mindent elfelejt – hosszú évek méla lemondását adta a kezembe, és csak belenevetett a szemembe, hogy ez a keservesen biztonságos lemondás alku és békítő feloldás nélkül legyen az életem. És végül Isten megmutatta azt is, hogy felnőttem. Mert fel lehet nőni így is, és végül az ember olyan dolgokat tud meg magáról, amiket én őszintén imádkozó koromban soha nem hittem, soha nem gondoltam – Isten megtanított a csendesen lappangó, napról napra szórakozottan gyarapodó, mit se értő, magát se ismerő gyűlöletre. Mint a víz, ami a dagálllyal felduzzad, átlépi a partot, a kapkodva emelt gátat, és nevető pusztítással belegörög a világba – hát így gyűlölök én is. Milyen erős szó ez – hiszen én csak magamba ölelem a világot. Hadd roskadjon, hadd ússzon szét lassan alattam – nem is értem, magamon kívül bárki másnak hogyan is árthattam. Itt vagyok, és mint a gyerek, titkos kuncogással, mégis megszeppent komolysággal imára kulcsolom a kezem. Távolinak és idegennek érzem – de amíg el nem alszom, újra megszólítalak, öreg Istenem. Ébressz fel engem. Ne hagyj elaludni, hosszú

évek óta elkopott imámba eszméletlen lázban
belefeledkezni. Acsarkodó, megrugdosott kutya
módjára, aki végleg összetört az emberbe vetett
bizalmában, ezzel a gyűlölettel követelem vissza
érdemtelenül osztogatott töredékeimet. A parttól
messze sodródó hajóból a hánykolódó vízbe szórt
éveimet, és ezt az utolsó pár hónapot, amikor
rájöttem, hogy nincs bennem se megbánás,
se irgalom. Felnőttem, Istenem, pedig mennyire
más akartam lenni – taníts meg újból hozzád
szólni, elképzelt arcodra újra hittel ráborulni,
és mint a víz, a hosszú esők, az áradás után,
az apály megbocsátó zúgásában visszavonulni.

Óceán

Azt hiszem, várni már megtanultam jól. Van néhány finoman csiszolt, együgyű tökéletességig fejlesztett képességem – csibészes húzásom, ügyeskedő praktikám. Ez az egyik közülük. Sok mindenkire vártam már. Volt, aki okot is adott rá – és én úgy vártam, ahogy a madarak a végtelenben unott eltökéltséggel szállnak, és miközben alig változik körülöttük valami, a szél talán néha, és a felhők árnyékai – egyszer csak eléjük hullik az örök nyár földje és az óceán partjai. Egyszóval vártam – sokszor, gyakorlott rutinnal, ismerem a ritmusát, ismerem a fázisait, hajnali pironkodását, gátlástalan lobogását és elhasznált, félrelökött álmait. És most téged várlak. Talán mert ezekben a napokban olyan anyagul széthullanak az ég lazán font rostjai, hogy amikor felnézek, épp ezzel a várakozással ereszkednek az arcomba a nap szürke, nyirkos sugarai. Tél van, január, még korán sötétedik, este a lámpák sárga félhomálya elmossa a házak körvonalait, nehéz imbolygással kúszik az utcán annyi céltalan árnyék, és én hazajövök ide minden este, mert hát hova is menjek – mert egy kicsit szegény és otthontalan lettem én is Budapesten. Te tudod, miért vagyok itt. És én bár mondhatnám, hogy most itt ringatnak meztelen, napsütötte világomban az óceán habjai. Ha jössz, úgyis látni fogod, hogy nem így van. És ki tudja, miért – még szeretném is elmondani. Várlak. És elképzelem, ha egyszer tényleg eljössz, lesz-e bátorságom az első összepillantás után nekilendülni, kitörni a járda kopogásának fojtott ritmusából, át az úton, a kopott zebracsíkon, repülni kócos táncban, páratlan lüktetésben, és partot érni ölelve a tenger sós örvényében. Hiszen még nem csináltam ilyet. Utolsó pillanatban, amikor az útra léptem volna, valami mindig lefékezett.

És most rajtad gyakorolnék. Ha eljössz. Mert mondtad ugyan, de annyian mondták már. Könnyű ígéreteket hintve, a port játékosan az arcomba fújták, én meg, mint a felhergelt vadászkutya, fújtatva haraptam ki a levegőből a nyomát. Ha eljössz – ha tényleg jössz. Én várlak. Ahogy a madarak a végtelenben unottan vitorláznak, és ha el-elhullik is egy, megadón csavarodva a tengerbe, hát Istenem, járulékos veszteség – majd így ejtem bele magam a tengerbe én is – és már csak amíg zuhanok, addig fogom várni, hogy az út túloldalán, még épp csak átszaladok a zebrán, épp te leszel az örök nyár földje, és a szép halállal csábító óceán.

VERÉB László

Kettes fokozat

Az anyja barátja vagyok és nem
az idegen, aki elvette az apját.

Nem tudom pontosan, hogyan
történt a váltás, és hogy ez a váltás
mit jelent egy tízéves számára. Már

vannak élénk, árulkodó jelek, belép-
tetnek az otthontalan gyerekszobába.
Egy-egy merész pillantás, pár vétlen
érintés a kézfejemen. Azt hiszem, nem
ismerek mást, aki ennyire tudattalanul,
felszabadultan tudna rejtőzködni. Az

ajtó is halkabban csukódik. Néha már
ablaknak képzelem. Kertre néző,
négyes vágatúnak.

Őrségváltás

Mióta utoljára láttam, a kutya
két kilót gyarapodott, és most már
abban is biztos vagyok, hogy apám,
három méteres sugáron kívül, csak
látása segítségével hall. Lucifer

kedvenc játéka, egy szürke szövet-
csont, az első, amit közösen tőlünk
kapott, már félig elszakadt. Apám
szerint nem fog teljesen, mert a
csont vastag szára végig fut a párna
belsejében, és az állat fogai még

nem elég erősek ahhoz, hogy egy
tulajdonképpeni kötelet eltépjenek.
Felteszem, nem hallotta kétkedő
válaszomat, és a magyarázatot, hogy
megint miért egyedül jöttem.

KISS Dávid

Bergen

Tízezer évek feszültek bennük,
míg egymást váltották kis jégkorszakok,
csikorgó viták hajszálrepedéseiből
egyre csak mélyültek a törésvonalak.
Aztán elöntötte őket a hallgatás,
és a dermesztő csend közékük fagyott.

Láttam megszületni a tengert:
a fjord fölött sok száz szikla
jégcseppet könnyezett,
és vízesésként zúdult alá a felengedés –
az egész hegy zokogott.

Magasra másztam, hogy mindent belássak,
és maguk közé fogadtak a síró sziklalények:
közös palotánkká tettük az erdőt,
hol halott fenyők törzsei a dizájn bútorok.
Rám otthon csak dobozhegyek várnak –
itt igazi hegyek királya vagyok.

Talán maradnom kellene északon,
hogy újabb tízezer év alatt
valahogy mégis elfelejtselek,
míg eggyé válok a mohás sziklával,
és kisírok magamból én is
dermesztő tengereket.

Szemtől szemben

Emlékszem, azt mondtad,
a szemem olyan kék,
mint a tenger Zákinthosznál –
éreztem, hogy alámerülsz benne,
akár egy bűvár, aki
mélységre vágyik, és odalent
rég elsüllyedt kincsekre lel.

Én borostyánnak láttam a tiédet,
titkokat rejtő, ősi zárványnak:
egyszer foglyul ejtette
egy kihunyó nap sugarát,
most izzó kőként ragyog be
szélfúttá, hideg partokat.

KATONA Ágota

Pogány ünnep

Madármintás tányérokka teríték,
az utolsó Zsolnay-készlet,
de kevés a villa és túl sok a kés.
Rám maradt anyám stafírunghja.
Egykori élettársa látogat meg.
Száradó lepedőm gyűrődéseiben
szerelmének vonásait látja.
Fél felállni a bal kézre terített asztaltól,
a déli busszal kettévágni a nappalt:
harangszóban utazni szerencsétlenség.
Inkább mezei madárfajokról beszél,
gyűrűzésről és elhibázott lövésekről.
A születési dátumomból fejtegeti,
miért festem a hajam avarszínűre.
Hiába keresem a tekintetét,
fácánok körvonalát látom.

Iránytű

Kerülöd az ismert helyeket. Ahol valami veled történt, utat törnek az érzések, végigmossák a betont, a föld az otthonuk. Bőrödön érzed a folyásirányt, ereidben a város végeit. Az éjszakai járat átszeli a patakot, kiégett gyárépület elé dob. Elfelejtetted, merre vagy, a patak forrásához kell eltalálnod, hogy egyenes legyen az út.

VADÁSZ János

Balatongyörök

csillámló víztükör fölé emelkedik
búcsútlan illan el – hűtlen szerető a pára

ősz van a tavon átüt a korareggeli aranyfény
fent sárgul szélesedik a becehegyi ösvény
téged hív lebbenő égbe szállna

de a zöld-fekete földre közönyt hint a fehér ég
s te tudod a szép nem igaz – az igaz nem szép
létünknek nincs harmóniája

magányos csónakod zafírszín csendben ring
átlátszón tiszta a víz – az öbölmederben lent
hatalmas öreg harcsa pihen

tetszhalott tűzhányóidra vak szemeit ráemeli
bölcs feje biccent – visszaint

Butcovan FIGERALD

Fonás

Néztük egymást, ahogy fontad
egy lány haját, szemeid csillogtak,
mint a szétterülő hajcsattok a fényben.
Észrevetted, hogy elpirultam
s pilláid rebegtetésével mintha
legyezni akartad volna elvörösödő arcomat.
Csak azt nem tudtad, hogy a kontúrokat
figyelem a szemeid alatt, milyen szépen
körvonalazzák az arcod.
Így szeretnék én is hozzád simulni,
azonosulva természetességeddel,
mint megannyi vonásod.
Te pedig egyre kevésbé foglalkoztál vele,
mit is csinálsz a kezeiddel,
ahogy szemeid átszűrték a képet.
Gondolataid galériáját jártad körbe
közös pillanatokat keresve,
elengedve a valóságot.
Egyre halványabb lettél ebben a világban,
míg kezeid között a két hajcsomó
te és én, összefonódtunk.

Tétova óra

A fény mintha hideg volna kissé,
pontatlan a tavasz.
Ez zavar.
Ellentétben veled,
mert te komótos vagy, és pontos.
Én mindig kattogok valamin:
kések, sietek, megszólhatnak.
Állandó minden idebent,
fed minket egy üveglap,
csak ketten vagyunk,
és a számok, amik dátumok,
ezek is mi vagyunk.
Lépkedek körülötted,
bár nem tudom, ez kényszer,
vagy már én is akarom,
de sosem érünk össze.
Nem egy pályán mozgunk,
még akkor sem,
ha éjfélkor úgy tűnne.
Ilyenkor mondanám el
mennyire szeretlek,
de te vagy a kismutató,
én meg a nagy.

A harag kovácsa

Kijelentésem
súlyos kalapácsként
zuhant
alá.
Beccsapódott
buta szavaidba,
de azok masszív üllőként
álltak ellent.
Otthagytalak,
de szavaid
tovább vissz-
hangzottak.
Így estére
nem kovácsoltunk
semmit.
Talán egy patkót,
mit csillagokkal
szegeztünk az égre.
Én nyugodt vagyok,
megmártózom a vízben.
Sistergek,
számomra vége.

NYERGES Gábor Ádám

Élete és bukása

(részlet a *Mire ez a nap véget ér* munkacímű, készülő regényből)

*Egy gondolat bántotta Petőfi Sándort, a magyar irodalom legnagyobb költőjét! Hogy a lírai én ágyban, párnák közt haljon meg. Ezért hát így is történt, 1849-ben halt meg, Segesváron, ahol eltűnt a csatában. De odáig még rögös út vezetett. A lírai én 1823-ban született, Kiskunfélegyházában, apja, Petrovics István fiaként, aki kiemelkedett a paraszti sorsból! (Hozzá írta később István, öcsémhez! című híres költeményét.) Anyja grúz volt. (Máriának hívták. Cselédlány.) Költészetének meghatározó témái az alföldi tájegységek (A Tisza, A Dunánál, Falu végén ku*** kocsmá), a szerelem (Szeptember végén, Füstbe menő terv, Reszkető bokor, mert...) vagy a háború (Nemzeti Dal, A helység kalapácsa, Csata Dal). Meg az alkoholistaság (Bor Dal, Borozó, Kocsmárosné az angyal).*

Sok volt még hátra a kicsengetésig, s már felderengeni kezdtek az erőviszonyok. A hátsóbb padokban, elsősorban a nemhivatalosan csak hujjogókórusként emlegetni kezdett férfikar tagjai már nemhivatalosan bejelentették a fegyverletételt, tollukat pár mondatnyi, kiizzadt teljesítményük romjai mellé helyezve. Néha újra felvették, áthúztak egy szót, fölé írtak valamit, komoly arc kifejezést ráncolva magukra, megvakarták a fejüket, ez által lett például enyhén tintás Pálffy Laci tarkója.

Petőfi Sándor gyerekkorában sokfelé tanult (Kiskunság, Kecskemét, Sárlőrinc, Kisújszállás), mielőtt belépett a vándorcirkuszba. Ezért tanácsolta el tanulmányaitól a fura ura, melyért a lírai én verssel állt bosszút. Műveltségét addig palléroztatta, míg egészen kitágult. Katona is volt. Aztán Pestre ment, ahol megkereste Weöresmarty Mihály és Bajza József verseit. Pozsonyban eközben az Országgyűlést tudósította, ebből élt. Weöresmarty ajánlására körbeadták verseit a Nemzeti Körben. Nagyon tetszett nekik. Wachott Imre magához vette aztán, hogy segítsen szerkeszteni a Pesti Divat Magazint. Ettől kezdve magas anyagi helyzetben volt része, mely megszilárdult.

Ő még nem adta fel. Ameddig a tollkaparás kitart, van esély. Ha végig tud sercegetetni teljes negyvenöt percet, az isten se mossa le róla, hogy érti a dolgát. És hát, végül is, tényleg. Tanult böcsülettel, készült-magolt rendszeren, teszi a dolgát, ahogy azt kell. Olyanokra is emlékszik, amiket csak apró betűkkel írt a tankönyv. Még huszonhat perc van hátra, ő ugyan lassan, de végig ír, holott Osztály vagy fele már kidőlt. Persze, a stréberebbek nem „kidőltek”, hanem öt perc után elkészültek, a Móni, az Ildi, a Viki, és, naná, a Görccsger fején diadalittas passzivitás, kész a dolgozatuk, öt perc, Petőfi Sándor pályája és életműve, mi az nekik, mintha csak maguk írták volna a Petőfi helyett is, olyan fejjel dőlnek most hátra. Lefordított dolgozatukhoz már nem nyúlnak, csak biccentenek (engedélykérés gyanánt) Irodalomtanárnak, s ezzel a közegyezményes felhatalmazással könyvet vesznek elő, van pofájuk demonstratív olvasni, míg a többiek szenvednek. Ki attól, hogy még vagy már nem képes mit írni, ki attól, mint például ő, hogy kihúzza a megfontolt körmölést kicsengetésig, mint spórolós pék az igencsak nullás rétestészta.

Nagyon népszerű lett, pedig sovány és alacsony volt, kevés bort ivott valójában, melyet a feljegyzésekből tudunk jól. Ő írta a János Vitézt. Népdalokat is írt nagy számban. Sokat volt szerelmes is. Csató Etelkának írta szerelemből a Citruslombok Etelkének ciklusnyi verset. Utazott is sokat, közben sokat jegyzetelt, ezekről kapta címét az Úti Jegyzetek című jegyzetek. Több lányt is megkért, de azokat nem adták oda neki, mint például Meggyasszay Beátát. Ettől nagyon szomorú lett, és a Felhőkről írt. További szomorú témákról is, mint a Hóhér kötele, továbbá állatokról (A Tigris, A Hiéna, Farkasok Dala, Kutya). (Ezek még 1846. március előtt!)

Tizenkét perccel a vége előtt már egyre kevesebben írnak, a legkomolyabb fejjel ő és Sziránó. Utóbbi, mintha nem is csak meg-, hanem egyenesen átrná a Petőfi-életművet, szenved, de olyan büszkén, mint aki épp újra meg újra megroppan az ihlet súlya alatt. Úgy néz, mint aki abba készül mentem belepustulni, hogy a hátralevő, ah, már csak tizenegy perc hogyan lesz elegendő ennyi minden lejegyzésére, amit ő a világgal, de legalább is a Sibók tanárúrral még megosztani óhajtana, míg ő igyekszik szép eloszlásban, lassan, de biztosan végigírni immáron összes felkaparható, maradék információmorszájával a negyvenötből megmaradt tíz és fél percet. Sok múlik ezen, mert az eddigi dolgozatok tanúbizonysága alapján nem elég magolnia, azt a benyomást is kell keltenie, hogy elmélyült a témában, hát ezen ne múljon, kelti. Győzi még, emlékszik még, van miből. Keze alatt egyenletesen megfontolt tempóban serceg tovább az irodalomtörténet.

Ez évben szervezte meg a tizedik társaságát. Ebben fiatal írók voltak, akikkel együtt szabadságharcukat folytatták a lapkiadók alól, szellemileg, de pénzért is. Ekkorra már a fiatal írók nemzetének vezérévé nőtte ki magát. 1846-tól ismerkedett meg Nagy Károllyal, az erdélyi juhászok igazgatójával, valamint lányával, Szendy Júliával, akivel aztán össze is házasodtak a gróf Koltói Sándor telekén, a kastélyban.

Három perccel a vége előtt már csak Sziránó és ő körmölnek. Előbbi látványosakat sóhajtván, egyre nagyobb pánikban, mint aki még csak most készülne nekikezdeni, afféle leföldelt gyűlölethárítóként lassan de biztosan kezdi magába szívni az összes, odáig azért inkább a Görcsegerék felé irányozott feszültséggomolyt, most már azért legfőképp az ő bűdös, kurva anyját. Eközben egy másik padban már tényleg az utolsó szuflákból születik Petőfi Sándor maradék élete. Biztos benne, hogyha kitart, ha szigorú, de méltányos és az igyekezetet nagyon is értékelő magyartanára látja, hogy ő is egész végig körmölt, elmélyült fejjel dolgozott, valamint mennyiségre is ennyit írt, ami már maga szenzációszámba megy, hogy lehet egyáltalán, emberi léptékkel ennyit írni a Petőfi Sándorról, ezúttal egy hármas, talán egy négyes sem elképzelhetetlen. Már csak két perc, mindjárt vége, mondjuk a Petőfi csekélyke életrajzának is, hogy a kurva anyjába nem tudott az is még legalább egy tizessel tovább élni, de annyi baj legyen, van még akár négy-öt mondat is a cuccban, azt addig még pont kényelmesen kinyújtja.

Arany Jánossal levél útján barátkozott össze, de magánemberként is. Ekkoriban írta meg Összes Költeményét. Szerelme, valamint házassága szerelmi költészetre ihlette több ízben is. Például: Hogy nevezzetek? 1948-ban kitört belőle a forradalom. És a szabadságharc is! A kitörő forradalom és lelkesedés ezek után Pestet meg a lírai ént is elérte. Aki így tudta, hogy a fiatalok élet kell állnia. Petőfiék eközben a Pilvax Kávéházban ültek, és vezényelték, hogy hogy menjen a forradalom, ahogy ez közsímsert is. A forradalom vezetése közben Petőfi folyton verset írt, mint a már emlegetett Nemzeti Dal, a Himnusz, az Apostol. Az Apostolban Petőfi Szilveszternek hívja magát, mert akkor született. 1848-ban nem engedték választani, mert megbukott, mint követ. 1848 ősztől a szabadságharc századosává nevezték ki! Aztán megszületett a Zoltán fia. A lírai én gyász-verset írt a szüleinek, mert azok előtte meghaltak, tifuszból és kolerában is. Bemmél is harcolt sokat. A lírai én Segesvárnál tűnt el végleg, ahogy az Egy gondolatom bántam meg... című versét is írta.

Sziránóra már harmadszor kell rászólni, hogy kicsöngettek, fejezze már be, adja már be végre a dolgozatot. Ő bezzeg pont a csengő visításának első agykéregbemarkoló szekundumával együtt tette le a tollat. Már épp adná be, mikor észbe kap, hát címet még nem is adott, a nevét sem írta rá. Na, az lenne csak az amatőrség! Holott már kezdettől megvolt, csak a nagy izgalomban egyszerűen elfelejtette felírni, hát most gyorsan, noha csak kisszűnet van, és sietni kéne földrajzra, még azért gondosan, lehetőleg gyöngybetűkkel valahára elkészült műve fölé írja még Szilvi, hogy: Petőfi Sándor élete és bukása. Zutty, ott is van már Irodalomtanár kezében, már biztató mosoly villan rá, melyből látja, hogy az látta, hogy ezúttal mindent beleadott, az utolsó pillanatig csak írt, meglesz ez, biztos benne. Jöhet a földrajz, úgy érzi magát, mint egy épp csak belejött szerencsejátékos, essenek hát túl akkor mindjárt azon is.

Mindjárt felelünk, próbált megnyugtatóan vicces és viccesen megnyugtató is lenni Osztályfőnök, de előbb még essünk túl ezen, rántott elő két összetűzött, fénymásolt lapot. Tűzvédelmi oktatás következik, illetve tájékoztató. Lesz majd valamikor gyakorlat is, tűzriadó, amikor leszimulálják az egészet. Mikor lesz a tűz, tanárnő, röfögte be, mint gyorsan üzemi hőfokra lobbanni képes, frissiben bebikázott olajradiátor, épp csak felpirosuló arcpírral Cilke. Nem tudjuk, nem mondják meg előre, Bence, ez benne a lényeg. Na de akkor hogyan készülünk rá? Hát most. Most készülünk föl rá, na kezdjü... Na de mi van, ha aznap pont hiányzom, mert nem szólnak előre, hogy akkor lesz a tűz, aztán, amikor tényleg lesz, nem fogom tudni, hogy kell megégni, mert hiányoztam? Nagyon szellemes vagy, Bence, de ha nem hagyod abba, garantálom, hogy csak veled külön elpróbáltatom még ma az összes menekülőútvonalat... Az jó, akkor megúsztam a felelést. ...és aztán te zárod a felelést. Na, tényleg ne ökörködjünk, mert így csak megy az idő. Én nem ökörködöm, hanem nem akarok megégni, mormogja a bajsza alatt Cilke, mi van, ha a próbariadó közben tényleg kigyullad az iskola? Mi van, ha most gyullad ki, még mielőtt megtudjuk, hogy lehetőleg ne égjünk benn? Tudod mit, Bence, igyekezett Osztályfőnök szigorúan cuki és cukin szigorú maradni, nagyjából, mint aki a pad alá esve próbál az esélytelenek nyugalmaival valahogy mégis belekapaszkodni két zavarbaejtően távol eső székbe, mi lenne, ha szépen, úrigyerek módjára meghallgatná a tűzvédelmi szabályzatot, amit felolvasok, és csak úgy letudnánk ezt a dolgot, jó? Fáradt tanári mosolyára szemforgatás és ég felé nézés a válasz, Cilke enged az erőszaknak, de a tekintete szavak nélkül is megüzeni Osztályfőnöknek, hogy ezért még számolunk. Na, helyes, tündériti vissza alapállapotába a pillanat töredékéig már-már emberivé fásult hervadásban felejtett vonásait ez a végtelenül fáradt késő-harmincasnak kinéző koranegyvenes nő a tanári asztalnál, és nagy levegőt véve olvasni kezd.

Teendők tűz esetén. Az alábbi előírás minden pontja kötelező érvénnyel vonatkozik minden tűzvész esetén a Világlegjobb Gimnázium területén tartózkodó egyénre, diákokra, tanárookra és minden további alkalmazottra. Huh, már aggódtam a takarítónéniért, sóhajtja egy operettbuffó minden finomságával Cilke az akaratlanul is röhintésszerűt krákogó Fostóni fülébe, lehetőleg úgy, hogy azért még Osztályfőnök is hallja. Amennyiben tanóra alatt egy diák tűzesetre utaló jelenségeket észlel, úgyismint: égett szagot (fű, tanárnő, hát itt olyan égés lesz feleltetéskor, hogy én már előre észlelem! Látnok vagyok!, üvöltötte Cilke, de Osztályfőnök komoly izommunkával visszagyűrte túlon túl spontán szájszérlángását magabiztos egyenmosolya tartományába), füstöt, kormot satöbbi (kormot, röhögte vissza, mintha csak maga lenne a tihanyi ekhó, a már eddig is somolygó Sziránó), köteles az órát tartó tanár felé mielőbb jelezni az észlelteket. Azonban, rándult meg Osztályfőnök hangja, mint egy tesiórán túlerőltetett, bizonytalan stabilitású izom, fontos, hogy jelzésével ne zavarja meg a tanóra nyugalma (Osztály fele már röhög), tehát higgadtan, kezét felemelve várja végig társa feleletét, Osztályfőnök hangja ezen a ponton, ha izom lenne, már a szakadás közelében járna, s minden

esetben várja meg, míg tanára felszólítja, az óra nyugalmát közbekiáltással, illetve a pánikkeltés semmilyen egyéb formájával ne zavarja meg. Tanárnő, kérem, tisztelettel, égek. Így jó?, jelelntkezik, persze csak a szimuláció végett legjólneveltebb zsúrfiú stílusában Cilke. Kész, Osztályfőnök megtört, röhög. Nem, mert végig kell várnod a feleletet. És ha sokáig tart, és már annyira megégttem, hogy nem tudom jelezni a tüzesetet? Elmutogatod, higgadtan, pánikkeltés nélkül, tódítja hozzá Schneider, égjél te, hülye puttó, próbál lekeverni egy taslit Cilke. Na, igyekszik befőttesüvegnyi hatáskörével megrendszabályozni a már elszabadult röhögéstengert Osztályfőnökük, még nem vagyunk a végén. A tűzjelző működésbe lépése esetén a tanár köteles felfüggeszteni a tanórát (neeee!, száll be az odáig csak magukban kuncogó lányok képviselésében Szandi), és felszólítani a diákokat a tűzvédelmi protokoll értelmében a terem, majd az iskolaépület elhagyásának megkezdésére. Fontos, hogy a teremben felsorakozott diákok ne hozzanak magukkal semmilyen ingóságot (a földrajzkönyvem nélkül én egy tapodtat sem, inkább bennégek!), s tülekedés, lökdösődés nélkül, rendezett menetoszlopban induljanak meg a folyosón és a lépcsőkön ilyen esetekre kijelölt menekülőútvonalon. Sietni, futni, egymást a távozásban akadályozni a legszigorúbban tilos. Tanárnő, mennyire tilos sietni? Mármint, aki lassabban megy, jobb jegyet kap magatartásból? Tóni, amilyen magatartásjegyre számíthatsz, szerintem ezzel felesleges veszélyeztetned az életed. Höhöhő, Fos, te kis, höhő, tűzről pattant menyecske, höhöhő, ébred föl ezen a ponton Bödön is. Na jó, elég volt, vicces volt, de most már tényleg vegyétek komolyan, ezen akár életek is múlhatnak, igyekszik mégis megzabolázni a tengert Osztályfőnök. Őőő, elnézést, hogyne. Hogyne, tanárnő, elnézést. Két poénnal későbbig tartja még magát Osztályfőnök, aztán enged a nyomásnak. Bence, kérlek, menj le a tanáriba, másold le ezt a két oldalt, és ha visszaértél, oszd szét mindenkinek. Inkább lenne a tűz, tépi ki Cilke Osztályfőnök kezéből a hatályos tűzvédelmi rendet, és komótosan megindul az ajtó felé. A folyosón aztán rendezett menetoszlopban haladj, ne tülekedj vagy lökdösődj, szól még utána Osztályfőnök, a szemét törölgetve, a válaszul tompán felhangzó kurva anyád már kivehetetlen hangfoszlányként gyűl el az ajtónyikordulás zajával.

Szilvi végül kegyelemnégyessel éli túl a felelést, mondván, ez inkább egy hármas, de Osztályfőnök látja, hogy készült, mennyire igyekezett, ezt így biztatásul kapja. Holott az a hármas is inkább tűnt belülről, tanári szemmel kettesnek, de most mit szívózzon, ez a szegény lány tényleg igyekezett, és ez a nap már úgyis a kutyáké. Egy ilyen röhögős, vidám napon, ahol végre még eggyel közelebb került a közösséghez, ennyi jóindulat talán még pont beleférhet. Különben is, már csak arra vágyott, hogy levehesse az átizzadt blúzt, az aznap valahogy mindenét nyomó, folyton félrecsúszó melltartót, a lábát minduntalan törő cipőt, kicsatolhassa az övét, és tetőtől talpig mackóban végre nézhessen valamit. Bármit, nem számít. Egy kevésbé kifacsart napon nagy eséllyel továbbkapcsolt volna a keletnémet hegyimentők teljesen ugyanolyan kalandjait feldolgozó, végtelen epizódszámú sorozatról, de úgy érezte, most ez is megteszi. Mi több, ez a legjobban, hiszen hipnotikus unalmavál szinte álombaringatja, eggyel közelebb a még mindig oly távoli elérhetetlenségben, hiába a gyors kartempó, közelebb se-hogy sem kerülő szárazföldként a beláthatatlan messzeségben hullámozó, inkább csak sejtett, mint elérhetőnek remélt hétvége felé araszolgatva. Az első percekben szinte észbe se kapott, végtelen fáradtsága üres, belső kongásában fel sem fogta, milyen, amúgy is csak nagyon enyhe tudatviszhangokat ver az aktuális rész. Csak amikor a helikopteres légimentők már a ledőlő gerendák, kormos, félig bedőlő támfalak közt kaparásztak egyre kétségbeesettebben, félig megégett túlélők után kutatva, riadt fel pillanatnyi kényelméből, hogy mi van, ha aznap, meg úgy általában is, mégis elbaszta. Aztán elaludt, röviden, de mélyen. Valahogy még elvánszorgott fogat mosni, majd az ágyáig, és igyekezett pozitívakat gondolni, hogy legalább álmában ne ez legyen mindig.

TUSNÁDY László

Giuseppe Ungaretti, a „Nagy Háború nagy költője”

Jegyzetek Madarász Imre kismonográfiájáról

Mire a levelek lehullottak, egyre világosabb lett a vész. Egyre sötétebb színekben mutatta meg végzetes és iszonyatos arcát. Rügyek, virágok újra fakadtak a fákon, de voltak, akik vissza sose tértek. „Babér csak harcmezőn terem” – zúgta, üvöltötte, kerepelte, zakatolta az elszánt, tébolyult gépezet, de a halottak nem szóltak vissza, csöndszakadékukból nem kiálthattak irgalomért, könyörületért – saját elveszett, mások fenyegetett életéért.

Nem szólhattak – a józan ész nevében főképpen nem. Jött a „hajfodrász, a tavasz”. Virágba borult Itália is, és a szővirágok mérget leheltek a jövőre. Épp akkor, amikor már nyilvánvaló volt, hogy Vilmos császár hangzatos jóslata nem teljesedett be, tehát a háborús gépezet megállítására egyelőre nincs remény, kitört a vész Olaszországban is. Mindez épp abban az irodalmat kedvelők által áhított időben történt, amikor Dante születésének hatszázötvenedik évfordulóját kellett volna méltóképpen megünnepelni.

1915. május 23. végzetes nap. Megdöböntő, hogy akkor és ott, ahol mindez megtörtént, mily kevesen érezték ennek a súlyát, rettenetét. Ráadásul a józanodás is lassan következett be, vagy sohasem. Több mint ezer nap telt el ebben a halál-éjszakában, és éppen száz évvel ezelőtt, 1918 júniusában volt minden idők egyik igen kegyetlen eseménye, a piavei offenzíva. Erre emlékezünk, és mindarra, amely az olasz fronton történt a vértől pirosuló évek alatt, hiszen ezeregyszáz év során a Nagy Háborúhoz fogható hasonló

esemény nem volt a két nép történetében.

Szinte képtelen, pokoli alászállásnak az útját járjuk végig, ha megidézzük az adott kort. Ott sajog az ember előtt a régi felismerés: a Risorgimento jelszavai az első világháborúban a visszájukra fordultak. Az egykori eszmeiből megszületett a torz. Gabriele d’Annunzio a hadba lépés, majd a vérontás megszállott híve volt. Marinetti szívét (ha volt neki) a pusztítás látványa dobogtatta meg. A bűvárok rettegnek a mélységi mámortól. A harc megszállottai épp az ilyen természetes emberi félelmet alakították az újmódi kannibálok véres örömévé. Míg minket sorsunk, történelmi helyzetünk, szabadságjogaink nagy idejű megfogyatkozása sodort bele az első világháborúba, addig Olaszország hangadóí, döntéshozói a túlbecsült nemzeti érdek, a furcsán és hamisan értelmezett hősiesség demagóggá tett jelszavával százezrek ártatlan életét röpitették bele a halálszakadékba.

A háború, mint nagy lehetőség tere – ennek képtelen látomása mozgatta a futuristák és a hozzájuk hasonló, hamisan lelkesedők megszállottságát. Raffaello Franchi és több más irodalmár önkéntes volt. A Mazzini és Garibaldi által megálmodott haza álnagyság eszméje után futott. Ennek a rohanásnak több író hőse is volt. Giulio Bechi részt vett az eritreai harcokban, később a líbiai háborúban. Ezrede élén a San Michele hegyen sebesült meg: súlyos fejsérülése okozta halálát százegy évvel ezelőtt.

MADARÁSZ IMRE

A NAGY HÁBORÚ NAGY KÖLTŐJE

Giuseppe Ungaretti
és az első világháború

A sort még lehetne folytatni. Könnyen beláthatnánk, hogy egy nemzet részéről a háború, mint végzetes teher (így adatott meg nekünk), vagy mint „választott megoldás” (ez volt az olaszok számára) – csak rosszra vezető, szakadékba taszító örület. Olyan jelenség, amely élesen elkülöníti az olasz és a magyar nép száz évvel ezelőtti állapotát, helyzetét. Oly meg hasonlóságnak lehetne ez az alapja, amely újra és újra olajt önthetne a gyűlölet tüzére. Ám a két nép évezredes barátsága nem szakadhatott meg.

Az édesanyák rettegve itt és ott is imádkoztak fiaikért. Ezek közül sokan zuhantak a halálszakadékba, esetleg fagytak bele az Alpok gleccsereibe, és most a klímaváltozás hatására bukkann elő összeroncsolt testük. A sebek iszonyú marását, sajkását már nem érzik. Mi jelenhetett meg előttük utolsó pillanatukban? Sorsuk, sebük már nem fáj, de az értük patakzó könny utolsó tördőfészként hasíthatott beléjük... Ezt a kort, ezt a tragédiát ismerhetjük meg Madarász Imre legújabb könyvéből. Történelmi idő: az emberi történelem legkegyetlenebb századának az első „nagy lépése”.

Madarász Imre Giuseppe Ungarettiről írt könyvében ennek a borzalmas eseménynek a legnagyobb költői visszhangját, legmélyebb emberi vallomását adja vissza. Huszonnyolc évvel ezelőtt jelentette meg fordításait a nagy olasz költő verseiből. Egy igen jelentős alkotó életében hatalmas ez az idő-ív, Madarász Imréében is az, de az ő esetében van, ami változatlan: a tisztaság, a lelkesedés az igazi értékekért, a töretlen hit a művészet gyógyító erejében.

Bizony kell ez a gyógyítás. Nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy az emberiségnek rá kell döbbsennie arra, hogy a kannibalizmust nem folytathatja vég nélkül. Korunk irgalmatlan „állapotegyenlete” győz meg arról, hogy ezzel a kérdéssel egyre komolyabban kell szembenézni.

(Madarász Imre: A Nagy Háború nagy költője. Giuseppe Ungaretti és az első világháború. Hungarovoxx Kiadó, Budapest, 2017. 132 o. ISBN 978-615-5562-86-0)

A.GERGELY András

Tejberizs-mozgalom, lego-figurák, meztelen lányok az elnyomók ellen

Fura állapot, ha az ember arról olvas háromszázötven oldalas könyvet, hogyan lehet békésen, humorral, ócska fegyverek nélkül is közösségi forradalmat csinálni, s teszi ezt íróasztal mellett vagy fotelban ülve... Eközben megtudható, hogy ha makropolitikai céljaid vannak, menj talán hamiskodó politikusnak, viszont ha emberi igényeid, társaságod, értékrended és bátorságod tobzódik, akkor inkább gondolkodj el, mire mennyi energiád és kitartásod juthat a belátható jövőben! Nem érsz rá – ez lesz a konklúzió! Az alaplecke pedig viszonylag egyszerű: ha lemondasz a kísérletről, s élteted a kételyt, hogy magad min (és min nem), továbbá mit (vagy miért nem) tudsz módosítani a Nagy Egész eredendő tökéletlenségéből, akkor vesztettél. Ha megszerénytelenül belenyugszol abba, hogy semmiféle változás nem múlik épp rajtad, akkor is a szenvedők helyén találod magad. Saját döntés, önerő, elszánás, amitől mindez függ. Akár ha győzhetnél is helyette. S ha ellene is, de érte...

Még ha tán nem hiszed, hogy könyvek olvasásától bármi is változna a társadalomban, s ha korábbi lelkesültségeid már elpunnyadtak, ne is görcsölj velük, hanem inspiráldj! Most jelent meg az Útmutató a forradalomhoz című, igazi mozgalmár kötet, amelynek szerzőjéről korábban aligha hallhattunk, de bizvást remélheted, hogy példatára alighanem meglepi mindazokat, akik már túl vannak a társadalomtudományi alap-

ismereteken vagy történeti és világpolitikai alapképzésen.

A szerző, Szrgya Popovics tanításai és alapkérdései szinte egyszerre szólnak a nagypolitikai híroldalak apró sorai, rejtőzködő mozgalmárok intim közleményei és a civil kurázsit elvonulási helyszíneken oktató ellenzékiek nyílt tézisei helyett vagy mellett is. A kötet ugyanis valamely globális gesztussal egyszerre tanít százazreket a mozgalmi szemléletmód alapjaira, idéz föl helyenként több földrésznyi aktuális példát (kínait, filipínót, egyiptomit, tunéziait, burmait, indiait, ukránt, amerikai, dél-afrikait, moszkvait, Maldív-szigetét, dél-koreait, szerbiait, és tucatnyi mást is) a sikeres és az elbukott rendszerkritikai törekvésekből, s vitatja el tegező és tartózkodó hangnemben a „nagypolitikai” fenekedések mindenkori sikerét. De úgy, hogy mindössze egy fölmutatott ököl (ami a szerbiai ellenállás jelképe volt és maradt) a legerősebb és legagresszívabb érv, amely a civiljogi platformon megjelenik, egyetlen csendőrpofon visszaadása sem hangzik el, semmiféle nyilvános kivégzés és bombarobantás igénye meg nem fogalmazódik, sőt: még a vallási vagy etnikai konfliktus-mezőből sem jön elő terrorfenyegetettségi komponens. Nincs ideológia, nem kísértenek a régi és bevált erőszak-módszerek, senki nem kap késztetést szabotázásra vagy veszélyes akciókra, amelyek a hatalom erőszakjára viszont-erőszakkal válaszolnának. Ötletek, jó praktikák, bevált javaslatok vannak, szín-

te tanmeseként és meglehetősen számban. Izraeli tejberizs-forradalom, San Franciscó-i „kutyaszar-mozgalom”, Lego-figurák vagy Kinder Surprise játékkatonák, idegenforgalmi hírek, életminőség-kampány és tankok elé álló civil kurázsi, belső szervezettség és ügyesen kihasznált alkalmak sokszínű köre az, ami az uralmi rend merevségét a jókedvűség és közlékenység eszközével lehet képes lebírni. Ezeket halmozza a szerző súlyos fejezetekbe, belső kontrollal, derűvel, fantáziát próbára tévő invenciózussággal. De leginkább a készítés kevésbé rejtett céljával.

Vérbő publicisztika, bennfentes politikatudomány, akcionalista tréning, világszervezeti áttekintést és alternatívákat egyszerre kínáló közpolitikai „tankönyv” ez, mégpedig olyan szerzőtől, aki a Milosevics idején eluralkodott belső terror részbeni kárvallottja, amúgy pedig a túlsúlyos államgépezet fölényét az emberi, morális és fizikai ellenállás erejével, a kitarítás humorával és a praktikus ötletek tömegével tudta megkérdőjelezni az *Otpor!* (Ellenállás!) mozgalma révén, néhány tucat emberrel szövetségben. Azaz: együtt, partnerségben, összetartásban és kitarításban, mély emberi elköteleződésben... – ha ugyan cselekedni is hajlamos lennél, nemcsak povedálni... Persze kulcskérdés: akarsz-e tényleges változást és bírod-e majd szufflával, van-e víziód, és rájössz-e, mivel lehet hatni másokra, akik elvben társaid lehetnének óriási tömegek nevében – de lesz-e türelmed, kitarításod, szervezetséged, közeli és távoli célod, megoldási útiterved mindahhoz, amit elindítasz?! A kötet két nagyobb „tárgyköre” az „elméletitörténet” és a gyakorlati cselekvések, célképzetek, kivitelezési eljárásmodok felé kalauzol. „A kicsi, megnyerhető és világos célért folyó kezdő meccsek fognak segíteni abban, hogy felkészülj az eljövendő nagyobb kihívásokra...” (216. o.).

A szerző ugyanis egyike a szerbiai háború nemzedékének, az *Otpor!* pedig egyik fő iskolája a gondolkodó, viccpártias leleménnyel cselező, a hatalmi ostobaságot önnön eszközeivel fölülmúló mozgalomnak. A kötet

SZRGYA POPOVICS

MATTHEW MILLER közreműködésével

Útmutató a forradalomhoz

Hogyan lehet tejberizs, Lego figurák és más erőszakmentes eszközök segítségével közöskéket mozgósítani, diktátorokat megbuktatni vagy egyszerűen megváltoztatni a világot

hol távolságtartóan végzi el rendszertipikus jegyeket tartalmazó elemzéseit, hol intim találkozózik lefolyását meséli el, hol tegezve hoz zavarba az érdektelenség és válasz-erőszak szükségességét hirdető szemléletmódok kapcsán, hol pedig ironikus és bölcselői rutinnal ismerteti a közös cselekvés feltételeinek és az erőszakmentes ellenállás technikáinak verzióit. Nem kell és nem is jó, ha van erőszak. Első körben elég még a „*Nálunk ilyen nem történhet!*” fejezet néhány kételye és tanulsága is, azután a legbarbárabb diktátorok vereségeinek hosszú sora következik a kötet további fejezeteiben: „*Álmodj nagyot, kezd kicsiben!*”; alkoss *Jövőképet*; „*Ne vess, egészen a győzelemig!*”; fordítsd az elnyomást az elnyomók ellen, akár meztelen lányokkal is!; vedd észre, mennyire „*Egységben az erő!*”; tervezd meg és kövesd végig a győzelemhez vezető utat, önelégültség nélkül!; „*Fejezd be, amit elkezdted!*”, anélkül, hogy elbizánnád magad vagy végső sikert képzelni oda, ahol ez még csak a jelen!; s ha kellően kreatív vagy, épp *Rajtad múlik!* mindaz, ami történhet! „Csak” ennyi

a recept, csakis ilyen szelíd és szolid a program, s nem több a tét, mint a léted és közös-séged létének jobbrafordulása! „Csak” ennyi, de ez sokszor minden is.

Épp ezért talán mindig vedd is észre, hogy nem hősre és világmegváltó mozgalom-ra van szükség. Hisz akár a szerb titkosszol-gálat, a putyini kivégzések, a burmai szerze-tes-bebörtönzések, az izraeli túró-kereskede-lem, a maldív nyugdíjreform és egészségügyi piac, a szíriai női sport, valamely tüntetésen csókolódzó párok, esetleg Monty Python-jelenetek analógiái, non-verbális gesztusok a hatalom csicskái ellen – mindezek konkrét példái legtöbbször alkalmasak lehetnek arra, hogy majmot csinálj belőlük, kiforgasd őket hamisságukból, lealázd nagyképűségüket, elbizonytalanítsd szolgáló bíráikat, virággal kedveskedj a terrorelhárító rendőrosztagnak, s tudatosítsd a hatalmasokban, hogy egyszer mindennek vége lehet, s valamikor minden kiérdemesült a vesztesek közé kerül. Csak idő kérdése ez is. „Indulj ki abból, hogy a legtöbb ember érdektelen, motiválatlan, kö-zömbös vagy kimondottan ellenséges. Aztán vegyél elő egy papírt – akár egy szalvéta is megteszi –, és rajzolj egy vonalat. Rajzold oda magad a vonal egyik oldalára, és gon-dold végig, ki állna ott melletted. Ha a vá-lasz csak néhány ember, akkor kezd előlről a tervezést, függetlenül attól, hogy mennyire vagy elkötelezett az ügy iránt, vagy mennyire nyugtalanít a probléma. Ha sikerül magadat, barátaidat és nagyjából az egész emberiséget a vonal egyik oldalán elhelyezned, a másikra pedig egy maroknyi gonosz fazon került, ak-kor nyertél” (55. o.).

Tehát mindazonáltal nincs „okos” má-solás, nem folyhat leleményes mintakövetés, nincs „bevált” metódus. Csak figyelés van, tanulás, ötletelés, kreatív készségek mozgó-sítása, a befogadó társadalmi világ ismerete, az érdeklődés csíholása és fenntartása, az apró jelek tömege, kitartó és elszánt vállá-lás lelkiismeretes képvisellete, állandó moz-galombővítés, együttműködés, s főképp a jövőkép hite, forgalmazása, elfogadtatása,

közössé tétele, meg a reflexiók minduntalan újraelemzése. A részgyőzelmek még nem valóságok, hanem körülmény-változások, jelek egy jelrendszerben, melynek folyama-tos önreflexiója a legfőbb feltételek egyike. Nem „A zsarnok” van ellenünk, nem „A Diktátor” mindenkori buktatását elősegítő tanmese-gyűjtemény ez a zsebkönyv, hanem az erőszak ellen és nélkül lehetséges túlélés, rezsimdöntés, boldogulás készsége, nyitott-sága a fő üzenet.

Popovics könyve persze nem attól jó, hogy leíró elbeszélés egy-egy eseménysorról, ideológiai alapozás egy anarchista szeánsz-hoz, vagy hatalomkritikai megerősítés az uralmi ostobaság egyetemességéről, esetleg tényleges tankönyv, használati útmutató a politikai ellenállás célrendszeréhez kötve. Legfőbb erénye mindezek mellett/helyett, hogy nem kíméli önmagát, saját mozgalmu-kat, párhuzamosan zajló kontroll-példákat, sikertelen vagy felfuvalkodott kísérletek baj-gyűjteményét, elvakultságok és tévképzetek „rossz példáit” sem. Célja nem a forradalom exportja, sem a tankönyvi magabiztosságú civilitás-tudományi alapozás, sem a névtelen mozgalmári sikermenedzselés propagandá-ja. Egyszerűen csak tanácsokat ad úgy, hogy élő és életképes példák eszköztárát mutatja föl, akár nemzetközi összehasonlításban, akár globalizáció-kritikai összefüggésekben, akár csoport-tréningek ismertetésével, akár analógiás változatokban – de mindig az em-berre, a létező, gondolkodó, kérdező, tétova és bizonytalan lényre is koncentrálv. Azt üzeni: ha lehet egyáltalán megváltoztatni a világot, s lehet diktátorokat megbuktatni, akkor azt csakis erőszakmentesen, humor-al, életvidáman lehet, mert másképp nem is érdemes. Persze, cáföld meg, ha képes leszel majd rá!

Képes, mert a közösségi viselkedés, a bárhol lehetséges szeretet, a tétova illúziók és a sokrétű kultúra-elsajátítás, erkölcs és relativizált spirituális értékek kérdései töltik ki aktuális napjaink kihívásainak és próbatét-eleinek naptárát, ha olykor teóriákban, más-

kor víziókban, gyakorta tapasztalati tudásban és megfigyelések változataiban, amelyek hol régi koroké, hol más korok napjaié, saját világainké és más kultúráké egyaránt. Ideillőnek látszott a korok és közösségek, tárgykörök és ideák hatástónusait egymás mellé rendelni a föntiekben, amelyek csupán a látszat szerint széttartóak vagy kuszák. Közelebbről nézve viszont gyászok és alárendelődések, örökségek és ellenállások, élményközösségek és

történeti folyamatok megannyi hullámáról van szó, amelyeknek illetően egyberajzolása is csupán kísérlet a teljesebb belátás, a megértőbb felfogás, a jelent is meghatározó múltbéli kötődések megnevezése felé.

(Szrgya Popovics (Matthew Miller közreműködésével): *Útmutató a forradalomhoz. Göncöl Kiadó, Budapest, 2017. 252 o. ISBN 978-963-9183-91-9*)

A szarvassá változott fiú
Juhász Ferenc illusztráció

LANSZKI Anita

Tanulmánykötet a digitális történetmesélésről

A tanulás informális és formális színterein megfigyelhető, hogy az otthoni és az iskolai digitális eszközpark bővülése évről évre erőteljesebb. Az elmúlt tíz évben a személyi számítógépek mellett megjelentek az okoseszközök is, amelyek olyanok, mint a svájci bicska, kis helyen elférnek, mégis bennük van minden: fényképezőgép, videokamera, diktafon, játékok, naptár, szótár, térkép, óra, könyvtár, újságok. Ezek korábban mind különálló, fizikai eszközként álltak a pedagógusok és a tanulók rendelkezésére a tanítási-tanulási folyamatban, ma pedig egy zsebben, táskában hordozható multifunkcionális tárgy helyettesíti a megannyi segédeszközt, sőt napról napra százával jelennek meg újabbnál újabb applikációk, melyek közül számos a tanulás szolgálatába állítható.

Az okoseszközök lehetővé teszik a folyamatos online jelenlétet, amely a tanulói kommunikáció és együttműködés tekintetében azt jelenti, hogy a tanulási folyamat az iskola keretein kívül már nemcsak egyéni, hanem kooperatív feladatmegoldásokat is magában rejthet. Számos olyan felhőalapú alkalmazás van, melynek segítségével a tanulók egy dokumentum, táblázat, prezentáció, szöveghő, idővonal, sőt akár videó elkészítését is közösen végezhetik el.

Az információs társadalom nyújtotta lehetőségeket a tanulói tudásépítés szolgálatába lehet állítani, ebben azonban megkérdőjelezhetetlen a pedagógus szerepe. Ő az a szakmai referenciapont, aki a tanulónak fo-

lyamatos visszajelzésein keresztül tükröként szolgálhat, aki a tanulók kommunikációját és kooperatív tevékenységeit facilitálja egy megbízható, nevelési-oktatási célokat szolgáló módszertani keretben.

Innovációra nyitott tanáraink eszköztára egyre bővül a tanítási-tanulási folyamatban kiválóan alkalmazható online alkalmazásokkal is. A digitális tolltartó tartalmának gyarapodása azonban nem feltétlenül jelent egyet a személyes pedagógiai kultúra frissítésére való nyitottsággal, hiszen sok pedagógus ugyanúgy használja az interaktív táblát, mint a hagyományos táblát vagy a projektort – kizárólag frontális helyzetben –, a tanulói pedig passzívan ülnek továbbra is az osztályteremben. A magyarázat és a bemutatás módszerét a tanulók interaktív, kreatív tevékenységeire alapozó eljárásokkal kívánatos kiegészíteni, amelynek során ugyanúgy bevezethetők különböző digitális eszközök. Mindehhez azonban kevés a pedagógus részéről a digitális eszköz ismerete és a technológiai tudás, mivel módszertani ismeretek is szükségesek. A tanulónak éreznie kell, hogy online tevékenysége, digitális eszközhasználata nem öncélú, hanem alá van rendelve az aktuális tantárgyi tartalom elsajátításának, illetve az önismeret pedagógiai céljának. A tanulóközösségben magas eszközhasználati és technológiai tájékozottsággal rendelkező tanulókat sem szabad egyedül hagyni a tanulási folyamat során, hiszen – bár szorgalmasan kommunikálnak egymással – nem mindig tudnak

olyan alapvető műveleteket elvégezni, mint egy dokumentum megosztása vagy e-mail-ben történő elküldése, esetleg a letöltött tartalmak mappába történő rendszerezése.

A tartalomszervezés szellemi háttérirányítója tehát továbbra is a tanár kell, hogy legyen, akinek szerepe fontosabb a digitális világban, mint valaha: segítenie kell tanulóinak orientálódni az internetes kommunikáció sokszor kesze-kusza világában, keretet kell biztosítani, amelyben a tartalmak világosan a helyükre kerülnek, és bölcs útmutatással kell koordinálnia tanulói (akár digitális) kommunikációját és kialakítani bennük a reflektív, kritikus, mégis humánus szemléletmódot.

Az ezredforduló óta világszerte egyre nagyobb népszerűségnek örvend az a nevelési-oktatási módszer, amely a digitális történetmesélés (= digital storytelling, továbbiakban: DST) névre hallgat, egy eljárás azok közül, amelyek segítségével a különböző tanulás-szervezési formák, az offline és online tanulói tevékenységek komplex egységet alkotnak.

A kötet első felében olyan tanulmányok találhatók, amelyek az eljárás elméleti hátterét adják. Ollé János a módszer didaktikai konnotációit tárja fel, míg Lanszki Anita rávilágít annak módszertani komplexitására. Soltész Erika a DST problémamegoldó gondolkodásra kifejtett hatását járja körül, Kovács Cintia pedig párhuzamba állítja a projektalapú tanítási-tanulási módszerrel. Námesztovszki Zsolt bemutatja, melyek azok az ingyenes, okoseszközökről is elérhető alkalmazások, amelyeknek segítségével ki egészíthetők vagy akár teljesen el is hagyhatóak a módszerhez kapcsolódó asztali gépnél végezhető digitális tevékenységek.

Számos tanulmány foglalkozik a DST nagyszerűségével. A digitális történetmeséléssel elméleti szinten szimpatizáló pedagógusokban azonban felmerül a kérdés, hogy hogyan alkalmazható az angolszász pedagógia világában jól adaptálható módszer a magyar közoktatás rögválójában. Fejleszthetőek-e általa a NAT-ban meghatározott kompetenciák? Hogyan ütemezhető-

ek úgy az órarendbe a módszer lépései, hogy az éves tanmenet ne boruljon fel? Milyen infrastrukturális háttér kell a megvalósíthatósághoz? Hány tanulóval a legideálisabb ki próbálni? Milyen korosztályú tanulócsoporthal alkalmazható a legzökkenőmentesebben? Milyen tantárgyak tematikájába illeszthető be leginkább? Milyen a befektetett idő, energia és a tanulói kompetencianövekedésként mutató megterülés aránya? Milyen tanulásszervezési formák segítségével kivitelezhető a legoptimálisabban a folyamat? Mennyi idő és milyen digitális eszközök kellenek a filmek kivitelezéséhez? Hogyan, milyen szempontok alapján lehet értékelni az elkészült produktumokat?

Mindezekre a kérdésekre választ kaphatunk, ha elolvassuk a kötet második részében lévő esettanulmányokat a jelenleg is köznevelésben dolgozó, szakmai innovációra rendkívül fogékony pedagógusok tollából. A tanárok különböző tantárgyi környezetben, változatos iskolatípusokban, eltérő infrastrukturális háttérű és tanulói összetételű intézményekben próbálták ki a DST-t, így a számos írás közül bizonyára megtalálja a kötetet forgató olvasó azt az esettanulmányt, amelynek tapasztalatait saját szakmai munkásságában felhasználhatja.

A tízennégy szerző 2017 februárjában sikeresen elvégezte a Virtuális Egyetem Digitális történetmesélés az oktatásban elnevezésű intenzív nyílt online kurzusát, amely során alapos ismeretekre tettek szert a módszer elméleti-történeti hátteréről, de ami ennél is fontosabb, megismerték az eljárás precízen egymásra épülő szakaszait, és a learning by doing elve alapján ők maguk is kipróbáltak minden egyes lépést. A kurzus mintegy 150 résztvevőjének jelentős hányada a köznevelés gyakorló pedagógusa, akik az online képzés során szakmai fórumbeszéléseket folytattak egymással a módszer egyes elemei kapcsán, konstruktív javaslatokkal, ötletekkel építették egymás tudását, kollektíven bővítették a digitális történetmeséléshez használható eszközök listáját. A Schoology

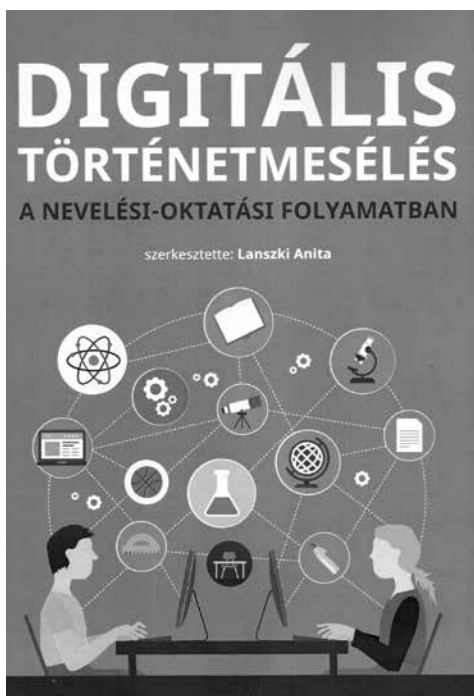

keretrendszerben lehetőségük adódott az egyéni és a plénum jellegű tanulószervezési módok kipróbálására, ami modellezte a digitális történetmesélés osztálytermi alkalmazását, egyben felvillantotta annak a lehetőségét, hogyan lehet opcionálisan kiegészíteni a kontakt tanulói tevékenységeket online aktivitásokkal. A kurzusra a koronát minden kétséget kizáróan az elkészült digitális történetek tették fel. A résztvevők örültek saját kompetenciáik fejlődésének, önkifejezési eszköztáruk bővülésének és annak, hogy megismerhették egymás emberi vagy szakmai, de mindenképpen kreatív elbeszéléseit. A képzés legfőbb pozitívuma az volt, hogy a pedagógusok a saját bőrükön tapasztalhatták meg a módszer működését, ami elősegítette a későbbi alkalmazást, immár tanári szerepben.

Az esettanulmányok szerzői Magyarország különböző tájegységeinek, település- és iskolatípusainak tanárai. A tanulócsoporthoz változatosak, igaz ez a nagyságra: a kiscsoportos szakköri foglalkozástól a csoportbontásos nyelvvórán át a 32 fős kontakt óráig találunk példát a DST implementációjára, de összetételük is sokféle: igaz ez a tanulók szocioökonómiai hátterére, ugyanakkor a módszert kipróbáló diákok között voltak átlagos képességű, sajátos nevelési igényű, beilleszkedési és tanulási nehézségekkel küzdő, illetve tehetséggondozásban részesülő tanulók is. Az esettanulmányok alapvető felépítésében egységesen érvényesült az a szempont, hogy a tanítási-tanulási folyamathoz kapcsolódó didaktikai elemek (úgy mint tanári és tanulói szerep, a tanulószervezés ütemterve és eszközei) taglalásán túl helyet kapjon az írásokban a háttérintézmény és a szerző előzetes szakmai tapasztalatának bemutatása is. Fontos szempont volt továbbá, hogy a pedagógusok kitérjenek írásaikban a tanulói motiváció és a digitális történetek, illetve a teljes folyamat értékelésének kérdésére.

A kötetben felsorakozó számos jó példa igazolja tehát, hogyan lehet a módszert különböző iskolafokokon, tantárgyak és tanulócsoporthoz esetében alkalmazni. Az eset-

tanulmányok tájékoztatnak és ötletet is adnak a megvalósítás konkrét mozzanatairól, a tanulószervezés mikéntjéről, ütemtervekről, kiegészítő digitális alkalmazásokról és értékelési módszerekről, de szó esik a sikerekről és a kihívásokról is.

Az elméleti jellegű fejezetek és a gyakorló pedagógusok által megírt esettanulmányok célja az, hogy a digitális történetmesélés kipróbálásához kedvet érző hazai pedagógusjelöltek, praktizáló pedagógusok és az eljárás kutatóinak kezébe egy alapos és jól forgatható, magyar nyelvű szakirodalmat adjunk.

(Digitális történetmesélés a nevelési-oktatási folyamatban. Szerkesztette: Lanszki Anita. Liceum Kiadó, Eger, 2017. 350. o. ISBN 978-615-5621-61-1. A fenti közlemény a könyv szerkesztői bevezetőjének részlete. A színvonalas tanulmánykötetet ezúton ajánljuk olvasóink figyelmébe.)

RÉNYI András

Bródy János
dalköltészete

Különös könyvet tart kezében az olvasó: egészen olyan, mintha verseskötet lenne. Rövid sorok, rímek, strófák, ritmusok: versenként új oldalon mint megannyi önálló mű, legfeljebb ciklusokba rendezve. Költészet ez a javából, de sajátos fajta: dalköltészet. Daloké, amelyeken generációk nevelődtek, amelyeket milliók fújtak kívülről, amelyek nem törlődhetnek a mélyemlékezetből. Különös könyv, mert olyan szövegeket hoz, amelyek szinte maguktól tapadtak meg az emlékezetben, amelyek évtizedek múltán is elevenek.

Szokatlan dolog ezzel a fülünkben-szívünkben élő közös nemzedéki tudással egy ilyen vaskos, gyűjteményes szerzői kötetben szembesülnünk. Egyrészt kicsit arra hajaz, mint amikor nagy drámaírók műveit forgatjuk kinyomtatva: jeleneteket, monológokat, színpadi utasításokat olvasunk, mégis színházat kell látnunk a szöveg helyén. Bródy összegyűjtött szövegei is számítnak az olvasó tevékeny kiegészítésére: hisz minden vershez dallam tartozik, zenekari hangzás, hangszerelés, hangszín, prozódia és így tovább – bárhol ütjük is fel a könyvet, halljuk is, amit olvasunk. Tulajdonképpen leírva a versek akár nélkülözhetnének minden központosítást. Hisz nem (fel)olvasásra születtek: érdemben nincs szükségük kettőspontok, zárójelek, kérdő- és idézőjelek értelemterelő mankóira.

Ebben a könyvben nincsenek kották, nincs CD-melléklet, a szövegeknek önerőből kell helytállniuk. S ha a sorok dallam-

foszlányokat idéznek is önkéntelenül, itt mégis inkább egymással olvasódnak össze. Egy alanyi költő, Bródy János jegyzi őket, névvel, ismerhető arccal, személyes történettel. Hisz tudjuk jól, hogy ki ő, és milyen szerepet játszott az Illés zenekar tagjaként a hatvanas évek „ifjúsági kultúrájában”, tudjuk, hogy ő csinált forradalmat azzal, hogy magyar nyelvű verseket írt egy olyan, a szabad világ levegőjét árasztó újféle zenére, amelyen addig mindenki csak angolul szólalt meg. Emlékszüink, miként váltak tömör sorai nemzedéki hívószavakká: híre ment indexre tett daloknak, betiltott lemezeknek, tudtunk az egyéves szilenciumról is, amelyet egy kicsit szabadszájú londoni interjú miatt kaptak büntetésül. Hallottuk ironikus színpadi ki- vagy beszólásait, amelyek olykor rendőrségi vegzáláshoz vezettek. Az Illés együttes, Bródy és az előadóként hozzájuk társuló Koncz Zsuzsa az évtizedfordulóra az autonómiára törekvés és a határokat feszegető szokimondás jelképes hőseivé váltak. „*Azt hiszed, hogy nyílik még a sárga rózsza, azt hiszed, hogy hallgatunk a hazug szóra?*” – nem volt ez nyílt rendszerkritika, nem volt harc os politikai kiállás, de ellenállás volt, szelíd és mégis nagy hatású. Politikai súlyát az adta, hogy mégiscsak a népszerű népdalok dimenziójában, a legnagyobb nyilvánosság előtt zajlott. Ez lett a tétje a jelképekkel, szavakkal való költői játéknak, a sanzonbizottság cenzúrájával való folytonos taktikus dacolásnak. Bródy János tömör mondatai, vagy ahogy a

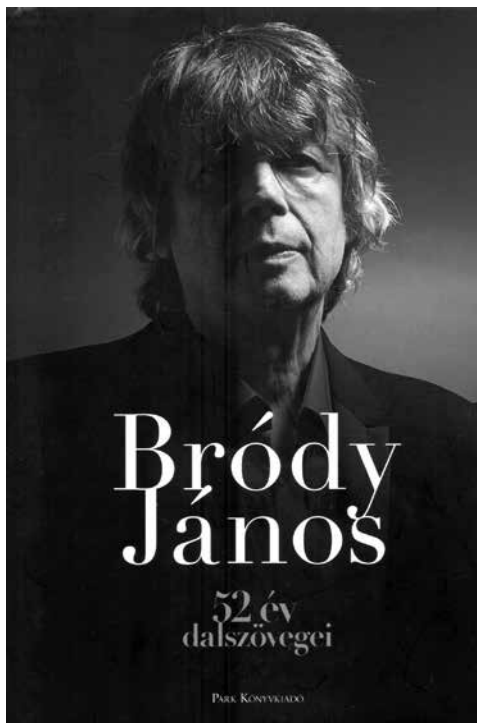

szabadság-huzatos hatvanas években neveztek, *protest song*jai mindinkább a felnövekvő új generáció öntudatosodásának és önbecsülésének hívószavaivá váltak.

Azt hiszem, innen érdemes megközelítenünk ezt a mára impozáns méretűvé nőtt költői életművet. Bár természete szerint a városi népdal nem szerzői mű – sikerében, akárcsak a népdaléban, kevésbé számít, hogy kié a dallam vagy ki költött hozzá rigmusokat –, nálunk a hatvanas évek végére mégis legendássá lett a „Szörényi-Bródy” szerzői névösszetétel. Mára kiveszett a szerzők dalonkénti megnevezésének szokása, a számok immár csak az előadó nevén futnak – akkor mégis volt jelentősége, hogy tudtuk, ki mer ilyesmiket írni, kinek a szövegére lesz érdemes a jövőben is odafigyelni. Bródy János kortárs költőként már azelőtt markáns nevet szerzett magának, hogy egy szál gitárral a nyakában önálló dalnokként is színre lépett volna – hidat verve ezzel az újonnan támadt popkultúra és a magyar költészet legnemesebb progresszív hagyományai, Petőfi, Ady és mindenekelőtt József Attila között.

Bródy mindenesetre egész életművét erre a protestáló-megmondó-helyzetértékelő szerepre építette fel: ha vannak alkotói korszakai, azok leginkább aszerint tagolódnak, hogy mikor milyen tétje/esélye maradt a kimondásnak, a beszélésnek és kibeszélésnek. Erre épült az Illés-korszak lezártával tudatosan és rendszerszerűen kifejlesztett *jelbeszéd* poétikája: nemcsak a jellemzően egyszerű, a virágénekekből ismert kódolás technikája, de a jelek meg- és félreértésének folyamatos reflexiója is.

Jelbeszéd az életünk – abban az értelemben is igaz ez, hogy nyelvjátékait Bródy János valóban világa egészére kiterjesztette. Mert József Attilához vagy Bob Dylanhez hasonlóan összetéveszthetetlenül saját világot teremtett. Álközhelyek és jelképek, kódolt üzenetek és álcázott beszélések, nemzedéki hívószók és csöndes-fájdalmas magántöprengések hihetetlenül sűrű – miliónyi keresztutalással, vendégszövegekkel,

célzásokkal összeszőtt – szövege tárul fel az olvasó előtt, ha belemerül az olvasásba. Bródy univerzumában mindig is jól megfér a szerelmi líra a szarkasztikus groteszkkal, az álnaiv tinglitangli a balladai homállyal, köznapi embersorsok szívszorító fájdalma szürreális-hideglelős látomásokkal, a negatív utópiák allegorikus csörömpölése régi közös éneklések elégikus-nosztalgikus hangjaival. Volt szabad vegyértéke a gügyögés nélküli gyerekirodalom felé, és a Halász Juditnak írott többlemeznyi anyaggal is marandót alkotott. Többnyire három-négy strófas kis rigmusaiban szinte mindenről beszél, és jószérével mindenféle intonációban is – a hosszú évtizedek során végül is olyan koherenciát teremtett a maga szöveg- és hangzásvilágában, amelyben valahogy minden elmondódott és a helyére is került. Dezillúzió és rezignáció, óvatos helyzetfelmérés és okos önvédelem, de közben az emlékezet ébrentartása és a belső szabadság őrzése jobb napokra.

Sok évvel 89 után, a Kádár-rendszer szinte hangtalan összezsugorlása felől, immár a szólás teljes szabadságának birodalmából visszatekintve van valami valószínűtlen abban a körmönfont és intelligens körületekintésben, amire a monumentális életmű épült, no meg az otthonosságban, amelyet ez az áttételes-áthallásos nyelvjátékban való berendezkedés előállított. A huszonöt év során persze, amíg Bródy dalai egyre sűrűbb szöttest szövegette, nem látszott esély arra, hogy valaha is okafogyottá váljék a jelbeszéd – és nyilvánvaló, hogy szelíd-játékos alkatához is remekül illett az a fanyar-kritikus és önkritikus értelmiségi szerep, amelyet – önmagát a közönségével hamiskásan összekacsintó popsztárnak maszkírozva – végig betöltött.

Néhány évig úgy tűnt, hogy a szabadság annyira vágyott friss levegője egy csapásra és paradox módon légüres teret teremt ennek a közéleti költészetnek, amely a levegőtlen-ség túlélésére rendezkedett be. De Bródy költőként 89 után is ott folytatta, ahol abba se hagyta – pedig ezt a beszédmódot akkor már semmilyen külső presszió nem indokolta. Ugyanúgy írta a hasonló dalokat egymás után, más zeneszerzőknek, más előadóknak is, de többnyire magának – így ápolva az értékvilágot, ami költői univerzumának kohézióját garantálta. Konzekvens maradt abban is, amiből kimaradt. A kibontakozott szabadság körülményei között épp a múltjához és egykori szerepéhez való hűsége, a személyes szuverenitás és a szabadság értékeihez való ragaszkodása tette kivételessé a régiek között: Bródy János tényleg maradt, aki volt.

Az utolsó néhány év dalai – miközben hangütése, intonációja, szimbólumhasználat továbbra is a régi, és egy pillanatra sem esik ki saját jól ismert stílusából – megint nagyon elevenen szólnak a mához.

Mert hát, hogy kedvenc fordulatával éljek, időközben megint fordult egyet a világ: mintha a régi kerékvágásba zökkentünk volna vissza, mintha újra ugyanarról lenne szó. Bródynak, mint mindig, ezúttal is támadt egy tömör formulája, amely megvilágítja a

dolgot. Az új szlogen szerint „Ezek ugyan-azok”. Nemcsak a magukat csálhatatlannak vélők, az erősek, nemcsak a köpönyegforgatók és alkalmazkodók, a lelkes ostobák és a megalkuvók ugyanazok – de a dalok is, amelyek megéneklék őket. „*Egy déjà vu villan föl bennem hirtelen, hogy hallottam már én ilyen mesét. Egy déjà vu, s a Mátrix újra működik, s hiába már a jelbeszéd*” – szól újra a régi hang. És fonnyadt öregasszonyként felbukkan ugyanaz a Csillag Hajnalka, ki a város szélén született, s ugyanabban a házban nyitja most magára a gázt, ahol a vasút elköszön; itt van valahol ugyanaz a lány, ki akkor inkább világgá ment volna, csak hogy a királyé ne legyen: de hiába mentette ki fogságából az ifjú győző, mára ő zsarnokoskodik ugyanúgy fölötte. És bár frissen remixelve, de ma ugyanúgy, mint 1980-ban, „*tart a maszkabál: házmes-terlegény a választott király*”. És a „*Hungarian Blues*” is ugyanaz, a régi „*Hej, tedd rá*” fajtájából való: „*Lesz még egyszer szép a világ, lesz még magyar köztársaság, álljunk fel hát érte!*” Igen, ezek a versek is ugyanazok, és Bródy is ugyanaz: „*Magyarok közt európai.*”

Érdemes hát forgatni, böngészni, tanulmányozni ezt a kötetet, összeolvasni a régit az újjal, az okosat a fölindulttal, a szépet a karcossal. Sajátos, magasrendű poézis ez: egyszerre személyes líra, népköltészet és magyar irodalom. Dob meg basszus nélkül, a koncertek hangulata nélkül is az.

Szoktassuk szívünket a csendhez: nem oly nehéz.

(Bródy János: *52 év dalszövegei*. Park Könyvkiadó, Budapest, 2017. 636 o. ISBN 978-963-355-371-8. A kötetre az első közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.)

Önmaga szerepében: Sztankay István

Az előjáték Zemplénben indul. Dámócon megszületik Stankaninec András, ahol apja görög katolikus lelkészként szolgál. Mint megannyi felmenője, ő is ezt a pályát választja, az ungvári teológián tanul. Leendő feleségével, Smóling Sarolta postáskisasszonnyal az újhelyi postahivatalban ismerkedik meg. 1919-ben összeházasodnak. Felszentelése után Stankaninec András magyarosítja családnévét. Bodrogolaszi plébániájára helyezik. Hat gyermekük születik, de négy meghal gyermekbetegségben, az ötödiket a Bodrog ragadja el. Stankaninec ledoktorál a Pázmányon, 1931-ben Budapestre költözik. Orvostól orvosig járnak, de újabb gyermek nem születik. Végül egy speciális műtét nyomán előbb egy kislány, majd egy kisfiú látja meg a napvilágot. Ez utóbbi Sztankay István.

Megírható-e egy fél évszázados színészi életút alig százhetven oldalon? A válasz nyilvánvalóan igen, számos színháztörténész vagy szakújságíró képes rá. (Sas György enél rövidebben próbálta meg: Újra veled ugyanitt (*Schütz és Sztankay*). Budapest, 1989. 109–206. o.). Bár a terjedelem lehetne ennek duplája, sőt akár háromszorosa is, mert a művészpálya tartalmilag szinte korlátlanul részletezhető. A közönséget minden érdekli. Kivált, ha közismert személyről, „sztárról” van szó. Márpedig Sztankay István sztár volt. Tévénező-generációk Bors Mátéja; Major Tamás és Marton Endre Nemzetijének, Ádám Ottó Madách Színházának, Léner

Péter József Attila Színházának rajongott tagja; az Égrenyilő *ablak*, a *Hattyúdal*, a *Bolondos vakáció*, a *Szentjános fejevétele*, a *Szép magyar komédia* főszereplője; Belmondo, Tony Curtis, Leslie Nielsen magyar hangja; kabaréjelenetek sziporkázó előadója (*Egy válasz története* Káldy Nórával, *Vasárnapi ebéd* Hernádi Judittal, vagy „Olvasta a zimbabwei attasé kohászati disszertációját?”). Az olvasó tehát meglepődik a kislakú, vékony könyvön. Erről az emberről csak ennyire futotta? S miért a volt igazgatója írt róla?

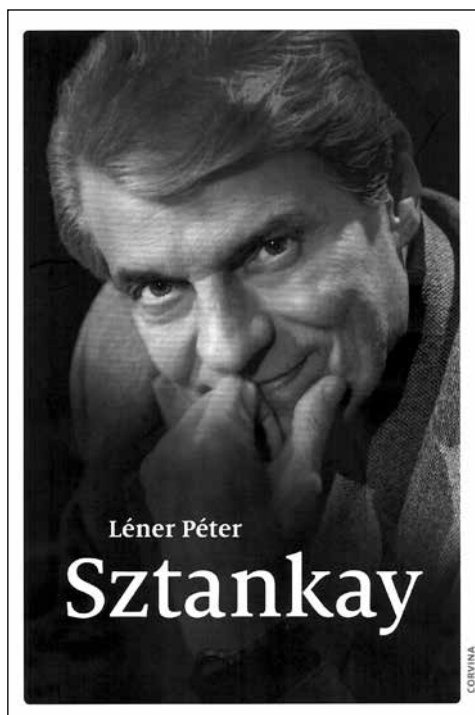
Sose higgyünk az első benyomásnak! Ez a könyv nem az a könyv, amelyet majd értékelő-elemző színháztörténész ír meg. Ez a kötet egy több mint hatvan éves barátság történetét tárja elénk, meglepő, olykor szinte hihetetlen párhuzamokkal. 1936 februárjában Sztankay István és Léner Péter egymást követő napon születnek. 1950-től osztálytársak a Fasori Evangélikus Gimnáziumban. Egy év eltéréssel párhuzamosan végzik a Színművészeti Főiskolát, 1961-ben együtt szerződnek Miskolcra. (Sztankay osztályában a másik papfiú a később íróvá lett Tóth-Máthé Miklós, volt pataki diák.) Útjaik 1990 után fonódnak össze ismét: utolsó aktív húsz évében Sztankay a József Attila Színház társulatának tagja. Találkozásaik közben is folyamatosak: „Egymás gyóntatópapjai voltunk.”

Mit tudhatunk egy színész valódi én-jéről, világfelfogásáról, amíg nap, mint nap színpadon és filmen látjuk, rádióban halljuk?

Egyáltalán: érdekes lehet-e mindez a produktum szempontjából? Aligha. A kulisszák világa és a civil szféra különválnak, s hogy a művész egyébként hogyan éli meg saját életét, a végeredmény felől nézve másodlagos. A klasszikus színészeletrajzok ezért mindenről írnak, de a magánéletéről alig. Léner viszont pontosan erre fókuszál. Sztankayt önmaga szerepében mutatja be. Ehhez a felidézett színkritika-részletek legfeljebb kronológiai illusztrációk.

Sztankay személyisége – legalábbis ami belőle egyáltalán megismerhető – fokozatosan bontakozik ki. Életének középpontjában választott hivatása áll. Színészete nyilvános – belső vívódásai, magánélete tabu. Egyedi orgánumát, kellemes megjelenését, udvarias polgári viselkedését edesapjától örökölte. Az ötvenes évek gyermekkori emlékei edzették későbbi – nyilvánosságra nem vágyó – antikommunizmusát. Ezzel együtt elviselte a rendszert, megfelelt Majornak, Martonnak, Ádám Ottónak, Keleti Mártonnak, lényegében mindenkinek. Csak a színházra figyelt, magánéletének irányítását mindig másra bízta: négyszer nősült. Második feleségével, két gyermekének anyjával annak haláláig magázódott. Színészházaspárként házaspárt alakítottak. Rengeteg konfliktussal, két esküvővel és két válással, mint valami Bergman-filmben. A forgatókönyvet az élet írta. Sok családban otthon volt, de a sajátjában sohasem. A színpadon annál inkább: Bernard Slade *Jövőre veled ugyanitt*-jét közel négyszázötvenszer játszotta el Schütz Ilával.

Sztankay folyamatosan az idővel harcolt. Naponta azonosította magát a tükörben, mindig az elmúlás foglalkoztatta. A „felejtés” a színész rémálma, kettős értelemben. Egyrészt az elfelejtés – ettől neki nem kellett tartania, a közönség szívébe zárta. Másrészt a memória: ami a táncosnak a test, a színésznek az agy. Rettegett a rövidzárlattól. Nem alaptalanul: a felmenők között volt Alzheimer-kóros. Az idő megállításának szándékát jelezte hajviseletének stílusa is, amely évtizedek alatt jöttányit sem változott,

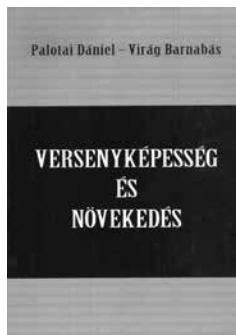
legfeljebb őszült. Valamennyi szerepét magára húzta. Az élet elhaladt mellette, míg ő maga standard jelenség, állócsillag maradt. S az állócsillagok hirtelen hunynak ki.

Hogy miért jó könyv Léner Péter rekviemje? Mert informatív, bennfentes, né tán leleplező? Külön-külön mindegyik és valójában egyik sem. S ne is ezért olvassák el. Hanem azért, mert megindítóan szép. Amilyet Sztankay István megérdemelt.

(Léner Péter: *Sztankay*. Corvina Kiadó, Budapest, 2017. 176 o. ISBN 978-963-13-6416-3)

Polcravaló

– főszerkesztői könyvajánló –

Olcso viccnek tűnhet azzal kezdeni: súlyos könyvről van szó, terjedelme és műnyomó papírja miatt pontosan két kiló. De most a súlyt elsősorban a tartalomra értem. Politikai rendszerektől függetlenül

állítható, hogy egy ország számára a monetáris és fiskális pénzügyi politika összhangja előnyösebb, mint amikor a kettő között elentét feszül. Ez a kötet azt igazolja, hogy az MNB bázisán fiatal, agilis közgazdászok jelentős számú csoportja dolgozik olyan kutatási témákon, amelyek eredményei a kormányzat számára is megfontolandók. A nemzetközi példák elemzése és a felzárkózási modellek tapasztalatainak bemutatása után a kötet szerzői a hazai tényezőket veszik sorra, benne a demográfiai és képzettségi mutatókkal, a beruházásokkal, a termelékenységssel, a bankrendszer és a költségvetési politika állapotával – és a látélet korántsem rózsás. A megoldásra törekedve ezután jön a munka lényegi része, a versenyképességi reformok ismertetése, tézisszerűen, magyarázatokkal alátámasztva. A kötet – közel 400 (!) ábrával és táblázattal – tartalmi, szerkezeti, didaktikai és tipográfiai szempontból egyaránt figyelemre méltó alkotás.

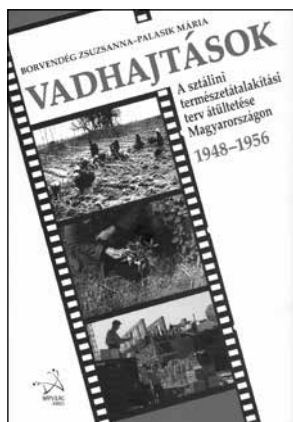
Versenyképesség és növekedés. Út a fenn tartható gazdasági felzárkóztatáshoz. Szerkesztette: Palotai Dániel – Virág Barnabás. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2016. 832 o. ISBN 978-615-5318-04-7

Sztereotip a kérdés: vajon gondolta-e az egykori sárospataki tanítóképzős roma diák, hogy diplomájának kézhez vétele után néhány évvel az Országgyűlésben találja magát, s a roma polgárjogi mozgalom egyik

vezéralakjává válik? Nyilván nem. Hogy mennyire nem, az kiderül ebből a kötetből. Személyes pályakép és mozgalom-történet szintézisét olvashatjuk, amely a memoárok sajátos műfaja, s talán nehezebben is megírható, mint egy tisztán szubjektív emlékirat. Végigkövetjük, hogyan jut el a „hátrányos helyzetű”, hegyközi származású cigánycsaládban Miskolcon született és nevelkedett fiatalember a gimnáziumi érettségiig és a patoki főiskoláig. Hogyan tágulnak a cselekvési lehetőségek és a politikai kihívások az ifjú tanító-népművelő számára, míg végül az 1990-es első szabad országgyűlési képviselő választáson, az SZDSZ listáján mandátumhoz jut. Mindeközben feltárul a rendszerváltás előtt, alatt és nyomán országos méretben kibontakozó roma értelmiségi öntudatra ébredés, amelynek révén a parlamentben először kap teret a cigányság politikailag determinált érdekérvényesítő képessége. A történet 1994-ben, a parlamenti ciklus végén zárul, mi pedig érdeklődéssel várjuk a folytatást.

Horváth Aladár: Indulás. A roma polgárjogi mozgalom személyes története 1. Wesley Kiadó, Budapest, 2017. 418 o. ISBN 978-963-9744-48-6

A diktatúrák és a személyi kultuszok csúcspontja a „mindenhez-is-értő” vezető szindrómája. (Az ismert székely vicc szerint: „Édesapám, maga mindenhez ért?” – „Mindenhez *is*, fiam!”) Míg azonban Sztálin filozófiai, nyelvtudományi vagy közgazdaságtani „művei” legfeljebb annyi kárt okoztak, amennyibe a kinyomtatott papír került, a természettudomány törvényeit megcáfolni kívánó elképzelések olykor ökológiai katasztrófa szélére sodorták a Szovjetuniót. A tudomány földrajzi nihilizmusnak nevezi ezt a nézetrendszert. A kelet-európai országok szorgosan másolták a sztálini kezdeményezéseket, így Magyarországon is teret nyertek a „vadhajtások”. E témát járja körül imponáló részletességgel és képanyaggal a kötet. Szó van a táj átalakításával járó nagyberuházásokról (Sztálinváros, Tiszalök). Külön fejezet foglalkozik az új növények meghonosítását szolgáló programokkal: az ipari növények közül elsősorban a gyapot, a gumipitypang, a jukka, a selyemkóró; a gyümölcsök közül a citrusfélék, a füge, az amerikai mogoró, a tea. Ki gondolta komolyan, hogy mindez sikerrel jár? Végül maradt a csőd beismerése és a következmények kezelése.

Borvendég Zsuzsanna – Palásik Mária: *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon 1948–1956.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2015. 228 o. ISBN 978-963-338-090-1

Az 1990-ben hivatalba lépett Antall-kormányban helyet foglaló Jeszenszky Géza külügyminiszteri szerepfelfogását és habitusát a parlamenti ellenzék annak idején gyakran bírálta. Az állampárti apparátusi és/vagy karrierdiplomata gyakorlattal rendelkező korábbi tárcavezetőkhez képest Jeszenszky valóban újszerűen és szokatlanul viselkedett tanáros, a pozícióját katedrának (is) tekintő magatartásával. Arra kevesen gondoltak, hogy személyében olyasvalaki képviselte Magyarországot Nyugat és Kelet felé, aki diplomáciatörténeti tapasztalatait beépíthette az új világrendhez való alkalmazkodás folyamatába. Feladat pedig volt bőven. A Varsói Szerződés és a KGST áldemokratikus szövetségi rendszerét kölcsönös bizalom alapuló bilaterális kapcsolatokra kellett cserélni, közben egyértelműen kiállni a Kárpát-medencei magyarság és általában az európai kisebbségvédelem mellett. Ezalatt felbomlott Csehszlovákia, Jugoszlávia és a Szovjetunió. Ha mértéktartó és izgalmas helyzetelemzésre kíváncsiak a rendszerváltás korának diplomáciai körülményeiről, kényszerpályáiról és választútjairól, vegyék kézbe ezt a könyvet.

Jeszenszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszéd-sági politikája a rendszerváltás éveiben.* Osiris Kiadó, Budapest, 2016. 396 o. ISBN 978-963-276-272-2

A kultúrának és a művészeteknek a különféle diktatúrákban betöltött hasonló szerepére hajlamosak vagyunk rácsodálkozni. Ebben elsősorban a komplex történelemszemlélet hiánya érhető tetten: tanuljuk és önmagukban vizsgáljuk a sztálini-zsdanovi, a Rákosi-Révai-féle, a kádári-aczéli kultúrpolitikákat, de az összehasonlító elemzések – mint pl. Tokaji András *Zene a sztálinizmusban és a Harmadik Birodalomban* című, 2000-ben megjelent kötete – ritkák. Ezt a hiányt is pótolja Fried Ilona, ha nem is párhuzamok felállításával, de az olasz fasiszta állam kultúrpolitikájának eddig nem látott részletességű bemutatásával. A kötet origója az 1934-es római nemzetközi színházi konferencia, amelynek elnöke az ugyanezen évben Nobel-díjjal kitüntetett Luigi Pirandello, titkára Filippo Marinetti, a futurizmus vezéralakja volt. Mindketten Mussolini hívei. És itt ütközünk bele diktatúrák utókor számára megmagyarázhatatlan kérdésébe: miért támogatták mindig vezető értelmiségiek is a hatalmat? A válasz megadásához ez a könyv is hozzájárul, méghozzá paradésan: a művészet és a fasiszmus viszonyát széles forrásbázison, konkrét példákon át illusztrálja. Olvassák el!

Fried Ilona: Őexcellenciája kívánságára. Színház, kultúra és politika a fasiszmus Olaszországában. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 366 o. ISBN 978-963-414-081-8

Ha a színházakra általában igaz, hogy a regnáló igazgató/művészeti vezető személye meghatározó módon nyomja rá bélyegét a teátrum működésére, különösen igaz ez a legkomplexebb feladatkorú Magyar Állami Operaházra. Ma már a tévedés kockázata nélkül kijelenthető, hogy a Radnai Miklós-korszak az intézmény történetének egyik fénykora volt. A 33 éves zeneszerző 1925 júliusában történt igazgatói kinevezése Klebelsberg Kunó kultuszminiszter legjobb személyi döntései közé tartozott. Radnai tíz évet töltött az Operaház élén, betegsége 1935 novemberében váratlanul és fiatalon elragadta. Nevéhez korszakos jelentőségű változások és sikerek fűződnek, mind az operajátszás, mind a balett terén. Túlélte a gazdasági válság okozta krízishelyzetet. 1931-ben műsorra tűzte Bartók Béla *A csodálatos mandarin* című balettjét, de a bemutató végül politikai okokból elmaradt. 1934-ben megrendezte az Operabált. Ahogy a kötet szerzői írják, Radnai nem mások embereként lépett az intézmény élére, vezetői magatartását következetesség, megvesztegethetetlenség és botránymentesség jellemezte. Zeneszerzői és vezetői pályaképe immár olvasható, megismerhető.

Karczag Márton – Szabó Ferenc János: Megfelelő ember a megfelelő helyen. Radnai Miklós, zeneszerző és igazgató. Magyar Állami Operaház, Budapest, 2017. 204 o. ISBN 978-615-80225-5-2

A magyar irodalomban mérföldkönek tekintett *Nyugatról* szinte mindent tudunk. 1959-ben jelent meg Galambos Ferenc közel hatszáz oldalas, minden igényt kielégítő repertóriuma, 1962-ben Gellért Oszkár lapszerkesztői memoárja. Az irodalomtörténeti monográfiák (a „Sóska” és a „Spenót”) nemcsak a folyóirat tartalmát és eredményeit, de a szerzőgenerációk későbbi hatását is feldolgozták. Ezentúl csak olyan megközelítésekre érdemes vállalkozni, amelyek speciális szemszögből közelítenek a laphoz. Nos, a táncművészeti vonal immár teljesítettnek tekinthető. Ez a kötet egyszerre teszi hozzáférhetővé a *Nyugatban* 1908 és 1941 között megjelent táncról szóló, azzal foglalkozó több mint hetven cikket, táncesztétikai értekezést, előadásokról és vendéjátékokról írt beszámolót, továbbá közli a folyóiratban megjelent tucatnyi olyan irodalmi alkotást, amelyeknek témája, ihletője a tánc. A bevezető tanulmány megvilágítja az összefüggéseket és megmutatja, hogy a tánc történetét mindig is belesimult a kultúra történetébe, s a 20. század első felében Magyarországon hozzátartozott az értelmiség érdeklődési köréhez.

A „Nyugat” és a tánc. Szöveggyűjtemény a folyóirat tánc témájú cikkeiből (1908–1941). Szerkesztette: Major Rita és Tóváry Nagy Péter. Magyar Táncművészeti Egyesület, Budapest, 2017. 176 o. ISBN 978-615-80297-6-6

A figyelmes olvasónak feltűnhet: a kötet alapjául szolgáló értekezést a szerző nyelv-tudományi doktori iskolában védte meg. Eredeti címe: *Kép-szöveg jelentés változásai – Képi retorika*. Ezt azért szükséges kiemelni, mert így válik érthetővé, hogy a terjedelmes mű miért nem filmtörténet. A szerző a könyv egyötödét kitevő elméleti részben a képi retorika és a filmnyelv fogalomkészletét és működési mechanizmusát vizsgálja, és ennek leírására megalkotja a „szimbolikus-retorikus film” fogalmát. A kötet további részében elemzések olvashatók, köztük Szóts István *Emberek a havason*, Huszárik Zoltán *Szindbád*, Mundruczó Kornél *Szelíd teremtés – A Frankenstein-terv*, valamint Tarr Béla *A torinói ló* című filmjeiről. A legtöbb szó – érthetően – Jancsó Miklós filmjeiről esik, így a klasszikusnak tekintett *Szegénylegények* mellett a Kapa-Pepe sorozat darabjairól (*Nekem lámpást adott kezembe az Úr Pesten; Anyád! a szűnyogok; Utolsó vacsora az Arabs Szürekénél; Oda az igazság*). Az elemzések azonos szerkezetben követik egymást, lehetőséget adva az összevetésre. Jó érzés szembesülni azzal, hogy sokat tárgyalt művekről is lehet újat mondani.

Deák-Sárosi László: A szimbolikus-retorikus film. Szóts, Jancsó, Huszárik, Mundruczó, Tarr és a modernizmusok. Magyar Napló Kiadó – FOKUSZ Egyesület, Budapest, 2016. 476 o. ISBN 978-615-5641-03-9

Életének kilencedik évtizedében jár a közel-múltban Kossuth-díjjal kitüntetett Lengyel György. Pályája komplex alkotót fémjelez, a sikeres fővárosi és vidéki rendező, színházigazgató, színiakadémiai tanár az utóbbi években a színháztörténetnek él. Könyveiben a tudományos apparátust igényesen ötvözi élettapasztalataival és életútjának kapcsolódási pontjaival. Sajátos szemszögű megközelítései a témában személyesen nem érintett kutatókhoz képest komoly többletinformációkkal bírnak. Ebben a művében rendezői, színészi és drámaírói pályaképeket vázol föl, filológusi alaposággal, mégis személyes hangvételben. Hevesi Sándor és Németh Antal sorsa ismert, Horvai István, Pártos Géza és Vámos László azonban a 20. század második felének alkotói voltak, így munkásságuk értékeléséhez a kortárs Lengyel György adalékai hiánypótlóak. A színészek közül a Somogyi Erzsébet-portrét emeljük ki, nem kisebbítve a Tolnay Kláriról és Márkus Lászlóról szóló írások értékét. A kötet három drámaíró: Németh László, Hubay Miklós és Szakonyi Károly megidézésével zárul. Az alapállás itt is azonos: a rendezői interpretáció és az írói szándék konfliktusai. A lábjegyzeteket se tessék elmulasztani!

Lengyel György: Kortársuk voltam. Corvina Kiadó – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest, 2017. 280 o. ISBN 978-963-13-6432-3

A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – vagy, ahogy országszerte ismerik, a Skanzen – tavaly ünnepelte alapításának ötvenedik évfordulóját. A tájegységek sorában 2010-ben nyílt meg az Észak-magyarországi falu, amely Zempléntől Nógrádig tekinti át a népi építészet, az eszközhasználat és a társadalomfejlődés jellegzetességeit. A kialakítás felelőse Cseri Miklós, a múzeum főigazgatója volt. Az éveken át tartó munka során nagy gondot fordítottak a folyamat dokumentálására és módszertani kérdések megvilágítására; így született meg a maga nemében párhuzamosított monográfia. Az esettanulmány azért újdonság, mert e tájegységnél már a tervezési fázisban megjelent a látogatói interaktivitás és élményközpontúság elősegítése, mint kiállítás rendezési szempont. A kötet nem titkolt célja a kulisszatitkok bemutatása. Szinte hihetetlen, mi előkészületet igényel egy-egy épület kiválasztása, felmérése, lebontása és újraépítése. S a korhű berendezés, hogy az objektum „időkapszulaként” váljon az adott kor hiteles lenyomatává. Látogassunk el (ismét) Szentendrére, s meglátjuk: azzá vált.

Nagyné Batári Zsuzsanna: Tájegység születik. Szabadtéri kiállítások rendezésének kérdései az Észak-magyarországi falu tájegység esettanulmánya alapján. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2014. 460 o. ISBN 978-615-5123-36-8

A Zempléni Múzsza

XVIII. évfolyamának

összesített tartalomjegyzéke

2018. évi 1–4. (69–72.) számok

Látótér

- Árva László: Globalizáció: kezdet, szakaszai és vége...? (XVIII/2/5–13)
- Boga Bálint: A huszonegyedik lakhelyemre költözés előtt... (XVIII/2/34–39)
- Bolvári-Takács Gábor: Közéletiség és ideológia Király István naplójában (XVIII/1/37–46)
- Bolvári-Takács Gábor: Sárospatak várossá nyilvánítása 1968-ban. Dokumentum-összeállítás a döntés előzményeiről, folyamatáról és társadalmi visszhangjáról (XVIII/3/5–105)
- Egey Emese: Finnország és Észtország függetlenségének centenáriumán (XVIII/2/14–17)
- Fazekas Zsuzsanna: Társadalmi kategorizáció és reprezentáció a Rákosi-korszak ünnepein (XVIII/1/28–36)
- Ferencsik Marcell: Tanórán beszélni: tanulás vagy rosszkodás? (XVIII/2/23–29)
- Godzsák Attila: A „Magyar a Magyarért” mozgalom Zemplénben, 1938–1939 (XVIII/4/31–38)
- Harsányi László: Az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület Hitvédelmi Szövetsége, 1931–1933 (XVIII/1/22–27)
- Horváth Ferenc: Az intézményesített színészképzés kezdetei. Adatok a Színészeti Tanoda igazgatósági jegyzőkönyveiből, 1864–1868 (XVIII/1/11–21)
- Kónya Péter: Eperjes magyarsága a századok során (XVIII/4/5–11)
- Kováts Dániel: Tompa Mihály hazaképe (XVIII/4/12–17)
- Nagy Béla: Dobsinától Kolozsvárig. Reményik Sándor családja (XVIII/1/5–10)
- Stumpf István: Ötven éve újra város Patak (XVIII/4/39–42)
- Szabadfalvi József: Egy konzervatív társadalomtudós pályáive. Ottlik László (1895–1945) (XVIII/4/18–25)
- Szatmári Emília: Különc filozófusok és protestáns teológusok. Kierkegaard magyar nyelvű recepciója az 1930-as években (XVIII/4/26–30)
- Takács Béla: A sárospataki malomkőgyártás (XVIII/2/30–33)
- Vitéz Ferenc: Madarász Viktor festőművész emlékezete (XVIII/2/18–22)

Látómező

- A Mandarintól Mercutioig. Beszélgetés Szakály György balettművésszel (készítette: Bólya Anna Mária és Kővágó Zsuzsa) (XVIII/2/40–46)
- Bakonyi Péter: A nagykapu előtt (XVIII/2/66–67)
- Bakonyi Péter: Apámról (XVIII/2/68–69)
- Bázeli Eszter Kinga: Apály (XVIII/4/59–61)
- Bázeli Eszter Kinga: Óceán (XVIII/4/62–63)
- Butcovan Figerald: A harag kovácsa (XVIII/4/73)

Butcovan Figerald: Fonás (XVIII/4/71)
 Butcovan Figerald: Tétova óra (XVIII/4/72)
 Czirják Mihály Gergő: Szerelemkorzó (XVIII/2/70–71)
 Csák Gyöngyi: A pad (XVIII/1/77)
 Csák Gyöngyi: Még tér a tér (XVIII/1/78)
 Fábián Tibor: Csak te sietsz (XVIII/2/72–73)
 Farkas Gábor: Hajnalban (XVIII/1/63)
 Farkas Gábor: Megérkezések (XVIII/1/66)
 Farkas Gábor: Töréspont (XVIII/1/64)
 Farkas Gábor: Végleg oldódó (XVIII/1/65)
 Gajdos Ágoston: leképeződés (XVIII/2/64)
 Gajdos Ágoston: zöldszembolt (XVIII/2/65)
 Hajós Eszter: Én hallgatlak, te csendben nézel engem. (XVIII/1/79–80)
 Katona Ágota: Iránytű (XVIII/4/69)
 Katona Ágota: Pogány ünnep (XVIII/4/68)
 Kiss Dávid: Bergen (XVIII/4/66)
 Kiss Dávid: Szemtől szemben (XVIII/4/67)
 Lapis József: Üzenet. Haza (XVIII/2/59–60)
 Nyerges Gábor Ádám: Élete és bukása (részlet a *Mire ez a nap véget ér* munkacímű, készülő regényből) (XVIII/4/74–77)
 Pauljucsák Péter: Az üresség csarnoka (XVIII/1/68)
 Pauljucsák Péter: Fényvesztés (XVIII/1/69)
 Pauljucsák Péter: Ne félj (XVIII/1/67)
 Pauljucsák Péter: Váza (XVIII/1/70)
 Sándor Zsuzsa: Különös közelképek a végtelen csendben. Lenkey-Tóth Péter festészete (XVIII/1/47–56)
 Seres Lili Hanna: A párttitkár szerelme (XVIII/1/71)
 Seres Lili Hanna: Apám halálai (XVIII/1/72)
 Seres Lili Hanna: Szuszogó (XVIII/1/73)
 Seres Lili Hanna: Tanácsolhatnám (XVIII/1/74)
 Sipos Tünde: Improvizált fantáziavilág. Kisteleki Dóra grafikái (XVIII/4/43–46)
 Szeles Judit: Kibontogatni (XVIII/1/75)
 Szeles Judit: Tabu (XVIII/1/76)
 Szendrői Csaba: Ceruza (XVIII/2/61)
 Szendrői Csaba: Dohányzó halak (XVIII/2/62)
 Szendrői Csaba: Zár (XVIII/2/63)
 Szihalmi Csilla: Élet és tudomány (Szomory Dezső: A tudósok) (XVIII/1/81–84)
 Vadász János: Balatongyörök (XVIII/4/70)
 Vámosi Katalin: Zugor Sándor festőművész élete és munkássága 1948–1956 között (A sáros-pataki művésztelep időszaka és előzményei) (XVIII/3/106–108)
 Veréb László: Kettes fokozat (XVIII/4/64)
 Veréb László: Őrségváltás (XVIII/4/65)
 Vigh Levente: Áthaladni képzelt városon (XVIII/2/74–77)

Látószög

A. Gergely András: A civil hatalom kételyei (XVIII/2/78–80)

A. Gergely András: Tejberizs-mozgalom, lego-figurák, meztelen lányok az elnyomók ellen (XVIII/4/78–81)

Balázs Károly: A közösségi művelődés ideje és rendje (XVIII/1/94–96)

Bolvári-Takács Gábor: Önmaga szerepében: Sztankay István (XVIII/4/88–89)

Egey Tibor: Szabó Csaba (1937–2017). Emlékezés a hú pataki diákra, diplomatára, barátira (XVIII/1/85–88)

Fittler Katalin: A Zeneakadémia könyvtárának százharminc éve dokumentumokban (XVIII/2/89–90)

Halmi Iván: Úti batyu Csabának (XVIII/1/88)

Jósvainé Dankó Katalin: Balassa Iván írásai tájakról, eszközökről, hagyományokról (XVIII/2/81–82)

Kováts Dániel: Zarándokúton – Kazinczy Ferenc nyomában (XVIII/1/91–93)

Lakatos-Fleisz Katalin: Gárdonyi keserédes hangja (XVIII/1/89–90)

Lanszki Anita: Tanulmánykötet a digitális történetmesélésről (XVIII/4/82–84)

Máriás József: Személyes és nemzedéki krónika 1987-ről (XVIII/2/85–88)

Ortutay Mária: Családi reformáció – az erkölcs aranyfedezetével (XVIII/2/83–84)

Polcraivaló – főszerkesztői könyvajánlók (XVIII/1/97–100; XVIII/2/91–95; XVIII/4/90–94)

Rényi András: Bródy János dalköltészete (XVIII/4/85–87)

Tusnád László: Giuseppe Ungaretti, a „Nagy Háború nagy költője” (XVIII/4/76–77)

Egyéb

A *Zempléni Múzsza* XVIII. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke. 2018. évi 1–4. (69–72.) számok (összeállította: Bolvári-Takács Gábor) (XVIII/4/95–97)

Számunk szerzői (XVIII/1/101; XVIII/2/96; XVIII/3/3; XVIII/4/4)

Ugrai János: Hetvenedik szám (XVIII/2/2)

Illusztrációk

Kisteleki Dóra grafikusművész (XVIII/4)

Lenkey-Tóth Péter festőművész (XVIII/1)

Szakály György balettművész (XVIII/2)

Zugor Sándor festőművész (XVIII/3)

(Az egyes tételek után zárójelben az évfolyamszám/lapszám/kezdő–záró oldalszám, az illusztrációknál az évfolyamszám/lapszám olvasható. A tartalomjegyzéket összeállította: Bolvári-Takács Gábor)

Jungle

War in the Mind

400 Ft

zemplenimuzsa.hu